

21
156

✓
ESZREVÉTELEK

GRÓF LÓNYAY MENYHÉRT

„KÖZÜGYEINKRŐL”

SZÓLÓ MUNKA FELETT.

IBTA

X. Y. Z.

A M. T. AKADEMIA ÁLTAL EGY ELBŐ RENDE JUTALOMMAL DIJAZOTT KÖZÜGYI
PÁLYAMUNKA SZERZŐJE.

g.

BUDAPEST,
TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA.
1874.

1882

1882

1882

1882

Dr BALLAGI GÉZA.

1882

1882

1882

A „Közügyeinkről“ általában.

Távol van tőlünk tömjénezni bármi középszerűségnek. De még távolabb áll jellemünktől, hazafiúi öntudunktól az irodalom terén azon (nevezzük csak így) kicsinyes taktika, mely csupán felületes ismertetéssel, avagy épen hallgatással, mintegy véka alá rejteni igyekszik a nagyobb közönség figyelme elől néha oly elme-műveket is, melyeknek kimerítő ismerete és mélyebb átértése által a *nemzet okulni és jóllétében tovább fejlődni* volna hivatva.

Ily minőségű irodalmi termékül ismertük mi fel Lónyay Menyhértnek „Közügyeinkről“ czim alatt mult évi november 11-én közrebocsátott „állam- és nemzetgazdászati“ munkáját.

Mások talán *politikai és közgazdászati* műnek mondanák. De mi okadatosan és teljes öntudattal nevezzük azt: „*állam- és nemzet-gazdászati*“ műnek. S épen ezen fontos körülményben, mert azt ekképen lehet és kell megkülönböztetnünk, ebben látjuk egyszersmind azon sajátságát, miáltal azon munka kiválóan képes, állami és nemzeti életünk jelenlegi tájékozatlan viszonyai közt fátkyaul világítani mindazok előtt, kik eddigelé az „*állam*“- és „*nemzet*“-gazdászat közti lényeges fogalomkülönbséget és közelebbi határvonalat kellő pontossággal meg nem figyelték, s az ezen megkülönböztetésből von-

ható gyakorlati következtetéseket a közéletre alkalmazni elmulasztották.

A közgazdászati tanaiban szakmailag otthonos elmék tudni fogják, hogy korántsem új tantételt akarunk ezen megkülönböztetéssel felállítani; de tudni fogják azt is, hogy nem doctrinári hajszálfeszegetéssel bibelődünk, amidőn az állam- és nemzet-gazdászati igenis életbeható különbségét lehetőleg tisztázni törekszünk. Épen mivel 1867 óta, a sokban tulságos sietés miatt, számosabb politikai és közgazdászati intézkedéseinkben, az állami és nemzeti tevékenység két külön pólusa felé gyakran nem is pillantottunk, sőt e kettős irányu tevékenységet általában csak „közélet-egységnek“ tekintve, mindent csak összpontosítani, csak egységesíteni, vagyis egy „abszolút“ állapotot teremteni épen mi magunk törekedtünk: — ezért látjuk most már igenis szükségesnek és indokoltnak, hogy a közélet különböző gyakorlati fogalmai és feladatai iránt lehető legvilágosabb köz-öntudat erősödjék.

Hogy magában, a pusztá társas „lét,“ sőt még a jól-roszul összetakolt társadalmi „joglét“ sem ugyanazonos érték a rendezett „állam- és nemzet-gazdászati jólléttel;“ hogy egy állam, mely csupán consvetudinarie rendet tart, igazságot szolgáltat, békét oltalmaz, még korántsem nyugszik azon civilisationális teljesség színvonalán, mint egy oly másik állam, melyben a nemzet, saját hatalom-sphéráiban, szintén sikeresen közreműködik a jogbiztos „léttel“ a szellemi és anyagi „jóllétet“ is párosítani: — mindez ép oly egyszerű, valamint dönihetetlen igazság.

Nem kell tovább menni a történelem fonalán, mint Mohácstól Világosig saját hazánkban. Nemde ezen negyedfél százados időszak ugyancsak tényéren fekvő bizonyíték a legitt kifejezett igazságok mellett?

Birtunk társadalmi léttel, birtunk egy primitiv állami jogléttel is; de nem volt ezen egész hosszú idő alatt méltóan ugy nevezhető „állam- és nemzet-gazdászati jóllétünk.“

Sem a magyar állam, sem a magyar nemzet nem vala eme századok alatt oly szervekkel ellátva, melyeknek hatásából aztán szükségkép fölismerhető lett volna, hogy itt e földön akár az állam, akár a nemzet valóban *gazdálkodik*, azaz hogy valóban üzi a maga jog- és jóléte előmozdításának társadalmi összes jogát és összes kötelmeit.

A *jobbágyi munkára és alárendeltségi viszonyra*, vagyis egy ingatag talapra fektetett *földművelési rendszer*. A nemzeti *ipar* számára egy laza *czéh-rendszer*. Végre a nemzeti *kereskedés* számára egy még lazább, semmi országos egység által össze nem tartott, semmi észszerű testületi szellem és szervek által nem hatványozott, semmi biztos nemzetközi érintkezés-viszonyban nem működő *kereskedelmi kaszt*: ime! ez a három feudális fél-organisatió volt jóformán *mindaz*, amit azon időben positiv és határozottabban kidomborodó nemzetgazdászati (nem annyira *erőkül*, mint inkább valódi) *achilles-sarkakul* birtunk.

Mily más szervek alkalmasak a valódi *államgazdász*at, és mily szervek a *nemzetgazdász*at ráájába? ezt, mint két különböző irányt kellően distinguálni s a szükséges állam- és nemzetgazdászati intézményeket a két iránynak megfelelőleg jelezni, a meglevőknek pedig *correctivumát* vagyis reformját kimutatni s mindezt egy áthatóan tömör egészben összeállítani: ez volt valóban a jelen idő szerint és kivált olyannyira tájékozatlan viszonyaink között egyik legégetőbb *„közszükségünk*.”

Mindazon eszméket, melyek e tekintetben úgy országgyűlésünknek, valamint (inkább: csak) *napi* sajtónknak kereteiben felmerültek, de eddiglen senki által egy rendbe össze nem állítottak, még csak *en gros* programmképletben sem combináltattak, hanem csupán társadalmi eglyünkben szétszórt atomokként egy hullámzó véleménychaoszt képeztek, — mindezen eszméket egy tiszta világos fényképbe önteni s a nemzeti közönytudatba tájékoztatólag bevezetni: ez tünik fel azon főcélnek, melyet szerző,

közrebocsátott fentcímzett munkájával annyira megköze-
litett, mint előtte — valljuk meg — a hazában senki más.

Nem *elméletileg elvont* államtudományi és közgazda-
ságtani csillogó munka az, hanem egy concret, épen hazai
s kivált jelen viszonyainkra illő, az összes államtudo-
mányból szintugy mint a legpragmatikaibb tapasztalatok-
ból combinálva meritett, elvileg-részletes javaslat-tömb.
Mely anélkül, hogy tankönyvszerűen oktathatna, vagy csak
röpiratszerűleg a dolgok színporát verné fel: avatott
publicistai elmeéllel kimutatni törekszik eme két legfőbb
dolgot: 1-ör. *Mi hatáskör illeti a mai társadalmi életben
az államot?* 2-ör. *Mi hatáskör illeti (főleg a mi saját vi-
szonyaink közt) a nemzetet?*

Ugyanis a társadalmi nagy munkafelosztás elvéből
kiindulva, gyakorlatilag bizonyítja szerző egész műve,
miszerint: az *államnak* teljességgel nem terjed tovább
okszerű hivatása, mint a társadalmi *rendet* és *jogléletet*
mindennemű hasznos köz- és magán-tevékenységre nézve
megalapítani és megvédeni; a *szellemi és anyagi* érdeke-
ket illetőleg pedig: mindannak, de csakis annak, ami az
állam egységes összerejét igényli, ily közerővel való esz-
közlését előmozdítani. Ellenben mindazon társadalmi cé-
lokat, melyek az állam közbevetése nélkül a nemzet által
helyhatósági, testületi, avagy egyéni erővel is eszközöl-
hetők, tisztán a *nemzeti öntevékenységek* általengedni,
vagy még határozottabban mondva, a *nemzeti öntevékeny-
ség külön-külön centrumaiból soha el nem venni.*

Szerző munkájának egész álladékaiból ugyszólva ön-
ként resultál azon főszeme, hogy a tulzott értelembeni
„*centralisatio*,” a „*sokat-kormányzás*” nem egyéb, mint a
nemzet jogainak politikailag indokolhatlan, közgazdászati-
lag pedig üdvtelen „*confiscációja*,” tehát olyan elv, mely
tulajdonkép sem monarchiai, sem köztársasági államnak
biztos és állandó vezérelve nem lehet.

Nyilván kitünik szerző művéből, hogy politikailag
sokkal több gyúanyagot rejt *forradalmakra* is a centra-

lisatio, mint a „hatalom-megosztás“ elve. Valamint államháztartásilag is sokkal több áldozatot követel a társadalomtól ennek centralisált szervezete, mint a *megosztott hatalmi kormánysszervezet*.

Nem csak a barbár Ázsia despotikus államai, de főleg a centralisáltan-alkotmányos mívelt Franciaország bizonyítja ezt leginkább. Ugy, hogy azt lehet mondani, miszerint a centralisatio rákfenéje ellen — t. i. a *bu-reaucratia* ellen — még a civilisatio sem mindig hathatós ellenméreg. Megfojtja a centralisatio épügy néha a legmiveltebb, mint a legbarbárabb nemzetek szabadságát és jóllétét is. Mig ellenben a *nem-confiscált* jogu népek önkormányzati eszélyessége és ruganyossága a valódi államveszélyeken is sokszor csudával határosan győzni tud. Mint győzött Magyarország már több ízben, csak egy rövid század óta is: ama — bizony pedig sokban igen *selejtés önkormányzati* organismus által, melynek neve: *vármegye*.

Minden jól rendezett és észszerűen-szabad államban maga a „hatalom“ is egy nagy mérvű munkafelosztási elvnek alapján kell hogy nyugodjék.

A *jogokkal* ugyanis egyrésztől époly észszerűen *gazdálkodni* lehet és kell, valamint a *szellemi és anyagi javakkal* másrésztől. Ezen lényeges és örök érvényű megkülönböztetésen sarkallik a valódi *állam- és nemzetgazdaság* kétoldalú jelentősége és fogalma. E kettős fogalom természetesen a gyakorlati kivitelnél gyakran összejár, de soha össze nem *olvad*. És nem valódi államférfi, de ügyetlen kontár volna az, ki e kettős fogalmat derüre-borura egyesítené és külön nem választaná mindazon esetben és tekintetben, hol az állami és nemzeti létnek sajátos attributumai külön-fölismerést és kielégítést igényelnek. Nem egyszer megtörtént már a népek életében, hogy a legmerevebb *hatalmi-centralisatio* nem azért állíthatott fel csupán, mert az egyik-másik kis Cásarnak önkényi hajlamát csiklandozá: de felállítottott igen gyakran azért,

mert a népek és vezérek nem tudák fölismerni az állam- és nemzetgazdaszat jelentésének relative világító *mindkét* lényeges oldalát. *Absolutismus* keletkezett sokszor, mert a *hatalom-felosztásról való* fogalmak maguk is az öntudatlanság chaoszává: mintegy homályos „*absolutummá*“ zúrlódtak. Valóban a közértelem napfogyatkozásának lehetne nevezni az ily állapotot. Ilyen szokott támadni többnyire a *jól el nem sült forradalmak* után. És ily meghiusuló forradalmak viszont ismét ott támadnak újra és újra leggyakrabban, ahol már a megrögzött „*centralisatio*“ folytán az elmék egy egyetemes fogalomzűbénben különben is régóta *betegesen szenvednek*. A valódi alkotmányosság, az észszerti szabadság mindig *viszonylagos* (relatív) állapot, ellentéte az *absolut*, az önmagát ki nem ismerő létnek.

Mi volt hajdan maga a *vallás* is? Felelet: *chaosza a hívésnek és tudásnak*. Egy valóságos absolut fogalmi zagyva. És nem bizonyítja-e a világtörténelem minden lapja, hogy amaz egész *hajdankorban* — melynek ma már csak idylli képét rajzolgatják számunkra a történelmi compilátorok — ugyancsak a *tudás*, a *fogalmak* absolut züréhez mértek valának a társadalmi állapotok is? Egy amabilis eszme-confusió, mindenben, ami a jogot, szabadságot, rendet, jóllétet illeti: mit szülhetett mást, mint azt, hogy halomra dőlt minden *hajdankori állam*, mint a tisztázatlanul-absolut vezérfogalmaknak egyszersmind *absolut formái*? És mennél *viszonylagosabbá* (relatívabbá) tudott kitisztulni valamely szerencsésebb régi társadalom; mennél jobban megtanult *különböztetni* a pusztá társas lét és jóllét, a *szabadalmak* és *szabadság* között, vagyis: mennél inkább tisztult meg a régibb polgárzatok *világnézete* a zavarosan-absolut fogalmaktól s az ezekkel karöltve járó absolut hatalmi formáktól: ugyanazon arányban voltak egyszersmind viszonylóan *miveltebbek, boldogabbak*, vagy legalább hosszabb és hasznosabb életűek és más népekre, és más korszakokra is erősebben *kihatók*.

Hogy a „Közügyeinkről“ című munka szerzőjének lelke előtt valóban a történelem és az államtudományok igaz fénye világított, kitűnik abból is, mert könyvében több helyütt igen hangsúlyozva látjuk kiemelve azon államéleti tiszta postulátumot, miszerint: a „nemzetek jellemével, hajlamaival megegyező“ intézményeket szükség alkotni, ha azt akarjuk, hogy a nemzetek valóban kifejtésük „individualitásukat“ és aszerint boldoguljanak. A magyar nemzet „jellemét“ pedig legtisztábban kifejezte azon tételben, midőn mondja, hogy a nemzetnek vérébe edzett „iránya: a valódi alkotmányos szabadság.“ Tehát egy szersmind az avval járó szabad institutiók. Egy szóval pedig: az „önkormányzat“.

Sőt szerző tovább megy. Az állam- és nemzet-gazdászati közötti különbségre még jobban rá mutat. Míg a végrehajtó kormányt és kormány-közegeket főleg az állam-gazdászatra hivatott résznek tekinti: addig a törvényhozásnak nemzet-gazdászati feladatát valóban kellően hangsúlyozza, mondván: „tényekkel igazolja a (törvényhozás) a képviselőház, miszerint az alkotmányosság csakugyan legjobb biztosítéka a jó pénzügyeknek. Mert a nép képviselői hivatvák: a népnek adóképeségét (tehát nemzet-gazdászati érdekeit) tekintetbe véve, minden túlterhelhetést visszautasítani.“

Szerző az említett két külön fogalmat és azok követelményeit oly következetesen vezeti keresztül munkájának minden részletein, miszerint a *suum cuique* teljesen meg van adva mindkét fogalom-ágazatnak. E munka elvi javaslatait követve: sem az állam nem absorbeálhatja a nemzet örökké jogos öntevékenységét, sem a nemzet nem teheti impossibilissé, vagy csupa madár-vázzá az államot.

A „felelőség“ elvének, minden egyes államtisztviselőre alkalmazva, egész a kártérítés kötelezettségeig menő szigorú, kérlelhetlen követelése, szerző helyes nézete szerint valóban megmentené a nemzetet a centralisatio és bureaucratia átkaitól. Egy kellően összeállított „normal-

budget“ pedig, a *törvényeknek egyetemesen szigorú végrehajtási kötelezettsége mellett* viszont az államot tenné önállóbbá, hatalmasabbá összes bel- és külviszonyaiban. — Szerző, főleg oly nemzetekre nézve, melyek a jól értelmezett magasabb *civilisatióra előkészítő* stadiumon még *innen* vannak, nem annyira a jogok *külterjességében*, hanem főkép a jogok lehető teljes kiaknázásában, tehát *belterjességében*, helyezi a *jóllétnek* föltételét és biztosítékát. *Munkálkodni és tanulni*, illetőleg *mivelődni*, oly jog, melyet a nemzet „szilárd akarata” ellen korlátozni ma már nem lehet. Ez *belső szabadság*, melyen nem fog ki semmi kényhatalom. Ez azon szabadság, mely gazdagságot nemz, és a *gazdagság*, *belső szabadság* mellett a *külsőt* is megtermi. Ez volt tulajdonkép a legbiztosabb út, *külsőleg* is szabaddá lenni, mindenkoron. Ma pedig különösen ez azon út, melyen a *nemzet-gazdászati önállóságát*, felvirágzását a szilárd akarat és tudománykészség ellenállhatlan haladásban tartja.

De emellett *külsőleg* is határozottan a *nemzet* jogául és kötelességeül vindikálja szerző, hogy a rend, igazgatszolgáltatás és hatalom-megvédés szorosan *állami* céljaira: *jogléti* szerveket állithasson s ezekkel *állami* gazdálkodást vezethessen. Valamint a *nemzet* jogául s kötelességeül vallja azt, hogy a nemzet saját szellemi és anyagi javát előmozdító *jólléti* szerveket (vagyis: öntevékenységi, önkormányzati intézményeket) állithasson s ezekkel szorosan *nemzet-gazdálkodást* vihessen.

Hogy szerző, mint államférfi és nemzetgazda a *történelem* tanulságait, Maculay szellemében; a *törvények lelkét* főleg Montesquieu és Bentham szellemében áthatotta; hogy a társadalmi *munka- és hatalom-felosztás* és *egyesítés* elveinek gyakorlati fejtegetései közben Rau Károly alaposan-szabatos tárgyalási modorát, Bastiat gyakorlati irányu genialitását, Carey világos gondolat kifejezését, J. St. Mill okszerű szabadsági hajlamát, Smith Ádám beható mélységét, Liszt Frigyes élesen különböztető tehetségét való-

ban szerencsés arányokban tanusította; hogy végre saját meggyőződését minden irányban köz nemzeti öntudatba vezetni is törekedett: mindezekről tegyen majd részlete-
sebb tanuságot maga a „Közügyeinkről“ czímet viselő
könyvnek „lényege“, melyet mi közhasznu tanulmányul,
valamint gyorsabb áttekint.etés végett is, egy külön „váz-
latban“ közrebocsátani, ha azafüli jogunknak annyival in-
kább tartottuk, minthogy országgyűlésünk által a mult
évi deczemberben kirendelt huszonegyes küldöttség kilen-
czes bizottságának készen álló munkálata igen nagy részben
szinte hasonló czélokat kíván megvalósítani, mint amelyek
szerző czimzett munkájának alapszeme-tartalmát képezik
s ennél fogva mindazok, kik az említett bizottság munká-
latát alaposabban tanulmányozni kívánják: a jelen „lényeg
vázlatát“ törekvésük megkönnyítő istápjául tekinthetendik.

II.

Szerző maga mondja, hogy czimzett munkáját egy-
pár heti rövid idő alatt írta. Sokan erről kételkedtek s
talán kérdezni is fogják: lehetséges volt-e ily csekély idő
alatt oly művet írni?

Erre mi a következő érdekes epizóddal vélünk ob-
jective felelhetni:

Egy kitünő tudományos német író (Heine barátja)
1847-ben Párisban járt, ott a francia tudományos világ
elite-jével közelebbről megismerkedendő. Elmenvén Mi-
gnethez is, a jeles történészhez, a francia forradalom első
megirójához: itt az elmés causerie megeredt a két férfiú
közt és folyt kedélyesen. Az éles elméjü német kritikus
ezen találkozásról következőleg ír:

„Mignet a szerénység bölcsességével bir; ő tudja,
hogy a ki nagyobb hatásra törekszik, nem kell, hogy
oromtetőn álljon, ahová tegebb nyil szokott irányoztatni.
Mignet marad és áll másodrendü fokon, ő csak államta-

nácsnok, ki a külügyminiszterium épülete mellett bir lakást, bent egy csendes utczában, az állam-irattáruk telepei között, melyek az ő védelme alá helyezvék; dolgozó termének ablakai egy nesztelen udvarra nyílnak: itt munkálkodik ő, a francia Akademia folytonos titoknoka. Az ő nyugodt, mindig egyenletes mérvű munkássága, a párisi rohamos változások közepett; az ő mély és higgadt-ságteljes, úgy az ügyekre, mint az ügyködő személyekre vonatkozóan — alapos életnézlete és ítélete reám mindig, ugyszólván, művészi ihletést gyakorolt.

„Miután magas boltozatu dolgozó termébe léptem, így szólék csakhamar, kedélylyel és udvariasan, Mignet-hez: Önt én idősb kinézésűnek véltem tarthatni, főleg miután forradalomtörténelmi műve már oly szép-régen a világ kezén forog . . . ; ha Ön tehát azt még ifju korban írta, akkor bizonynyal a „*röviden-tömör irásképességnek*“ Önnél egészen *eredttleges* talentumnak kell lenni. Mignet mosolyogva válaszolt: „Nos! akkor úgy kell lenni, ha az Ön által jelzett sajátság munkámban föltalálható; mert azon könyvet én igen is ifju koromban irtam volt s az rendkívül *gyorsan* készült, egyenesen csaknem a szedő és nyomdász kezei alá; akkor itt nekünk ilyen munkára egy pillanat alatt volt szükségünk; s én mégis — megvallom — még a későbbi kiadásokon sem *változtattam* többé semmit, kivéve némi *irálybeli* csekélységekét.“

Igen nevezetes a passus, mely a beszélgetésben most következett s melyet ide csupán nagy jelentőségű volta miatt szövíünk be.

A német író a francia történész és publicista előtt ugyanis megjegyzé, hogy egy nasszaui polgár bizonyos alkalommal e fontos szavakat mondá: „egy parlament-kamra, telve *függeteg államhivatalnokokkal* és *függeteg csekély emberekkel*, jóformán kevesebbet ér, mint az abszolút kormányzás.“ És Mignet e megjegyzésre avall felelt: „*valóban úgy áll a dolog*“. S aztán a legabszolútabb porosz fejdelem, nagy Frigyes, személyes tőkélyeiről szólt, meg-

erősítő bizonyítékaul ama fontos nasszaui polgár-mon-datnak.

Tovább így folytattatik a találkozás leírása :

„Mignet tehát nem úgy dolgozik, mint sok más nagyhirű íróársai, kik műveikhez az *adalékokat* segéd-írók által hordatják össze, Mignet egyenesen a „*források*“ között lévén mintegy *be-ágyazva*, tanulmányait maga sze-mélyesen teszi, jóllehet ő, mint államtanácsnok, egyszers-mind a legrendkívülbb *köz-tevékenységnek* él, s így csakis az *idővel* való lehető legügyesb takarékoskodási módszere képesíti őt: a köz országos igények oly sok minden kel-lékeinek megfelelni.“

Ime! kész a megfejtés. Hol és hogyan képesült a „*közügyeinkről*“ szóló munka szerzője, néhány rövid heti idő alatt egy külsőleg is jókora tömegű könyvet írni? ezt csak azok kérdezhetnék, akik nem ismerik a legna-gyobb római publicistának, Cicero Tulliusnak ezen axio-máját: „*ad consilium de republica dandum, caput est: nosse rempublicam.*“ Kész és bő ismeret-forrásból *gyor-san* meríteni, valóban nem csoda-dolog.

III.

Lehetetlen itt nem reflectálnunk a napi sajtóban feltűnedezett azon felfogási árnyalatokra, melyekkel a *kilenczes bizottság* munkálata — már a hivatalos közzété-tel előtt — itt-ott találkozott. Akadt oly jós-véleményező is, aki előre az országgyűlési irat- és levéltárt prognosz-tikálta ama *bizottsági munkálat* koporsójuul, melyből az (a munkálat) *elevenen ki-kelni* többé nem is fog.

Meglehet, gondoltuk akkor mi is magunkban, hogy az összehalmozott és ugyszólva 9 árnyalat szűrőjén át-járt eszme-anyag nem kaphatta meg az *éltető alakot*. Meglehet, hogy a: „*forma dat esse rei*“ szabály, mint minden életképes alkotásnak mellőzhetlen törvénye, a bi-

zottságban kifejelett főbb eszmiéknek egy operátummá-alkításánál nem szerencsésen, vagy épenséggel nem is tartatható szem előtt az illető tulhalmozott „referens jegyző“ és „jelentést-készítő“ által.

Azonban kétségtelenül bizonyosnak tartottuk akkor is, és tartjuk most is, azt, hogy ezen jóslott idő előtti eltemettetés sorsa csak a *formailag* tökéletlen *bizottsági embriót* illethetné és érhetné, mint amelynek oly sok mindenféleképen dajkáló anyái voltak. Valamint arról sem kételkedünk, hogy, *midőn* a most tökéletlenül felfogott s ideiglen talán csakis azért elejtendő bizottsági főbb eszmiéknek élő törvénynyé való condensatiójára nézve a *szükség kényszerítőbb mérve* majdan beálland; *midőn* közeleltünk a centralisatió és decentralisatio közti eligazodást többé már teljességgel tovább nem mellőzhetendi; *midőn* a jobb és mégis egyszersmind takarékosabb kormányzás szükségérzete: a *hatalom-megosztás* elvét egyenesen boldogulásunk *conditio sine qua non-jává* érlelendi, és talán milliók egyhangu sürgetésével követelendi; nem kételkedünk, mondjuk, hogy *akkoron* eme legnagyobb mester, a *szükség* ama bizottsági irány-eszmiéket nem csupán a tetszhalotti lepel alól újra összefogja szedni tudni, de sőt erősen hiszszük, hogy ugyanazon nagy mester *akkoron* a csak *elaltatott* eszmiék életképeőbb *összeillesztéséhez* még a megkívántató „*ragaszt*“ is igen rövid idő alatt szerencsésen előállitandja.

IV.

Vannak sokan, a kik kíváncsiak tudni: „a jelen viszonyok közt vajjon mikép fog fejlődni tovább az 1867-ki államjogi egyezménynek — szerintök: ezen csupa opportunitási theoriának — az *élettel* való egygyétömörülése? és hogy ezen államjogi törvénynek három fő-alkotói — Deák, Andrassy, Lónyay — közül főleg az utóbbi mily álláspontot fog már most elfoglalni, nevezetesen az „*egye-*

sült közjogi ellenzéknek“ nem rég kiadott *manifestuma* után, ennek egészen ellentétes irányzatával szemben?!

Mi a „*Közügyeinkről*“ czimű munka szerzőjét egyedül műveiből, ezek logikájából, szelleméből ítéljük. Művei alatt értve nem csupán írott munkáit, de köznyilvánosan kimondott és följegyzett nézeteit is.

Ezek alapján egészen és tiszta tárgyilagosan ítélve, mi nem lehetünk azon véleményben, hogy ő bárminő ellenkezésbe is juthatna önmagával és a 867-es államjogi operatum (illetőleg *törvény*) elveivel, akár a folyton-folyvást fejlődő köz élet, akár az újonan hirdetett *egyesült ellenzéki manifestum* irányában. Még pedig azért nem juthat, véleményünk szerint, ellenkezésbe a mondott dolgokkal szemben, mert 1-ör a köz élet sokkal erősebb hatalom, hogysen annak soha meg nem szűnő teremtő conceptióit Lónyay Menyhért épen úgy, mint bármely más halandó, akár ignorálni. akár azoknak vakon ellenökbe úszni képes, vagy csak hajlandó is lehetne. 2-or, mert amaz *egyesült ellenzéki manifestum* viszont ma már sokkal kevésbé új dolog, tehát sokkal kevésbé hatékony miség, hogysen az abban csupán csak felfrisített, de a régen elmondottaknál teljességgel nem jobb, nem erősebb *érvek* egy öntudatos államférfi észjárását legkevésbé is megnehezíthetnék, vagy megtéveszthetnék.

Az egyesült ellenzéki *manifestum* felett az élet épen úgy napi rendre térhet, valamint minden *államférfi* viszont könnyen állást fog foglalni tudni minden oly köz élet-fejlődéssel szemben, mely esetleg erősebb érveken nyugszik, mely közvetlenebb szükségességet fejez ki, és mely ennél fogva ellenállhatlanabb lenne, mint a — „*manifestum*“.

Vagy talán azt hiszi az egyesült államjogi ellenzék, hogy épen ezen új *manifestum* követelményei volnának azon legeslegfőbb szükségesség, melyet az élet oly nagyon parancsolólag sürget, hogy azoknál érezhetőbbe, gyete-

mesb és nemzetibb szükségét a magyar köz élet *ma-már*, vagy *ma-még* nem is ösmer?

Boldog csalódás! Bár igaz volna, hogy már *csak* az állami létnek teljes független czégyjére volna szükségünk, mint oly *legfőbb* valamire, amibe azután egy minden anyagi és szellemi javakat *ma-holnap* termelni tudó nemzet-gazdászatot csupán bele kellene illeszteniünk.

Avagy talán recapitulálnunk kellene 7 évnek összes elmondott és megirt közösügyi érveléseit, annak bebizonyítására, hogy az ilyen *hit*-csalódás?, épen a mai reál tudomány-fejlődés korában tös-gyökeres csalódás?

A magyar elme emlékező tehetsége nem gyenge. Ily részletes recapitulációt nem vélhetünk szükségesnek. Épen talán az ellenkezőre volna szükség, t. i. a lehető legkisebb dió-héjba foglalni össze a lefolyt 7 év alatt jobb- és bal-oldalról kifejtett politikai és közgazdászati vezéreszmék *magkövét*.

És vajjon nem lesz e eltalálva a dolog *veleje, lelke*, ha mondjuk, hogy ezen lejárt egész időszaknak állam- és nemzet-gazdászati *vita-összege*

a *bal-oldalon* ide ment ki:

„ha a nemzet nem akarja, hogy mások uralkodjanak felette: uralkodjék önmaga.“

a *jobb-oldalon* pedig ide ment ki:

„ha a nemzet nem akarja, hogy mások uralkodjanak felette: uralkodjék önmagán.“?

Ime! *egy betű és egy accentus* a lényeges különbség a két fő *felekezet* eredeti programmja között.

Azért mondjuk: két „*felekezet*“, mert ma már szinte „*dogma*“ lett a két *vita-eszméből*. S mi felelhet meg a „*dogma vitának*“ inkább mint a tisztes *felekezet* szó?

Ezt a két *programm-lényeget* hibátlan figyelemmel kérjük olvastatni. A jól kinyílt szemnek és léleknek eléggé nagy világosság táruland elébe, míg a netalán álmos olvasó mitsem látand a két *programm végső betűiben*. Pe-

dig roppant és lényegesen döntő a differentia, — értelmezve a két versiót egy morzsa attikai sóval.

Ugyanis, ha az a nagy kérdés: „*uralkodjék-e a nemzet önmaga?*“ akkor és akképen is meg volna oldható, hahogy ezen második nagy kérdés: „*uralkodjék-e a nemzet önmagán?*“ egészen mellőztethetnék, úgy valóban föltétlen *hallelujah* tombolhatna széles e hazában.

De hát mikor már a sors egyszer bennünket valóságos *Scylla* és *Charibdis* közé ékelt, és a categorikus imperativust eme két nagy kérdés *szükségképeni* kiegyeztetésére sem *mi*, sem *Austria*, *nem*, de inkább csak az európai hatalom-constellatio rendszere és igényei diktálták és diktálják mindkettőnknek: vajjon ekkor vagyunk-e oly helyzetben, hogy a „*manifestum*“ programját, az „*uralkodjék önmaga*“-féle programmot, már most teljes eclatval kitűzhessük s magunknak ebbeli eljárásunk sikere iránt már előre gratulálhassunk, és e nagy dolgot, azért, mert *hangja* még nagyobb, államférfias politika czimére való igénynyel meg is indíthassuk?

Ha föltétlenül „*önmaga*“ akar uralkodni nemzetünk, kérdés, nagy kérdés marad: meg fog-e *ifjodni?* avagy még hamarább *elvévülni?* Ellenben egész bizonyosnak mondható, hogy meg fog ifjodhatni újra, ha „*önmagán*“ uralkodni mindaddig képes lesz, míg eljövend az idő, hogy (szellemileg és anyagilag megerősödvén) egy jobb értelem-ben *önmaga* is uralkodhatik.

És — szóljunk még világosabban. Hiszi-e az „*egyesült államjogi ellenzék*“, hogy habár *ma* törvényes uton oda egyezkednék is ki velünk *Austria*, hogy ezentul teljes *realis*, sőt akár teljes *personalis* különváltságban éljünk mi is, ő is, — hiszi-e, kérdjük, hogy, a saját kebelünkben lakozó *nem magyar elemek millióival* szemközt, egy akármely *más* erős nagyhatalommal rögtön kötendő új véd- és dacz-szövetség *nélkül*, habár csak 10—20 évig is *békén ellehetnének?* És ha ez *lehetetlen*, hiszi-e akkor, hogy egy ily *cserélésnek*, vagyis egy újra *szükségelt* más

erő-szövetségnek éppen semmi *tevéi* nem volnának reánk nézve? hogy akkor a nemzet már csakugyan „önmagá” uralkodhatnék? Avagy nem bizonyos-e, hogy *kül- és had-ügyünk* külön állam-budgetjét akkor a mostaninál is sokkal terheltebbé fokozandván: így éppen magunk fosztanók meg magunkat azon lehetőségtől, hogy a „*joglét*“-gazdászaton kívül, „*jóllét*“-gazdászatonkat is, habár csak a mai mérvben tovább fejleszthessük?

Értsük meg tehát jól a helyzetet. 1867-ki *egyezményünk* főleg a *nemzet-gazdászat* birtokba-vételét jelenti, a negyedik százados nem-birtoklás után. S habár, a vám-és kereskedelmi viszonyközösség miatt, ezen nemzetgazdászat *kivülre* nem is egészen *souverain*: ezen körülmény oly nemzetnél, melynek éppen *belőlről* kell *előbb* megerősödni s a századok *fátumát és mulasztásait* e részben helyreütnie, nem oly momentum, melyet a *külső* hatalomszínért (benső erősödhetés nélkül) fölcserélni tanácsos lehetne. Ez a fő ok: miérthogy éppen a szomszéd Austria: nekünk egészen *természetes* szövetségesünk.

Im, létkérdésünk rövid synopsisa!

Vannak dolgok, kérdések, melyek első pillanatra *paradoxon*-nak, avagy *axiom*-nak látszanak, holott *több* pillantás után, a *mindenoldalú* *belátás* előtt éppen ellenkező valókul bizonyulnak be. Ilyen kérdés volt az, melyet Galilei a „*hit*” emberei előtt *megtagadott*, az „*ész*” emberei előtt később újra *erősített*: a földnek nap körüli forgása. — Ilyen kérdés volt a világnak „*semmitől*” *teremtése* stb. stb. De Galilei, Newton, Laplace, Kepler stb. fölkentjei a természettudománynak és csillagászatnak ily kérdéseket szerencsésen kiemeltek az emberiségre szígyenítő *homályból*. Csak per tangensem legyen mondva: ma már teljes bizonyossággal áll az emberi ész előtt, hogy „*anyagi semmitől*” valóban *semmi sem lesz*. A *tévely* eddig csak abban állott, hogy a hittan az „*alak*” még nem bíró elemi anyagot *semminek* vette, míg ellenben a tudomány: „*az alaktalan létből az alakiba és viszont*

való átmenetek természet-processusát“ a legegyszerűbb igazsággal teljesen földérite. Így lett a „teremtő“: az állítólagos „absolut-semmiből-teremtés“ hittani escamoteurje helyett, a tudomány tisztult látkörében egy sokkal fölségesebb „alkotó erő“, mely t. i. az örökkévaló anyagból örökkévaló lét- és lény-alakokat folyvást ma is teremt.

Bocsánat e kis látszólagos kitérésért. A fonál kezünkben maradt. Folytatjuk.

Tudjuk, hogy vannak hazafiak, kik a fentebbi két ellentétes programmnak *jobb oldali* formulázását szinte Galilei-ellenes felfogásban és magyarázatban részesítendik. Azt fogják mondani, egész dogmatikus hévvel, hogy eme programmlényeg: „ha a nemzet azt akarja, hogy mások ne uralkodjanak felette: uralkodjék önmagán“ szintén csak paradoxon. Hisz a dolognak csak úgy lehet igaz értelme és csak úgy érünk célra — fogják mondani az egyesült államjogi ellenzék részén —, ha az ő programjukat alkalmazzuk, t. i.: „ha a nemzet azt akarja, hogy mások ne uralkodjanak felette: uralkodjék önmaga.“

De éppen ezért hangsúlyoztuk fentebb, hogy az „önmagán“ szóval végződő jobboldali programmnal mindenestre *attikai sóval*, vagyis a gyakorlati józanság életbölcs realismusával értelmezve, jelent számunkra *való-igazságot*.

A *közügyeinkről* szóló munka, e tekintetben, nem egyéb, mint éppen ezen programmnak lehető részletes világlatba helyezése. Az *attikai só*: e munka szakaszainak *részeiben* van felolvasva. Fejtegetéseinek értelem-összege éppen oda irányul, megfejteni: „hogyan lehet a nemzetnek önmagán bölcsen uralkodva, utóérni azt, hogy mások felette ne uralkodjanak?“

A cz. munka szerzője teljes-tökéletesen elismeri becsét, egész fontosságát az önálló nemzeti és állami létnek. Ki is fejezi ezt eléggé a gondolkodók számára, midőn műve egyik lapján a nemzet számára oly *hittel-rendszert* követel, mely „*semmi más érdeknek és hatalomnak alávetve nincs.*“ S miután egy nemzet bo'dogulásának egyik

legeslegfőbb eszközeül a jól rendezett *államháztartást* bizonyítja, vajjon ily logikai összefüggésben a *hitel-rendszerről* tett eme tisztavilágos nyilatkozata után kétkedhetünk-e, hogy tehát minden egyéb intézményekre nézve is, melyek az *állam- és nemzetgazdászati* attribútumait képezik, hasonló következetes szabadelvűséget táplál? noha bár az 1867-ki államjogi egyezménynek és *törvénynek* lényegét megingattatni teljességgel nem csak nem óhajtja, sőt azt, közgazdászati zsenge létünknek még mindig érlelésre és erősödéssre szorult körülményei közt a *legegyütt-tartóbb* nemzeti erélyvel és eszélyvel támogatandóknak is javasolja.

Szerző munkájában sehol nem találjuk nyomát annak, hogy ő az 1867-ki állam-egyezményt fenhéjázó jelzők által magasztalná, avagy ki-színezné. Egy-két helyütt a leghiggadtabb kevés szavakból engedi következtetnünk, hogy ő azon újabb pragmatikai sanctiót „*sükségben segítő jó szernél*“ tökélyesebb valaminek soha sem tartotta és nem is tartja, valamint annak „*öröklő tartamáról*“ nem beszél, bizonyítván ekképen is *implicite* azt, hogy egy valódi államférfi — ki nem a csökönös Metternich-iskola hive — az „*élet*“ követelményeinek mindig kellő színvonalán áll, így kerülvén ki egyszersmind az *optimismust* és *pessimismust*, az öntájékozatlanságnak eme kettős veszedelem-etappeját.

Egyelőre magunknak is feltűnt, az igaz, szerző munkájában az a *kevés* érintés, mely az 1867-ki állam-egyezményt illeti s melyekkel ezen új pragmatikai rendezésnek inkább *érinthetlensége*, semmint bármifő árnyoldala, állítatik előtérbe.

Ugyde viszont épen úgy feltűnt nekünk a munka folyamában több helyen előforduló azon: majd *megjegyzés*, majd *kijelentés* is, miszerint az „*öntudatosság*“ igen sok állami intézkedéseinkben oddigelé mint nagyon is „*negatív*“ nemzeti sajátságunk mutattatik ki szerző által. Mit jelentsen ez? Oly határozottan és oly gyakori passusok-

ban gyújtatik meg ezen valóban erőteljes *világító pont* (t. i. a nagyobb öntudatosságra, ovatosságra intés pontja), hogy lehetetlen volt, miszerint azt közvetlenebb behatás tárgyává ne tegyük, s abból szerzőnek meggyőződéseire és intuícióira, épen az 1867-ki XII. törvényt illetőleg, következtetést ne vonjunk.

És mi valóban a „*közügyeinkről*“ szóló műnek egész szelleméből, vagyis a *kimondott- és benértett-nek* egybevetéséből, ugy találtuk, hogy: a mi törvényhozásunkban és kormányzatunkban 1867 óta szerző által észlelt többnemű „*öntudatossági gyengénket*“ ő egyszersmind azon *fel-fogásra is rá-értette*, melylyel az 1867-es államjogi egyezmény az országos *ellenzék* részéről kezdet óta még mindig találkozik. Vagyis, ugy találtuk, hogy szerző oda is érti ezen kérdéses pontot, miszerint: az összes államjogi ellenzék még ma sem hajlandó, *egészen tisztán látni és behatni* mindazon indokokat, melyek a két állam közti új rendet nemcsak egyedül benső hazai, de európai, általunk meg nem másítható, tekinteteknél fogva is tették és teszik folyvást, ugy Magyarország mint Austria részére, a *köz-szükségesség* szövetségévé.

Szerzőről kiki tudhatja azt, hogy ő — ha magyar állampolitikai iskoláról kell szólni — egyik legrégebb és leghatározottabb hive: *Széchenyi tanainak*, melyek közt nem volt lényegtelen e két dolog: a „*modor*“ és az „*ildom*.“ Azt is kiki tudhatja, miszerint szerző volt egyik azon három férfiú közül, kik a 67-ki XII. t. cikk *elveit* egy organikus egészben első összeállíták, akik tehát leginkább tisztában kellett hogy legyenek önmagukkal és mindazon legfőbb vezérlő indokokkal, melyek miatt — mint Deák Ferencz maga kimondá — *olyan és nem jobb törvényjavaslat tétethetett: „két politikai nemzet és egy fejedelem elébe.“*

Ezer és ezer gondolkodó fej fárasztotta magát, az egy monarcha alatti két hazában, ama javaslat felett. Mig az végre — győzött és igéből test lett.

És miután főleg mi magyarok, századoknak régisége óta, üzzük itthon, csaknem fiastól-leányostól a *politikát* s e szerint köztünk valakinek azt mondani: „*te ahoz, barátom, nem értesz*“ ugyszólván *testvérárulási* crimennek tekintetnek: igen természetes ennélfogva, hogy még azok is, kiknek kezök ügyére, saját előkelő politikai miveltségükön felül, maga a fejedelem, maguk a társ-állam legértelmesebbjei, és Európa helyzetének 18 éves tanulmányozása szolgálataák az *adatokat* az eligazodhatás- és megállapodhatásra, igen természetes, mondjuk, hogy még *azok* is a szerénység diogenesi köntösébe gombolják be magukat, midőn arról van szó: *ki érti mégis jobban a politikát?*

Ennélfogva tehát b látjuk: szerző nem mondhatta és nem írhatta azt, az *ildom* ellenére, hogy: *ő netalán többet tud, mint azok, akik mindent tudni vélnek.* Ezt gondolnia lehetett, de *kiírnia* hiba lett volna.

És ő, nézetünk szerint, helyesen tévé, hogy *közügyeinkről* irtában, a 67-ki államegyezményre bővebben ki nem terjeszkedett s csupán nagyobb *öntudatoságra* figyelmet „*minden*“ államintézkedéseink körül, következképen a 67-es egyezmény körüli bármiként *változtatni* törekvő eljárásainkban is. A nemzet értelmiségére, ezen, a politikában ugyis jártas értelmiségre, hagyja, a 7—8 év óta (1865-től) most már többé bizony nem nagyon titkos *indokokat* végre egészen áthatni és méltányolni, melyeknél fogva ez a dolog (az állam-egyezmény dolga) ugy áll lényegileg ma is, mint állott kezdetben, a *három fejből* való ki-indulásakor. *Szükség törvénye volt akkor is, szükség törvénye az ma is.*

Szerző a nagy *szláv, román és germán* népfajnak Európábani jövendő „*tömörülési*“ processusát érinti, műve 89-ik lapján. Nem ijeszt vele, hanem inkább kérdéseket tesz, egy-egy gyöngéd érintésben egész csoport gondolatot enged találni, az iránt is: mi vár reánk magyarokra, ha oly föltétlenül követeljük a program-teljesedést: „*ural-*

kodják a nemzet önmaga“ — helyett: „uralkodják önmagán?“

Mi, igénytelenül ugyan, de nem szemet hunyva az európai állam-fejlődésnek történelmi és történelem-ellenes, azaz gyakran „*per fas et nefas*“ is végbemenni szokott számos *esélyeire*, teani bátorkodunk egy kis szerény figyelmeztetést, ama faj-tömörülési gondolat kiegészítéséül.

Figyelmeztetésünk így hangzik: memento Lengyelország! — memento Nizza és Savoya! — memento Schleswig-Holstein! — memento Milano és Velence! — memento Róma! — memento Elszasz-Lotharingia! — és minderekefelett memento: *keleti kérdés!* cum rebus adjacentibus!

Avagy a mi politikai érettségünk csak odáig terjedne, hogy olyan legujabb fajta francziás *suffisance*-al holtig ismétljük: „ne féljünk, nem halunk meg, fiatal nemzet vagyunk, *ugrás nincs a természetben?*“ Valóban Galilei erre azt mondaná: „és mégis van.“

Belgiumot, Svájcot ki is feledtük talán? Nem. Csak azt nem tettük a *mementók* végéhez: *stb. stb.*

De épen Belgiumra vonatkozólag, ugyanazon jeles német író, kiről fentebb volt a szó, 1847-ben Thiershez ebédre hivatván, a délutáni *pourparler* eredményeül őszintén közli ama tényt, miként az oly *sokoldalú politikai erénnyel és bölcseséggel* bíró híres Thiers már azon időben is a legjobb izü falatot látszott lenyelni akarni a „Belgium“ nevű nyalánkságban. Ugyanis Thiersnek azon kérdésére: hogy hát azon esetre, ha Franciaország elnézve megengedné az oly sok *részekből* álló német *fajt* egy egész *testbe* *húsoltatni*: viszont mit *adna*, vagyis mit engedne *elfoglalni* a nagy Németország Franciaországnak Európa testéből? A német tudós (inkább komolyan, semmint tréfából) azt felelvén: „nos, hát Belgiumot“ —, e felelet Thiersnek teljes tetszésével s szavakban is kifejezett örömeivel találkozott.

Jól jegyezzük meg, hogy ez a francia nagy *státus-gourmand* 1847-ben még csak a kis Thierst volt, és már nem I. és még nem III. Napoleon. Ez utóbbi a kis Belgiumon felül már-már a boldog *Svájczra* is ugyancsak éhezett, és a milyen derék őszinte ember volt, ha kérdezték volna: honnan jön ily famosus étvágya?, bizonyára így felelt volna: „l' appetit me vient, en margeant Nizza-Savoyen.“

Az I. napoleoni foglalásokat azért nem említjük, mert azok nem egyedül *nép-rokonsági* indokból, vagy is örv alatt, sem pedig általános béke közepette indított foglaló háborúk által történtek, hanem a már megindulva levő forradalom harczy görgetegnek csupán egygyé hőmpölygetett folytatólagos hódítványai valának.

Azonban a mondott esély nem csak *természetes önkéntességgel* támadhat, de lehet az olyanoknak incidenseit mesterkélt tervszerű módon is előidézni, akkor, ha egy európai harcz bármely egyéb okokból vette is *kezdetét*.

Egy szóval: a „*természetben nincs ugrás*“-féle naiv önbizalomra ne építsünk sokat, míg csak a „*politika*“ és „*diplomacia*“ létezni fog, — a „*be nem avatkozás*“ nagy elve pedig az államtársadalmi élet egén csupán csak egy még sokáig elérhetetlen magasságban libegő *kegyes óhaj-tás* marad.

Eleget mond szerző a nemzeti lét-kérdésre nézve, midőn művének egyik lapján így szól: „az agg Európára mit hoz a jövő — ki tudná előre meghatározni? de bizonyosnak látszik, hogy a rokon nemzetiségek nagy nemzet-testekké tömörülnek“. És még közelebb jár a kérdés érdemében, midőn folytatva a következő sorokat írja; „vajjon képes lesz-e a maroknyi magyar faj, környezve hatalmas nemzetiségektől, nem mondok: „külön“ állását, de nemzetiségét és — a monarchia másik felével szövetségi viszonyban — állami individualitását fentartani?“

Felelete ez: „erre reményünk csak azon esetben lehet, ha együtt-tártva igyekezzünk: a nemzet erkölcsi súlyát,

szellemi és anyagi fejlődését növelni; ha a nemzet azon osztályait, melyek *mivveltségük*nél és *vagyoni állásuk*nál fogva a társadalmi életre *döntő befolyást* gyakorolhatnak, *emeljük* és (önkormányzati) *hatáskörüket szélesbitjük*.”

Már most méltóztassanak megfontolni :

Ha a Széchenyi-iskolának — ennek a bizony szintén nem erélytelen iskolának — egyik fő avatottja és hive így beszél, *ha* még Ausztriával szövetségben is csak föltételes reménnyel biztat *ma*, a jövőendő fenállhatás iránt: ugyan nem bizonyos-e, hogy 1867-ben még kevésbé lehetett reménye *vérmes*? Nem bizonyos-e tehát az is, hogy a megújított és *rendezés* által *megerősített* régibb államjogi frigyét valóban egészen oly szellemben fogta fel szerző, amint fenebb objective megirtuk? És vajjon nem tűnik-e ki mindezekből, hogy szerző: az egyesült államjogi „*ellenzék*” föltétlen uralkodási programja ellenében, *fájdalom!*, igen is erős tulajdon érveknek talapzatán áll?, melyről, ha a *manifestum* magyaros jó kívánsága szerint, leejtethetnék, t. i., ha mindazt, amit a hazafi *szív* óhajt, egyszerűs mind oly könnyen és föltétlenül el lehetne érni: bizonyára ő sajnálhatná legkevésbé.

Valóban csodálatos dolog, hogy mi magyarok, a politikában oly régi praktikusok, a *keleti kérdéssel* és ennek eshetőségei szerint saját létkérdésünkkel ex asse oly keveset foglalkozunk, mikép alig tudunk épen a nagy Széchenyin kívül embert a hazában, kinek publicistai lelki szemé csak annyira is ezen mi anti-Mekkánk *felé* vagy *ellen* lett volna fordítva, mint a nagy üdvözültnek lelke fordítva volt, midőn a *dunaszabályozás* és a *vaskapu* kérdésével foglalkozott.

Pillantsunk a történelembe. „*Halál*” ott a jelszó: *államok* halála. Még egyetlen egy nemzet sem volt Abrahám fájától kezdve, mely mint eredeti szervezetű *állam* mai nap is *élne!* A természet törvénye ugyancsak ép oly kaszával látszik dolgozni a „*társadalmak*” világában is,

mint kicsinyben szokta levágni kérlelhetlenül az *egyéni* fűszálakat.

És kivált ha egy nemzet negyedfél százados időnek *átalvását* úgy engedte, ellenmondás nélkül aposztrofáltatni, amint ezt nagy Petőfynk valósággal saját édes népéről elkeseregte: elegendő-e akkor egy virtualis nagyobb jövőt csupán *saját „erőnkre“* alapítani akarni? Avagy elegendő-e, egy netaláni végfátum beállhatása esetén azt mondani: „hja! Ausztria örökös lidércz-nyomása volt az *ok*, hogy Mohácsot többé soha ki nem *„fenhettük“*“

Hiszen e mentség: elv-nyargalódzás (petitio principii) volna. Mert hát a szeretet nélküli nagy világ viszont azt a kérdést dörögné fülünkbe: „miért nem uralkodott tehát a nemzet önmagán, hogy végre uralkodhassék önmaga?“

A nagy világ, a történelem leghidegebb könyvével kezében, tényleges *részvét-indulatot* nem ismer. Egy végkatasztrófa esetén mintha előre hallanók rideg ítéletét: „negyedfél századig *lomhán* élni: nem adhat jogot *vádra* az elnyomás ellen és *panaszra* a halál ellen; oly testben, mely ennyi időn át „*munka*“ és „*tudomány*“ által magát bensőleg ujjaalkotni nem értette, a *lélek* volt agg, mely még néhány diesteljes fellobbanás után, végre a természet törvényének elemző hatalma alá hajlott a testtel együtt.“

Nem írnök le borzadály nélkül emez eszsnényi „*világítéletet*“, ha nem remélné minden érző és gondolkodó izületünk, hogy *azt*, a „*segíts magadon és isten is segít*“ elvének mindinkábbi átértése és alkalmazása által, nemzetünk magától minél, minél hosszabb századokig elhárítandja.

Két dolgot bizonyosnak tudunk.

1-ör tudjuk azt, hogy az *egyesült államjogi ellenzék manifestuma* tiszta hazafiúi indulatnak műve. És bár adhatna annak az igének testet a csupa jó indulat! — Oh! de mi haszna volt 49 után annak a mentségnek, hogy:

két európai nagyhatalom kellett, bennünket elbuktatni? Ha csakugyan, bármily dicsőn; elbukánk!

2-or bizonyosnak tudjuk azt is, hogy az általunk, ugy hiszszük, helyesen fölvetett lényeges program-formula ellen, hogy t. i.: „*a nemzet, ha nem akarja, hogy mások uralkodjanak felette: uralkodjék önmagán,*“ hogy eme formula ellen vitatkozni, okoskodni számos argumentummal lehet. Rá fognak mutathatni Belgiumra, Hollandra, Svájcra, sőt Szerbiára, Oláhországra stb., mint amely országcskák részint egész, részint feleforma ugynevezett *souverainetéással* bírnak, állítólag csak saját emberségökből.

De hát a jó égre kérjük az ily példákra hivatkozókat: vajjon egy lehetőleg *kurta létről és hatalomról* van-e szó?, avagy egy *hosszu mindenképen biztos jövőről*? Mit akarunk mi észszerűen? az első-t, vagy a másodikat, midőn *nemzeti létfenntartásról* beszélünk?

Bizonyynyal csak tartós biztos jövő lebeg előttünk, mint kívánatos czél. Nemde?

És nem volt-e egykor a varsói maradék. — Lengyelország *három* hatalom által is garantirozva? És nem bír-e Svájc szintén európailag biztosított *semlegességgel*? stb. stb. És hol van a varsói önálló birodalom mai nap-ság? És hol lenne Svájc függetlensége is, ha a napoleoni étvágnak megfelelt volna még az *erő* is, vagy bár csak a nagyobb diplomatiái *ügyesség*?

Soha ne feledjük a történelem és államtudomány adatai által verifikált azon igazságot, hogy: amely nemzeti létnek „*achilles-sarkai*“ vannak, az még gyengébb lábou áll, mint néha az *egyéni* lét is. És vajjon nem épen aval sujtott-e bennünket a *végzet*, hogy nekünk különösen *sok* achilles-sarkat adott?! Ebben a pontban nincs párunk, nincs társunk az európai nemzetek között. Svájc volna talán az *ellenpélda*?, ugyde ott a három divergens nyelvezetű *államtársadalmat* egy ugyancsak kifejtett össz-érdekű *nemzetgazdászat* tartja egyensulyban, a *szabadságnak* és *rendnek* legszerencsésebben a köz *népminveltséggel*

párosult természetes ragasza által. És épen ez a drága *ragasz*, nem egypár évtizednek műve, de Tell Vilmos óta, sőt már azelőtti időből fejledezett nemzeti kincs az. Elősoroljuk-e számos polyglott népiségtől lakott földünk ethnologiai gyengéit? Nem leszünk terhére az olvasónak, általánosan ismerni kellett dolgok rajzolásával. Csak azt a fontos kérdést bátorkodunk tenni ezen ethnographiai helyzetre nézve: „vajjon hát szerencse-e, vagy épen szerencsétlenség, már az is reánk nézve, hogy a *különlődő* nemzetiségek nem egészen *külön területeken* laknak, de igen nagy részben velünk összegyülvék? Sőt tulajdonképen nem is annyira *ők* mivelünk, mint inkább *mi* övelük vagyunk összevegyülve, mert ama területeken *ők* lévén többségben, azt követelik, hogy: a potiori sit denominatio. Sokan vitatják e kérdést jobbra is, balra is. De talán nem hibázunk, ha azt véljük, miszerint „*ugy, a mint van a dolog, épen a legrosszabbul van.*“ Ugy, hogy teljességgel nem birunk *Hegel* bölcsészeti elvéből, mely körülbelül így hangzik: „minden *ugy van lejjobban*, amint *van*“ eme concret állapotra nézve sehogysem vigasztalást méríteni. Mert egy tökéletes kis *nép-vándoroltatás* nélkül ezen területi „*achilles-sarkunk*“ ki sem igazítható. Akarva, nem-akarva király bölcseségi axiomának kell tebát vennünk első koronás fejedelmünk mondatát: „regnum unius lingvae inbecille est.“ Hábár minden izünk borzankodik is ezen kétélű igazság ellen, és sokkal inkább hajlunk, remegve kérdezni: nem igazabb-e ama még fejedelmibb ellentétel: „regnum in se ipso divisum desulabitur?“

Nem tagadhatjuk, mert magunk is tanui valánk 1865-ben, midőn még a XII. t. cikk csupán országgyűlés-bizottsági munkálat alakjában lőn a nyomdából közrebocsátva, nem tagadhatjuk, hogy az: akkor a nemzetnek számtalan — és bizony *nem rossz* — flaira valóssággal döböntő hatással volt. Deáknak előkészítő husvéti cikkét, és a másik két — Bécsbe hivatott — állam-

férfinak, a legmagasb megbeszélés után, optima fide elmondogatott és a társas körökbe is átszivárgott magyarórázó nézeteit, a nemzet nagy része „*leveretten*“ olvasta és hallgatta. De viszont — ha az igazat teljesen be akarjuk vallani — azt sem tagadhatjuk, hogy ezen megdöbbenésben, ezen levertségben volt valami „*lélektani*“ mellékhatás is, mély és éles, mely a gondolkodóbbak eszmevilágában a sötétség és világosság elemeit kezdé egymástól ketté különböztetni. Nyugtót ezen mély lélektani mellékhatás nem igen nyújtott, sokáig nem nyújtott. A töprengés, a hazafiúi kebel-világnak egész érzelem-nemessége szavakat keresett, és a magyaroknak *soka* még hosszú ideig hangosan sajtózott. Különösen e perczek voltak azok, midőn nagyon is eszünkbe jutott, hogy hiszen mi magyarok *született politikusok* vagyunk, akiknek tehát mélyen fájhat az a gondolat, hogy *három* ember a hazában bölcsőbb legyen, vagy csak lehessen is, mint egyelőre *a többi mind*.

Pedig hát isten látta szívünket; ez a sajtó akkor a sokaságnak talán csak *érzékenykedése* volt. Bűn-e ezt kimondani, avagy gyengeség? Nem, urak, ez sem nem bűn, sem gyengeség, hanem tisztán, becsületesen értelmezett — *sajtó-szabadság*. Tiszteljük mi a *véleményeket*. Ezek az igazságnak *előfutárai*. *Uttisztítók*. Midőn les extremes se touchent, midőn az ellentétek érintkeznek, ez, a természettan szerint épügy, mint az (antropologia) embertan szerint is: *fényt lövel és termékenyít*.

És midőn az *egyesült államjogi ellenzék manifestuma* azt véli, hogy ma már bizonyos, miszerint a 867-ki törvény *elhibázott lépés* volt: mi igénytelenül azt merjük vélni, hogy ez még, *nem bizonyos dolog*. Mindamellett, hogy igen sok *öltés* az állam-köntösön nem úgy történt azóta, amint az alap-szabás iránya és aránya *követelte* vagy *megengedte* volna. Hogy a törvény *betűje* öl, *szelleme* élet: soha nem volt igazabb, mint Deák, Andrassy, Lónyay eme hármaskötésére nézve.

Mi Ausztria irányában és Ausztriával csak egy föltét alatt boldogulhatunk. Ha egymás iránti ellenszenvaink: *igaz teljes barátsággá változnak*. Ez: a nagy czélnak föltétele. Isten sem alkothat kettőnk számára törvényt, *üdvöset ezen föltét teljesevé nélkül*. Az igaz tiszta keresztény vallásnak van egy nagy elve, mely így hangzik: „*aki szeretett, betöltött minden törvényeket*“. Egy magasabb irányban és tágabb arányok között mozogni kívánó politika, a mi viszonylagos helyzetetésünkben, ezen nagy elvnek *kijelentést*, ezen igének *testet* követel. És azt Deák kijelentette, társai pedig, vele együtt, az ígét megtestesíték. És a testnek, e zsenge alkotásnak, *ugyanazon elv* emlőjén szükség ápolgatni, amelyből eredett. Ekkor *erő* fejlődik belőle, különben *gyengeség*. Vajjon a három férfiú talán *sentimentális politikát* követett, midőn azt akará, hogy a két szomszéd állam és nemzet egymás szívet tovább ne vagdalja?, midőn azt akará, hogy a *Schylok-jellem* e két nép között ne akarjon tovább igazságot tenni? *Heródes* volt-e a három törvénytevő, avagy *Salamon*?

Hibás a tan, mely a politikából a szívet *végkép* kizárja. Az *érző* és *gondolkozó* emberek ügyeiben, viszonyai-ban, a *két* gyökeret kivágni nem sokkal rosszabb, mint az *egyik akármelyiket*. És a **hibás** tan, már régen tudjuk, veszedelmesebb, kárhozatosabb, mint a *bűn*. Nincs pedig nagyobb **hiba**, mint politikában az *egyoldalúság*. Nem *egész* vakság ez, hanem csak *fél*, t. i. *kurtalátás*, mely ha szellemi értelemben is jelen van: előtte az élet utjai mindig sötétek, mindig veszélyesek lesznek és maradnak.

Szív vagy *ész*, magában, külön: épen úgy nem vezet sikerhez, mint nem vezet semmi „*föltétlen*“ akarás, erőködés. Az emberi természet is föltételes, viszonylagos szervezet; viszonylagosan kell tehát élet-föltételeit is szabályozni. „*Adok, hogy adj* —, *teszek, hogy tégy*“ — csak ez az *egész* igazság, minden nemzetközi létben is.

Különben a „*homo homini lupus*“ nem csak magánvi-

szonyban, de *népviszonyokban* is uralkodó emberi gyarlóság marad.

A legszerényebben kérjük: látja-e már az *egyesült államjogi ellenzék*, hogy egy „föltétlen“ igazságot vett fel tanai közé legelsőnek? És nem látja-e, hogy néha épen a „föltétlen“ igazság-követeléssel a lehető és czélszerű *föltételest* is va bankra tesszük?

Avagy talán lealacsonyító az mireánk, ha kimondatik, hogy „*Magyarország* Austriának természetes (föltételü) szövetségese?“ Hisz ez nem jelent mást, mint hajszálig ezt: „*Austria* Magyarországnak természetes (föltételü) szövetségese.“

Sőt még többet mondunk. Ha az volna bár a sors könyvében írva, hogy mi és *Austria együtt*, az európai lehető esélyekkel szemközt, a mai *monarchiát* fenn nem tarthatnók: még azon végső elemzésben is mi volna természetesebb, mint Austriával „*együtt*“ *olvadni* be egy nagy, mivel államba: ahol *saját fajunk és nyelvünk* még mindig inkább volna megóvható, mint ha „*együnk*“ külön nyeletnének el bármely nagyobb és kivált miveletlen államtest által.

Mi volt tehát minden eshetőségek-, még a legtávolibbakkal is szemben, inkább helyes, mint oly törekvés, hogy mihamarább mi is ugyanazon szellemi és anyagi fejlődöttség fokát éadjük el, amely fok már természetes szövetségésünknel: „*tény?*“ És vajjon a kölcsönös *egymást-megértés* és *egymást-megbecsülés* őszinte politikája mellett, a 67-es törvénynyel kezünkben, ezt a czélt teljességgel el nem érhetnők?

Aki erre azt mondja: *nem*, az valóban nem tudja: mindkét felőlről egymás irányában *hányadán* állunk? Kell pedig tudnunk határozottan azt, miszerint *Austria*, ha *mint Austria* fennállani akar, *nélkülünk* ezt a czélt többé biztosan ép ugy el nem érhetné, mint minden valószínűség szerint mi is azt, hogy *mint Magyarország* tovább létezzünk, *Austria nélkül* hosszú időre el nem érhetnők.

Vádoljuk-e ezen csupán *relative*-szerencsés helyzetért a fátumot? Vagy talán örvendjünk és nevéssünk, hogy elvégre mégis ily *fél-generál-quitt* állapotra jutánk mindkét oldalról? Egyiket se tegyük. Sem ne sirjunk, sem ne nevéssünk. Ha jól emlékszünk, Spinoza írta ezt a véls igazságot: „res humanae non sunt ridendae, sed intelligendae.“ Tegyük hozzá csak azt: „és az emberek legyenek bölcsek, a megértett dolgokat javukra fel is használni.“

Sokan vannak, akik még mindig tartani látszanak a — *sógortól*. Pedig ez bizony már jóformán *meghaladott* álláspont. Meggyengültünk iszonyun mind a ketten, kik mindkét részen csupán *erőnkben* bízunk. De erősek lehetünk újra együtt, ha észre bizzuk jövő sorsunk kormányzatát.

Ime! így állanak a részvények.

Ki értette meg jobban e situációt, mint épen a bölc, tapasztalt *fejedelem*, aki legujabban alkotmányosabb érzelmű volt ugyszólva mindnyájunknál és a *magyar parlamentarismust* korántsem tartotta „csupa oly játékszernek, melyet ha mi magunk kevésre becsülünk, ő bizony nem bánna.“ Sőt igenis bánta volna, ha a valódi népképviselőre fektetett magyar államrend, nemzetünknek egymást meg nem értő hibája miatt, a fiatalabb osztrák parlament előtt megszégyenülni lett volna kénytelen.

Merjünk tehát most már ő benne bizoni, amint ő bizott szintén mibennünk, még akkor is, midőn oly gyengéknek tüntettük fel magunkat — a miniszterkrízisben.

V.

Mindezek után, lehetnek némelyek, akik kérdezendik: „és a munka *gyengéiről*, *hiányairól* tehát nem is lesz szó a *kísérő fejtegetésekben*? szerző műve ekkép mintegy a *tökély* jellegével birna?“

Ily naiv kérdésre, amit főleg megjegyezni kívánunk, válaszunk a következő:

Nincs könnyebb, mint *írói dolgozatban gyengéket* találni, s azokon aztán a *megrovás* mesteriségét, avagy szenvedélyét gyakorolni. De vajjon nem üdvösebb-e, még a sivatagban is a *termékeny oázokat* a köznek javára fordítani, mintsem a legdúsabb növényzetű kertben csupán az *árnyékot* fürkészní?

Valóban, önálló fejtegetéseink nem azt czélozzák, hogy szerző művének *gyengéit* — milyenek egyéni dolgozatban soha nem hiányoznak — kimutatva, ezáltal *mindazt*, ami abban komoly tanulmányozásra és megvalósításra érdemes, értékükben kisebbítsék. Sőt épen azon természetes és nyíltan kifejezett célból irtuk magát e „*lényegvázlatot*,” hogy lehetőleg minél több tiszta szándoku honfi: egy rövidebb, de mégis hű átdolgozatból annál könnyebb szerrel birjon, mindazon irányeszmék szükségesége és czélszerűsége felől meggyőződhetni, melyek a „*Közügyeinkről*“ czimű munkában előadvák s melyek — ha egytetemesb kör által ismerve és továbbfejlesztve megvalósíttatnak —, a nagyon *inogni* kezdő rend, szabadság és anyagi jóllét erős uj lábra állítását okvetlenül eredményezni fogják országunkban.

Ha ugynevezett „*bírálatot*“ irtunk volna szerző műve felett, bizonyára *gyengéket* is fogtunk volna abból megjelteni, ugy az egész feldolgozott anyagra, mint az alaki összeállításra nézve.

De midőn a hazában oly szétágazólag uralgó beteges közvéleményen és különösen a hazai kóros állapotokon való segítés *szüksége* közvetlenül előtérben áll: akkor pl. azt kérdeni: miért nem adott szerző egymaga a legaprólékosabb részletekig menő dolgozatot s minden parányában *készen* alkalmazhatót, azaz egyszóval „*tökéleteset*?” — oly hiu kérdés, mely, kivált alkotmányos és parlamentáris országban a képtelenséggel több mint határos. Mert ily kérdés egyenesen a *lehetetlent* föltételezi: *sokak-*

nak vállvetett feladatát *egy* embertől, *készen és egészen* várva. — Ellenben a legszigorubb bírálatnak is el kell ismernie azt, hogy *egy* személy teljesen megfelelt feladatának és minden észszerű követelménynek, midőn oly munkát bocsátott közre, mely *észteni bizonyosságot* nyújt a *sükerről*: ha a műben foglalt vezéreszmék az illető parlamentáris erők által bölcsen a megvalósítás cél-stádiумаig fejlesztetnek és vezéreltetnek.

Ha mihamarább valósággá leend a competens országos tényezőknél azon oly sokszor hangoztatott egészséges szokás és törekvés: az eszmék becsét csak *tárgyilagosan* mérlegelni és méltányolni, bizonynyal nem marad el, habár halad is kissé, az idő: amidőn szerző munkájának concret eszméi, a közélet-fejlődés akadékaín keresztültörve, nemzeti természetes óhajtásként fognak érvényesülni.

Még egy utolsó kérdést fognak tehetni sokan, t. i.: „a jelen *lényeg-vázlat* miért nem iratott és bocsáttatott közre néhány héttel miudjárt az eredeti munka megjele- nése után?“

Ezen kérdés, első pillanatra, egészen jogosultnak látszik. Annyival inkább, minthogy szerző maga is oly szerkezetű *alakot* adott saját munkájának, minővel az ideiglenes szükségnek szolgáló művek szoktak közzététetni. S épen ezért maga az egész mű *anyaga* is sokak előtt netalán csak átmeneti tárgynak tüuhet elő.

Mindez valóban csak *látszat*.

Az igazán tárgyilagosan ítélő és a dolgoknak lelkébe pillantó elme csakhamar föl ismerendi, hogy azon irány- eszmék, melyek szerző munkájának anyagát képezik, kevés kivétellel, mind olyanok, hogy mától holnapig a közélet szinteréről nemcsak el nem tűnhetnek, de sőt évek hosszú során át kétségkívül folyvást foglalkoztatni fogják a közgondolkodást. És merjük állítani, hogy néhány év mul- tával fog csak letelevenebben kifejlődni azon általánosb

meggyőződés, miszerint szerző munkája: az *állami és nemzeti lét és jóllét* birodalmába vágó oly irányeszméket hozott *nagyob lüktetésbe*, melyek legkevésbé sem *ephemer értékűek* és természetűek.

„*Egy valódi észszerű államéletet szervezni, akképen, hogy az, a rosszul felfogott „modern“ államiságnak vészszirtjeit tartósan kikerülhesse*“ : ez azon dióhéjba szorított rövid fogalom, mely szerző művének tulajdonképeni *magkövét* képezi. — Lehet-e ily benső tartalmat egy pár évi, annál kevésbé néhány hónapi *hatás* kurta időszakával mérni? Efelett ítéljen szabadon minden gondolkodóbb fő.

Hogy pedig szerző maga, részint méltánylandó igénytelenségből, részint még inkább a kiáltó szükségleteken való gyors segélhetés tekintetéből, rövid idő alatt irt művének alakját az átmenetes érvényű munkák szokásos ráamájára szabta: ezen körülménynek a *kellő* ítéletre döntő befolyása egyáltalán nem lehet. — Széchenyinek minden műve, többé-kevésbé, *alkalmi mű* volt és mégis (sőt bizonyos, józan értelemben tán éppen ezért) lőnek mind századokra is tanulságosak.

Ha jól emlékszünk régibb olvasmányainkban Plátónak egy mondatára az így szólott:

„Az *igaz* eszme mind hosszú életű: szülte légyen bár pillanatnyi gyorsaság. A *téveszme* ellenben muló tü-nemény: szülte légyen bár százados vajúdás.“

Nézetünk szerint a „*Közügyeinkről*“ szóló művet olvasni kellene minél több hazafinak, hogy az abban — szerző alapos állam- és nemzetgazdaságtani készülségéből kifolyólag — közzétett eszmék és elvek, minél egyetemesebb értelmi talajban gyökeret verjenek és terméke-nyüljenek.

Sajnos, hogy a *törvényhozáson* és *kormányon* kívül álló polgári értelmiség, a mai alkotmányos szervezeteknél fogva, nem igen van oly tényleges lehetőség állapotában, melyben — mint 1848 előtt, — az egész államéletre kiható elveket és vezéreszményeket életerősen felkarolni

s érlelésökre és létesítésökre törvényhatóságilag közrehatni gyakran nemes buzgalommal törekedhetett. Kétszeresen sajnos, hogy szerzőnek legfőbb eszméi most tulajdonkép egy *egyetlen tényező*, t. i. a centralizált hatalom kizárólagos istápolására levén szorítva: ezen körülménynek már szerzőre is azon befolyást kellett gyakorolnia, miszerint épen ez okból, sok tekintetben, csak a magasabb közélet-tényezők képességi színvonalához mértt iránylyal és alaki folyó szerkezettel állítá össze munkája anyagát. — Mondja ugyan, hogy *mindenki* számára irt. De sajnos, hogy e mondata nem viszhangzik ekképen: „és *mindenki* olvassa is.“

Megkezdendjük tehát már most a „*Közügyeinkről*“ szóló könyvnek tartalmát: *teljes lényegében vázolni* —, saját önálló további fejtegetéseinknek a szakaszok szövegébe való közbeigatásával.

És hitünk az, hogy a czimzett munka lényeg-vázlatát a következő rövidebb foglalatban nem csonkítva, és nem hűtlenül nyújtjuk az olvasó-közönségnek által.

Május hónapban 1874.

Irtá :

X. Y. Z.

a m. t. Akademia által egy első rendű jutalommal
díjazott közügyi pályamunka szerzője.

„Közügyeinkről.“

Első szakasz.

Ezen rövid tartalmu első szakasz *érdemileg* a következő szavakkal végződik:

„a hetedik évet éljük az alkotmányosság visszaállítása óta; vajjon örvendhetünk-e minden irányban rendezett viszonyoknak? megerősödünk-e úgy, amint kellett és lehetett volna? haladt-e szellemileg, felvirágzott-e anyagilag az ország? — az eredmények nem adnak e kérdésekre *kedvező* választ! — recriminációk ez állapoton nem segítenek; *együttes, egyetértő* cselekvéstől várhatni csak segílyt. Sokan látják, be is ismerik némelyek a hibákat; hisz alig van közöttünk, aki egyben másban ne hibázott volna. Legyen *bátorságunk*, a hibákat beismervén, *a szükséges jobb irányt megállapítani s határozottan követni*. Erről szól, ehez kíván járulni a jelen munka.“

Szerző tehát világosan kimondja, hogy nem csak *tudás*, de különösen *bátorság* is kell 1-ször a hibák beismeréséhez, 2-szor szükséges jobb irány megállapításához és 3-szor ennek *határozott követéséhez*.

A jobb iránynak határozottan megkezdett követését már magából azon *tényből* constatálhatjuk szerző részéről, mert eme munkáján lélekismeretes fáradsággal dolgozva, azt a nyilvánosságnak kellő időben általadta.

Az a főkérdés: 1-ször miképen ismerteti a *hibákat*? 2-szor miben látja és foglalja össze a *szükséges jobb inányt*?

Könyvének tulajdonképeni tartalmát e két fő alkatrész képezi. Lássuk e végből a következő szakaszokat.

Második szakasz.

Szerzőnek uralkodó legfőbb gondolatja, úgy szólván államférfiúi hitvallása, e szakaszban a: „**rendezett országos pénzügy**“ s az erre fektetett **biztos alapu államháztartás** elve által nyer kifejezést. Mintha csak így szólana: *hinc omne initium, huc nefer omnem exitum*. T. i. egy vezérelvet állít fel, melynél magasabbat az *állam-életben* és termékenyitőbbet a *nemzet-gazdaságban* nem ismer. Sub hoc signo minden gondolható szellemi és anyagi jót elérhetőnek, e nélkül azonban mindent ingatagnak tart. Mert úgy mond:

„jó pénzügyekkel bíró államban folytonosan növekednek a közgazdasági erők, a műveltség és védelmi képesség: ellenben jó pénzügyi rendszer nélkül, a történelem tanúsága szerint, a szellemi és anyagi elgyengülés, hanyatlás s végre a bukás elkerülhetlenül bekövetkezik. Rendezett pénzügyek mellett maga az állam biztosságot nyer, anélkül még ez is megrendül. 1644-ben az angol, 1775-ben az amerikai s 1789-ben a francia forradalom alap-oka ugyancsak a chronikus deficitekből, a már-már elviselhetlenné vált adóteher folytonos fokozásából, s az ezáltal előidézett általános *elégedetlenség*ből származott.

„Magyarországban 1870-ik évi január elején még nem volt pénztári hiány államháztartásunkban, sőt 20,936.000 forint pénztári *fölösleg* állott rendelkezésünkre.“

„De azóta folytonosan többet adtunk ki, mint évenként bevettünk. Egyes intézményeink átalakításában a *takarékosságot* nem követtük s saját erőnket túl-becsülve,

költekeztünk. Túlkiadásunk nagy részben hasznosnak vélt beruházásokra költetett ugyan; de *kellő időben* nem gondoskodtunk a befektetések czélszerű és rendes fedezetéről.“

„Azonban minden rosznak megvan, meg lehet a maga jó oldala. Az aggasztó állapotot használjuk fel ne **palliatív** eszközök, de **gyökeres** orvoslás alkalmazásba vételére. Sőt állítsunk fel a jövőre *korlátokat*, hogy: a bennünk rejlő *vérmes hajlam* a megállapítandó államháztartási renden *rést ne is törhessen*.“

„Sokkal nehezebb ma már jó és egészséges államháztartást berendeznünk, mint volt 3-4 évvel ez előtt. De a teendőtől visszarettenünk ma sem szabad. E cél azonban megkívánja, hogy a törvényhozás és a kormány **kérlelhetlenül** vigye keresztül az erre szükséges rendszabályokat.“

Ne feledjük e szakaszból azon két sarkalatos tételt, melyeket szerző világos szavakkal felállít, hogy t. i. 1-ször nem „*palliatív*“, de „*gyökeres*“ orvoslásra, 2-or a gyökeres rendszabályok „*kérlelhetlen*“ keresztülvitelére van szükség. E két tétel ugyanis hangsúlyozott bizonyítéka annak, hogy a *palliatív* orvosló rendszer és a *nem-kérlelhetlen* törvény-végrehajtás, 1867 óta, ugyancsak megrovandó állampolitikai *hibáink* voltak. Még pedig egyealó mérvben hibái 1-ször a törvényhozásnak, 2-or a kormánynak és 3-szor a sokáig *elnéző* nemzetnek is.

Sorozzuk már most egy *összegbe* csak az eddig is megnevezett hibákat, ezek így fognak állani:

a) 1870-dik év óta folytonosan több *kiadást* tevénk, mint *bevételünk* volt. (Végső elemzésben tehát *pazaroltunk*.)

b) intézményeink átalakításában a *takarékosságot* nem követtük. (Azaz: még a *szükségest* is *fényüzően* fedeztük.)

c) beruházási túlkiadásaink fedezetét *kellő időben* beszerezni elmulasztottuk. (Azaz: *gondatlanok* voltunk.)

d) *palliatív* és *nem-gyökeres* rendszert követtünk re-

formjainkban. (Azaz: *rendszerünk* nem volt, de a chaoszt chaoszszal kuruzsoltuk.)

e) *kérlelhetlenek* a hozott rendszabályok, törvények, végrehajtásában nem voltunk. (Azaz: *sem melegek, sem hidegek saját alkotásaink* iránt nem valánk.)

Am most pillantson végig a hazafi bár csak ezen *ötrendű* nemzeti **hibáinkon**, s aligha fog *csodálkozni* többé állapotaink jelen torz-képletén. Sőt aligha fog akadni ember, aki föl ne kiáltson; „*így* aztán épen csakis *természetes* volt a „*hinár-fejlődés*,” melybe belé jutánk!“

E szakasz végén ekképen nyilatkozik szerző:

„Én, ki közpályán kezdete óta állandóan hazánk anyagi érdekeivel foglalkoztam, és önálló államháztartásunk első három éve alatt a pénzügyeket vezettem, ismerni vélem az ország közgazdasági erejét s *fejlő* képességét. Ennek *tudatában* mondom, hogy: *igenis lehet még jó és egészséges államháztartást berendeznünk* . . . De e cél megkivánja — ezt ismételve is mondja — hogy törvényhozás és kormány „**kérlelhetlenül**“ vigye keresztül az erre szükséges rendszabályokat.“

A következő szakaszok eme *rendszabályok*, eme *teendők* előadásával foglalkoznak. Folytatván alkalmilag mindenütt az eddig felsorolt és még ezentul kimutatandó **hibák** megvilágítását is.

Harmadik szakasz.

Mielőtt a *teendőkről* szólna, szerző visszatekintést tesz e szakaszban 1867-től 1870-ig *államháztartásunk történetére*.

Hivatkozáván különösen 1868. ápril 16-án tartott országgyűlési beszédére, e könyvében is újra behatóan ismétli, hogy: a **cél**, melyet az államháztartást megállapító költségvetésnél elérni kell, mindenekfelett a „**sulyegyen**.“

Hogy e legfőbb czélnak mily életbevágó fontosságot tulajdonít szerző, kitűnik a legnépiesb nyelven előadott s a dolgot minél egyszerűbben mindenkivel megértetni törekvő következő szavaiból, melyekkel már 1868-ban az államháztartási *sulyegyen fogalmát* nem csupán a törvényhozó testnek, de az egész nemzetnek is mélyen lelkébe gyökereztetni igyekezett:

„a *sulyegyen* — így szólott — köznyelven elmondva, hogy mindenki a termen kívül is megérthesse, abban áll: *ne adjunk ki többet, mint bevehetünk; úgy állapítsuk meg kiadásainkat, hogy azok egyensúlyban legyenek bevételeinkkel; tehát ne legyen deficitünk, ne legyünk arra szorulva, hogy rendes kiadásunkat hitel útján fedezzük: azaz, adósságot ne csináljunk és ez által azon sikamlós térre ne lépjünk, hol többé alig lehet megállapodás, miglen teher teher után szaporodva, végre azoknak tömege, mint hó-golyó, az anyagi jóblétet temeti el.*“

Hozzá tévé már 1868-ban e mondott szavakhoz még a következőket is:

„Jól rendezett államháztartásnál *nem szabad* adó útján többet követelni, mint a menynyt a *rendes* kiadások fedezhetése igényel. *Fonák* pénzügyi rendszer lenne az, mely a rendes pénzügyi kiadásokon *felül* gyűjtene pénzalapot. A nép anyagi jóllétének *folytonos gyarapodása*: az állampénzügyek legnagyobb *biztositéka*. A közterhek soha magát a vagyoni *tőkét*, de mindig csak annak *jövedelme egy részét* terheljék.“

Kifejté szerző ugyanakkori beszédében tovább, és művében most ismételve hangsulyozza egyszersmind az *eszközöket*, melyek az ekképeni *sulyegyent* életbeléptetni alkalmasak, t. i. 1-ször *takarékosság* a kiadások minden nemeinél, mert minden *fölösleges államköltség*, vagyis *fényezés*: menthetetlen pazarlás. 2-or az *igazságos adófelosztás*, mely a közterhek viselése alól senkit kibúvni nem enged, noha kiméletes behajtással kell párosulnia. 3-or a *hasznos beruházások* az állami feladatok minden szakmái-

ban, a magánosok jólétének fejlesztése s a közterheknek általuk való könnyebb viselhetése végett.

Kiváló figyelemre méltó azon passus, mely itt következik:

„Mint hogy 1867-ben minden hónapban minden egyes adónem havonkinti jövedelméről *rendes kiadásokat* adattam magamnak, tudtam a jövedelmek *emelkedését*, és mivel e mellett a közigazgatás minden ágánál s a költségvetés minden tételénél módomban volt (mint pénzügyministernek) a *szigorú takarékoságot* keresztülvinni, a mennyiben az 1867. martiusban kelt országos határozat és az 1867. XVIII. tvezikk 3. §-a jogot adott a pénzügyministernek *egyenes befolyást gyakorolni az egyes ministeri tárczák kiadásaira*: — az 1867-ki év rendkívül kedvező eredménynel záratott be.“

Később azonban a törvényes befolyást úgy a törvényhozás maga, valamint a tárcza-ministerek igen gyakran akadályozták és megnehezítették. *Nevelvén a kiadásokat és megkurtitván, törlések által, a fedezeti előirányzott bevételeket.*

Ezután szerző így folytatja ama beszédéből idézett szavait.

„A *takarékosság* elvét nem úgy kívánom értetni, hogy az ország érje be azokkal a kiadásokkal, melyek 1867-ben elegendők voltak. De mert mindenekelőlt helyezem az egészséges pénzügyeket s mindenekelőlt az *államháztartás egyensúlyát* tartom *irányadónak*: csak akkor cselekszünk *előrelátólag*, ha az emelkedett jövedelmeknek csak egy részét fordítjuk *kiadásaink emelésére*, többi részét pedig az *emelkedő jövedelmeknek* vagy némely *terhes adónemek mérséklésére*, vagy *hasznos beruházásokra* fordítjuk.“

Kifejti e mondottak után, hogy, ha ekkép a *súlyegyent fentartva*, országunk hitelét a külföld előtt, megőrizzük vala: az elvállalt államadósság 31 milliónyi évi járadékát egy jutányos kölcsön útján *kisebb teherré con-*

vertálni s attól 20—25 év alatt egészen szabadulni nem leendett volna lehetetlen feladat. Mi által egyszersmind a magyar pénzügyek teljes önállóításához is eljuthattunk volna.

Azonban mi történt?

Határozottan állítja szerző a következőben, miszerint eme szép tervekről, az egyes tárcza-ministereknek és az országgyűlésnek ellenzése és akadályozása miatt, végképle kellett mondania.

„Minden ellenvetéseim és igyekezetem daczára — ugymond — már az 1869. év közepén, midőn az 1870-diki költségvetés előkészítettett: gyorsan kezdtünk haladni a kiadások emelésében; s a létesítendő reformok sem mindig a takarékoság elvei szerint indítottak meg.“

„Az 1869. év elején készen voltam azon tervezetekkel, melyek némely adónemek leszállítását, vagy módosítását hozták volna javaslatba. Azonban a nyár folyamában elkészülvén az egyes szakministerek nagymérvű(!) költségvetései: be kellett látnom, hogy mindinkább távoznak az ohajtott czéltól (a sulyegyentől.) Ellentetek támadtak a pénzügyministerium felfogása és az egyes szakministerek tervezetei között, és ennek folytán az 1869. október elején megnyílt országgyűlés elé a teljes költségvetés, épen ezen differentiák miatt, egészben be sem adathatott. — Az országgyűlési tárgyalásokból kitűnik, hogy: az 1870. évről szóló költségvetést már nem tekintetem magaménak. És ezt az országgyűlésen ki is jelentettem.“

Ezen idézett kijelentésében különösen e nevezetes szavak foglaltattak:

„Igen természetes, hogy én, mint pénzügyminister, minden egyes ministeri tárczának tervezett nagyobb kiadásait mérsékeltetni kívántam. Részemről, ott, hol a jövedelmek nevezetesen emelkednek, (mint nálunk az indirekt adóknál) ohajtottam volna, ha a kiadások nevezetesen

nem emelkednek: a legterhesb egyenes adónak a földadó-
nak leszállítását javaslatba hozni.

„Ezen 1870. évre szóló költségvetés beterjesztése
alkalmával — úgymond szerző — már előállott szük-
sége annak, hogy megfontoljam: vajjon viselhetem-e to-
vább a nagy felelősséggel járó pénzügyministeri tárczát?
Ugy hiszem, hiba lett volna, némely, a *helyes pénzügyi*
irány ellen hozott határozatok és alkotott törvények
miatt a ministeriumtól *mindjárt az első kezdetben* megvál-
nom. Ekkor azonban (1870) előállott ennek szüksége.
Mert nem csak a költségvetés maga *nem volt meggyőző-
désem szerinti*, de az 1870-diki költségvetés tárgyalásá-
nál a **törvényhozás tovább ment**, *mint maga a ministe-
rium; mert* a „képviselőház“ a kiadásokat *még az elő-
írányzott összegén felül 1.200,000 forinttal növelte, a*
bevételeket pedig fél milliónál többel alábbszállította!“

„Sok gond és fáradság mellett ugyan, de sikerült 3
évig a **deficitet kikerülnünk**. Ezen 1870. évi költségvetés
tárgyalás-berekesztése után azonban **meggyőződtem** arról,
hogy az jövőben **nem** lehetséges!“

„Nem folytathattam tehát tovább már ezen tárcza
vezetését, és úgy hiszem utolsó *kötelességemet* teljesítet-
tem: midőn 1870. május 16-án *pénzügyminiszteri utolsó*
beszédemben jeleztem pénzügyi állapotunkat és rámutat-
tam a **nem kedvező jövőre**, *mely elkerülhetlenül reánk*
vár, ha a megkezdett uton tovább haladunk. Sajnos, hogy
mindaz, amit akkor *megjósoltam*: beteljesedett!“

Ezen országgyűlési beszédben, még 1870. május
16-án, valósággal eme roppant fontosságú nyilatkozatot
is tevé szerző:

„**Hibának tartom**, hogy a bekövetkezhető mostoha
évekre gondolva, a *takarékosság* elvét, kivált az utolsó
(1870-ki) költségvetés alkalmával *szigorun* meg nem tar-
tottuk; merem állítani, hogy e legutolsó költségvetés
megállapításánál **már tulmentünk azon határokon**, me-

lyeket a pénzügyi jövő veszélyeztetése nélkül átlépni — nem szabad!

Kimutatta szerző eme beszédében világos szavakkal és számokkal, hogy azalatt, míg 1870-ig négy év folytán *jövedelmeink 11 millióval emelkedtek: rendes kiadásainkat 11 millióval csigáztuk fel, daczára szerző oly nyílt, világos és többszörös intelmeink.*

„Növeltük tehát — ugymond — a rendes kiadásokat nagyobb mérvben, mint a növekedett jövedelmek megengedék, És pedig az 1870. évre már a *ministeri előterjesztés is* — egyéni nézetem szerint — az előirányzatban *nagyobb összeget vett fel, mint kívánatos lett volna. De engedje meg a tisztelt képviselőház, hogy kimondjam: „a ház maga egyrészt a jövedelmeket lejobb szállítá, másrészt a ház maga emelte a költségvetést az érintett 1-200,000 frttal! . . .* Ha a megkezdett uton tovább haladunk, ha az 1871-ik évre *nem* igyekszünk, úgy, mint 1867. és 68-ban, a **szigorú takarékoság útjára visszatérni**: az államháztartásban a **sulyegyen megháborítása** nézetem szerint **elkerülhetetlen!**“

„Már ha évenként *többet* akarunk kiadni, mint a mennyivel a közvetett adók *természetszerűleg* emelkednek, hogy a sulyegyent fentarthassuk, szükségkép az *egyenes adókat* kellene emelni; miután pedig az egyenes adók oly nagy mérvbeni *emelést, mint költeni szeretnénk, meg nem bírnak*: a folyton növekedő *deficitet: inproductiv kölcsön által kell fedezni.* Ez által lépünk azon veszedelmes „*lejtő*“ szélére, melyen a megállás vajmi nehéz s gyakran *lehetetlen.*“

És már 1870. május 16-án következő vég-szavakkal *fejezte be* szerző (mint p. ü. minister) eme — jobban megfontolva, epochákra szóló — beszédet:

„Még most a rendes államháztartás alapját megvet-hetjük; az talán a hasznos- és jóknak vélt dolgok egy-ideig való *nélkülözésével* s bizonyos *önlegyőzéssel* fog járni; meg fogja kívánni, hogy a törvényhozás és a kormány

(íme, újra ismételte): „**kérlelhetlenül**“ vigye keresztül az erre vezető rendszabályokat; de **itt az ideje** (!) — már 1870-ben látta és jelezte idejét —, hogy mindezekről komolyan gondolkozzunk és **ez irányban következetesen cselekedjünk**.“

Íme a harmadik szakasznak *lényeg-tartalma*!

Mily *előrelátás*, mily *jóslatok* és mily hazafui intelmek, a legmérsékeltőbb szavakban ugyan, de valódi látnoki messzепillantással, az országgyűlés színe előtt *nyíltan, leplezetlenül* elmondva 1870-ben!

Mondta légyen e szavakat *bármikinek* ajka: azoknak *tárgyilag*os nyomatéka örökre a való és igazság nem fontnyí, de mázsányí súlyával, kell, hogy birjon minden önjavát célzó nemzet és ország előtt. *Látva* pedig egy könyvnek lapján, az eszmék annál inkább kell, hogy bevésődjenek hazánk minden polgárának lelkébe.

Ma már, persze, a *takarékosság* jelszava is, sok egyéb természetes igazság jelvényével együtt, sokak előtt elavult schiboletnek látszik. De 1870 ben, midőn a *takarékosság* még egészen alkalmazható természetes eszköz lett volna még csak kezdődő sebeink begyógyítására, — akkor ezen egyszerű elv, valljuk be, a legnagyobb szó volt s a legnagyobb nemzeti *tény* is leendett volna: *ha* követjük vala.

Valóban akkor volt az eset, hogy a nemzet képviselőinek *erkölcsi bátorsága*, minden komplikált tudomány nélkül is, eljuttatott volna azon célhoz, melyet most már igenis csak ama nagy egyszerű elvvel párosult *pénzügyi tudomány* képes megközelíteni. Akkor, sőt azután is egy bizonyos ideig, e valódi házi orvos-szer „*teljes kúra*“ lett volna. De, hogy „*fél kúráját*“ összes pénzügyi nyavalyánknak még ma és ezentúl is csakugyan a „*takarékosság*“, az *önmagunkon uralkodni képes takarékos*ság elve képe-

zendi, ez ellen józan fő bizonyára ellenmondást nem fog kockáztatni.

Kiderülend ugyanis a következő szakaszokból, napvilágossággal, hogy midőn a legelőhaladottabb európai nemzet, az angol, 6, mond: *hat* millió forintot költ jól rendezett *igazságügyi* budgetjére, mi pedig 12 millió forintot költünk, ki fog derülni, hogy ekkor *hat* millió forintot mi magyarosan *elpazarlunk*. És így aránylag más kormányzati tárczáinknál is hasonló túl-kiadásokat téve, isnét csak *pazarlunk!* Nem tudván eddigelé sem eléggé gyakorlati jó gondolkozók, sem eléggé jó számítók, sem eléggé önmagunkon uralkodók lenni intézményeink *szervezése* körül: csupán szórjuk pazar kezekkel a *milliókat* ott is, ahol ugyanannyi *százezer* is célhoz vezethetne.

Különösen pedig a „*korszerű*“ állam és a „*modern*“ állam közti igen finom ugyan, de mégis igen döntő jelválasztékot nem ítélvén meg kellő elmeállal: a *civilisatio* és *kultura* valódi szükséges szervei helyett, azoknak torzképletét vajmi sokszor állítjuk fel, megbizhatatlanul drága bálványokul; agyban utánozván ekkép a világ szinpadán Molière *bourgeois gentilhomme*-jának a kül-terjes miveltséget a bel-terjessel fölcserélő és méregdrágán megfizető kicsinyes szerepét. Mi hasznuk oly erővel felfutt fényes szappan-buborékoknak, melyeknek önmagukat fentartó és tovább fejlesztő *magkövük* nincsen?!

Negyedik szakasz

Vajjon volt-e sikere annyi előrelátásnak, annyi baljóslatnak, annyi hazafias *intelmeknek*?

Vajjon okult-e a törvényhozó test, okult-e a ministerium 1870 óta?

Vajjon követték-e az oly vérbeható búcsuszavakkal elmondott pénzügyministeri intelmeket?

Mindezekre a szomorú válasz egy rövid „*nem!*“

Mert mindjárt a *jelen* szakasz elején azt adja tudtul szerző az országnak, hogy ő — másfél évi távollét

után — ismét tagjává levén a hazai ministeriumnak és parlamentnek, és látva az 1872. évi új *költségvetést* megint csak a régi bő és tág kerékvágásban mozogni, roppant *kiadási* tételeivel: hogy annak megváltoztatását eszközölhesse, határozottan felhívta az ellentétes pártok szakférfiain, egy *együttes* tanácskozmány tartására, hogy ebben a kormányval egyetértőleg, vétessék a költségvetés újabb áttekintés — illetőleg lejjebb szállítás alá. Ezen ajánlata azonban *visszautasított* s így egy újabb irányt kezdenie *lehetetlenségé* tétetett.

Szerző ezen eseményt nem recriminatio hangján panaszolja, hanem egész megjegyzését igen gyöngéd következő szavakba önti: „nem tehetek tehát magamnak szemrehányást, hogy nem kísérlettem meg az egyedül lehetséges módot, az 1872. évi költségvetés *reduktiójára* nézve.“

No de ezen kísérlet sükertelenségét talán menti az, hogy ekkor már a képviselői mandátumok lejárában voltak, maga a redukálni kívánt 1872-ki költségvetés pedig már az országgyűlés pénzügyi bizottságának tárgyalásán is keresztül esett volt.

Mi történt azonban tovább 1872 óta az azontúli *államháztartási intézkedésekben*?

Amit erre feleletül nyujt szerző e szakasz eredeti szövegében, azt szóról-szóra kell visszaadnunk, mert ez, oly hazafiak számára, kik a rideg számok tárgyalásai által el nem fásultak, valóban igen fontos tudnivaló körülmény-leírás. Így szól tehát szerző a 33—34. lapon:

„Reménylettem azonban, hogy az új választás folytán egybegyült házzal érvényesíthetem, vagy legalább megkezdhetem a „*gyökeres*“ orvoslást. (Halljuk csak jól az itt következőt.) A választásoknál nagy többséget nyert a *Deákpart*; de sem a *többségben*, sem a *kormányban* nem volt meg az „*egység*.“ Ehez járult az „*ellenzék*“ éles ellenszenve személyem iránt; — nem maradt tehát más

hátra, mint a hivatalos állástól (ministerelnökségtől) *viszszavonulnom.*“

„Később, mint a ház egyik tagja, kinek kezei többé nem voltak *„megkötve“* *ministertársai többségének nézete által*, hasznosan közreműködhetni véltem hazánk pénzügyi és közgazdasági ügyeinek rendezésénél. Előadtam tehát nézeteimet a *párttanácskozmányban*. Ennek azonban sikere ismét nem volt és föllépésen, más, tőlem távol lévő indokoknak tulajdonítottatott. Így be kellett érnem azzal, hogy az 1873. évi költségvetés tárgyalása alkalmával *jelezttem az általam helyesnek tartott irányt és a követendő elveket.*“

„Midőn pedig a *földadó-pótlék* iránti törvényjavaslat betérjesztetett (ennek kell neveznem és méltán, mert az *egyenes* adók után 4% pótlék a személyes kereseti adó fejében, valóban nem más, mint a *földadó emelése*,) szüneten jelezttem, hogy ezen eljárási módot *helyeselni nem vagyok képes.*“

„Azóta sem egyenesen, sem közvetve nem vettem részt a pénzügyi kérdések tárgyalásában. Nem vettem részt az 1874 évi költségvetés megkezdett tárgyalásában sem, *mert*, meggyőződésem szerint, *az előrelátó pénzügyi politikával ellenkező eljárás* követtetett, midőn határozatok hozattak a *„kiadások“* iránt, mielőtt a *„fedezetről“* világos és tiszta számítás terjesztetett volna a törvényhozás elé. *Visszásnak és természetellenesnek* (vagyis *új hibának*) tartom ezen eljárást, mert a *biztos* számítás első föltétele ugy a magán-, mint az állambháztartásban, az, hogy aki *költségvetést* készít, a *kiadások* meghatározása előtt tudnia kell, mennyi *„bevétel“* felett rendelkezhetik.“

Ezen szakaszt avval végzi szerző, miszerint *Közügyeinkről* szóló könyvében letett nézeteinek megismertetésétől sem vár *„rögtön“* sükért. „Mert, ugymond, a *tényezők*, melyektől egy *új és helyesebb irány* megkezdése függ, még nem fognak *egyesülhetni* a nagy és nehéz munka kivitelére. De azt hiszem, nincs messze az idő,

midőn *általánossá fog válni (!) a nemzetnél a kívánat a rendezett pénzügyek* iránt és egyszersmind a meggyőződés, hogy ezen *czélt* csak egy új, határozott és „**öntudatos**“ pénzügyi politika által lehet elérni.“

Jól értsük meg e legutóbbi szó nyomatékát, midőn az *constatáltatik* a legalaposabb érvek által, hogy „**öntudatos**“ pénzügyi politikát kell megalapítani *ujra*.

Ötödik szakasz.

Mi a *teendő a legközelebbi jövőben?* ezt kérdi most már szerző e szakasz elején, s így felel e kérdésre:

„*Meg kell változtatni az „irányt,” melyet a pénzügyi és az egész belpolitikában követtünk.*“

Azon *czélt* is tekintve, hogy az államháztartásban a *takarékosság* elve megvalósítható legyen, itt ezen egész szakaszban a *kormányzatnak két* lényegesen különböző *irányát* tárgyalja szerző, mert helyes nézete szerint a kormányzati *iránynak* megválasztása és megalapítása legdöntőbb befolyással van az államháztartásra nézve is. T. i. az *összpontosított* (centralizált) és *nem-összpontosított* (decentralizált) kormányzatnak két ellentétes irányát fejté ki és meggyőződésként állítja a következőket:

„Ha hazánkban az *általános műveltség* nagyobb volna Ha minden más érdeknek fölötte nem állana a politikai nemzetiség megerősítésének szempontja, úgy hazánkban az *angol önkormányzat* rendszerét tartanám czél-szerűnek, minden következményeivel együtt. De adott viszonyaink közt vannak ügyek, melyeket a rend és *államegység* érdekében egy „*öntudatos*,” erélyes és alkotmányos kormányzat hatásköréhez kell soroznom.“

„Emellett azonban, a **helyhatósági, községi és területi** tevékenységet olyképp kellene kifejtetni és rendezni, hogy az **önkormányzat és magán-tevékenység új életre ébredjen.**“

„Részemről **hibának** tartom, hogy a 17 évi abszolút

kormányzat után megszakadt helyhatósági élet helyébe az alkotmányos viszonyokhoz mért, rendszeresen szabályozott helyhatósági életet nem igyekeztünk helyezni.“

„Az újabb ministerialis rendszer folytán már mutatkoznak hazánkban a magántevékenység pangásának azon előjelei, melyek a centralizált államszervezetnél mindenütt észlelhetők!“

(E szakasz tartalmát illetőleg legelőször is azon hitünket fejezzük ki, miszerint az országgyűlésileg kiküldött 21-es bizottságban, illetőleg annak 9-es albizottságában, támadt nagyobb eszme-lendület, a centralisatio és de-centralisatio alternatívájára nézve, ugyancsak szerző munkájának lön kifolyása és eredménye igen nagy részben.)

E szakasz azonban sokkal nagyobb momentummal bír az egész munkában, hogysen attól a lehető legrészletesebb lényeg-vázlatot megvonhatnók.

Szerző ugyanis, mint államférfi, itt fejezi ki, itt ismerteti meg saját politikai szellemirányának egész valóját, úgy, hogy aki őt, mint publicistát, felfogni és megítélni törekszik, az bizonyára összes munkáiból főleg ezen, itt kidomborodó szakaszt fogja kulcsul használni e célra.

Rendkívül nevezetes pont mindjárt e szakasz elején az, melyben mindenekfelett szükségesnek mondja, hogy „a képviselőház, áthatva a takarékoság szükségétől, legyen ezentul kész, minden e célra vezető eszközöket nem csupán „támogatni,“ de alkalmazásukat egyenesen „követelni.“

Sajnos, hogy ezen, ily erőlyesen kimondott felhívás azt jelenti, miszerint eddigelé a képviselőház többsége ezen jogát és kötelességét kellően gyakorolni elmulasztá! Mert valóban nehezen esik otthon a millióknak, kik legfőbb alkotmányos jogaik képviseléstét oly igen is nagyon centralizáltatni engedték, utólag azt tapasztalniok, hogy ekképen dolguk még rosszabbul áll, mintha maguknak csakugyan több jogot s tényleges hatalmat tartottak volna

fenn. Ezt az állapotot ugyanis ők odahaza, magvas magyar nyelven, így teszik ki: „**eső elől a csurgó alá jutottunk!**“

Nem kevésbé fontos az alkotmányos gyakorlati tan-szabály, melyet szerző tovább, hangsúlyozva magyaráz:

„a pénzügyministernek nem egyedüli feladata: a szükségelt pénznek *beszerzése*, avégből, hogy minister-társai az általuk *jónak látott* kiadásokat megtehessék;“

„állását a pénzügyminister *méltón* csak úgy tölti be, ha a collegáinak minden *főlsleges* és *káros* kiadásait *megakadályozni képes* . . . és ha e célra a pénzügyminister a „*képviselőházban*“ **támaszt** talál.“

Ujra sajnósnak mondjuk, hogy ezen értelmes nyilatkozat ismét csak *ellenkező tapasztalatból* merítettet! Ami nyilván ki is tűnik a következő passusból:

„Ha visszatekintünk a multra, eme szavaknak *ránk is alkalmazható* volta félre nem ismerhető. *Nem egyszer(!)* fordult elő eset, hogy egyik-másik beterjesztett költségvetési tételnél, mely iránt a képviselőház *előszeretettel vi-seltetett*, vagy amely máskép *népszerűnek látszott*, a kormány által kért összeget még maga a ház föl is *emelte!*“

Csaknem példátlanul hangzik, midőn szerző, mint volt pénzügyminister, ilyes tapasztalatok *után*, egy még *radikálisabb nyilatkozatra* érzi magát kényszerülve, mondván:

„jövöre, a jól értelmezett *takarékosságnak* a képviselőház támogatására találnia *azért* is kell, mert, épen *a nép képviselői hivatvák*, küldöik, vagyis az adózó nép adóképeségét tekintetbe véve, tőlük *minden tulterheltetést visszautasítani*.“

Vajjon talán csak *népkegy-vadászat* volna-e ez?, avagy tisztább, magasabb, észszerűbb indok birta e szerzőt ily nyilatkozatokra, sőt hazafias szívből eredő intelmekre?

Szerző így *indokol*:

„*Tényekkel* kell bebizonyítani a képviselőháznak azt,

hogy, az *alkotmányos kormányzat* valóban *legjobb biztosítéka* a jó pénzügyeknek.“

Mit jelent ezen *indokolt válasz?*

Logikai fő abból más következtetést nem vonhat, mint azt, hogy szerző, habár *külterjileg* valamivel kevesebb közjogokkal is beéri, semmint némely más liberalis-mus, de aztán *belterjileg*, a mit egyszer *közjognak* tud és követel, azt egyszersmind *gyakorlandó* politikai *kötelességnek* is szintugy követeli. Vagyis, hogy szerző a *jogokat* nem pusztá *gyönyörködés* és *intuitió* tárgyául ismeri, de azokat valóságos *használat* és *usus* anyagául tekinti. A *szabadelvű torysmus* helyes értelmű angol példányaként.

Még mélyebbre is lejár szerző indokolása, midőn tovább így szól:

„Azon bajnál, hogy anyagilag roszul gazdálkodtunk államháztartásunkban, még sokkal nagyobb baj, azon körülmény, hogy pénzügyi rendszerünkkel *nem minden intézkedéseinkben* követtük azt az **„irányt“**, melyet nemzetünk *tulajdonságánál fogva* követnünk *kell* vala s mely **irány:** a **„valódi alkotmányos szabadság leghatározot-tabb kifejezése.“**

Igy tér a szerző azon két **irány** megjelölésére, a *centralisatio-* és *de-centralisatióra*, melyek közül végre határozottan *választanunk* kell, s melyek közül ő határozottan a **„de-centralisatio mellé** állván, higgadt államférfias érveivel mind végig azt támogatja. Nem törődve a *roszul informált tudomány*nak az élet tűzpróbáit sehol ki nem álló ellenkező elméleteivel, sőt nem engedvén saját sodrából magát kiragadtatni anuak tudata által sem, hogy: bármely kormányzati *irányt* választjuk is: **kész tökéletesen** még egyiket sem fogjuk föltalálhatni, s így ha már fáradni, buvárkodni kell a *„megalkotás“* körül, inkább azon *irányban* tanácsolja a *jó téglá* és *jó homok-hordását*, amely irány a *természet* józan és örök ítéletét mutatja a népeknek követendő vezéricsillagul, nem pedig azon irányban javasolja a *haladást*, mely a népeket és egyeseket a

legszentebbtől és leghasznosabbtól, amivel csak birni képesek, a társadalmi köz **jogoktól** fosztja meg, hogy ezen valóságos *rapinával* megrakottan egy cifra, de iszonyu drága (centralisationális) *hatalom-összpontosítási „trójai lovat“* vezessen be a nemzetek közélet-szentélyébe.

Ha a *történelem*, ha az *állam-tudomány* nem mondaná is, mondja az igazi észszerű *nemzet-gazdaságtan*, mely szerzőnek legfőbb kalauza, hogy végső elemzésben, midőn minden nemzet *maga ura lenni* törekszik, ez épen a jól felfogott tudomány értelmében annyit tesz, hogy *„maga akar állam is lenni minden nemzet.“* És e *gyakorlati* cél teljes lehetetlen megvalósítani egyébképen, mint a jól rendezett *önkormányzat* által. Mely t. i. az *egyetlen* centrumot több centrummá osztván: azt mivel, amit a mindenható természet is mivel, midőn az erős, a századokra rendelt életű fának egész törzsét, de sőt ágait is *bütykökkel*, *önálló* erő-fókuszokkal látja el, s csupán a rövid életű *nádat* s a hozzá hasonló *káka növényeket* hagyja ily erős *rész-centrumok nélkül*, szépen lengedezni ugyan, sőt *feljebb* is nőni egyéb társ-fűszálaknál, de mindenesetre az *ephemer élet* rendeltetésénél nagyobb becsü virágzástól, gyümölcsözéstől és tartósságtól megfosztva őket.

Kimutatja szerző tudományos adatokkal is, hogy a *chronikus deficitekkel* küzdő és *mind drágább budgetekkel* kormányzott államok: épen az *egy centrumu* államok; míg ellenben a *chronikus deficiteket* kikerülni tudó, a *rendkívüli* deficiteken pedig életerős pénzügyi classicitással uralkodni képes államok: a *több-centrumú* államok.

J. Stuart Mill-nek a *szabadságról* irt könyvéből idézve, mondja szerző, hogy: „összpontosított burocratikussal kormányzat mellett, egy országban minden *gyakorlati ismeret* utóvégre csakis a *burocratiában* központosulna; a *tudatlanul* hagyott nép a vezető parancsot mind csak ettől várna, a mivel osztályok pedig *érdekből* fordulnának ugyanahoz.“ És szerző szerint mindenesetre áll

az, hogy: „a centralizált burokratikus kormányhatalom *mindig igyekszik*: saját központi hatáskörét *kiszélesíteni*.”

Ugyancsak J. St. Mill *nemzet-gazdaságtanából* viszont azt bizonyítja szerző, hogy a *célszerű kormányzatnak* ép úgy, mint a szabadságnak fő feladata: „*nagy dolgokat létesíteni az egyéni tevékenység önkényes összeműködése által*” És hogy: a *centralisatio* mellett a *forradalmak* is sokkal könnyebben támadnak, *minthogy* centralisált államban a nép minden bajaiért természetesen az *államot* teszi *felelőssé*, s ha a bajok nagyobb mérvet öltenek, a nép türelme megszakad és kitör, mire aztán egy *tekintély* magát a néperdek képviselőjének tekintve, elfoglalja a közhatalmat és parancsol *az egyetlen eszközzel, burocratiával*, tovább is, miután a burocratia helyét más elem betölteni nem képes.”

A lángelméjű francia nemzetgazdasági író, *Bastiat* után pedig, azt kárhoztatja a szerző is, ha: „egy országban *sokkal többet kormányoznak, mint szükséges*” s azt óhajtja, hogy a *nép tanulja meg*: önmagát kormányozni. Mert azt tartja — Bastiatval egyetértőleg — hogy: „*azon ügyek száma, melyek a tulajdonképeni kormánytevékenységhez tartoznak, igen korlátolt s jó formán csak ennyiből áll: a rendet fentartani, mindenkit saját jogában megvédeni és keresztülvinni azon nagy munkákat, melyek a nemzet összeségének javára szolgálnak.*”

„Ha tehát a kormányzás jogát és köteleességét a nemzet maga is érti s gyakorolja: ekkor az *állami költségvetés* szintén csak a szerint fog *dagadni* vagy *apadni*, amint maga a nemzet közvéleménye *többet* vagy *kevésbé* kíván az „*államtól*”. Mig oly államban, hol a *nép* maga a *takarékosság fölébe* helyezi azon *szolgáltatokat*, melyeket önmaga helyett az állam végez: a *takarékosságot ajánlani sem sokat használ*.”

Ily (centralisált) államban a tulajdonképeni *államgazdaszat* a *nemzet-gazdaszattal* természetellenesen *összeolvasztatik*, holott e két fogalomnak éppen a gyakorlatban

soha nem volna szabad *egygyé olvadniok*, hanem csupán egymással üdvösen *érintkezniök*, egymást kölcsönösen *gyámolítaniok*.

Tapinthatóbb értelme ezen lényeges megkülönböztetésnek leginkább azon köz tapasztalatból fejlődik meg, miszerint látjuk, hogy „*összpontosított államokban*“ a *katona* és a *hivatalnok* (ezen, ott per eminentiam *állami elem*) a *nemzettel* ugyszólván semmiben sem *egy*. Azt vélhetné a felületes elme, hogy épen így van tisztán megkülönböztetve az *államgazdász* a *nemzetgazdásztól*. Ugy de *feledné* az így gondolkodó azt, hogy valamint e két fogalomnak a gyakorlatban *összeolvadnia* nem szabad, úgy viszont minden egymásra ható *természetes vonzás* nélkül maradniok szintén nem szabad.

Azért biztos „*rendszer*“ a természetben a *csillagrendszer* is, mert a *vonzás* és *ellen-vonzás* egy kombinált örök törvény gyanánt uralkodik e rendszerben. Ekképen kell lenni ama két gyakorlati fogalom közti viszonyoknak is az *ember-társadalmi* s még inkább az *állam-társadalmi* létben. Aki e nagy törvényt *elméletileg* hibásan fogja fel s époly hibás *gyakorlatot* is épít aztán *rossz fundamentoma* fölébe: az igenis *tulzásba*, *torzképletekbe* eshetik, úgy a centralisatió, mint a decentralisatió két különböző *irányát* illetőleg. De az *állam- és nemzet-gazdász*atot organikus szilárd valósága szerint kellően megkülönböztető gyakorlati államférfi, ama *vonzást* és *ellenvonzást*: javasolt rendszerének mindenkor „*föltételül*“ tüzi, s csak így éri el azt, hogy a *gúlat* valóban *erős talpára*, nem pedig *aranyozott csucsára* állítja. Hogy „*lehetetlen*“ volna bár ezen *utóbbi* operatio is, vagyis a piramisnak csucsára állítása, ki fogná ezt állítani akarni? Hisz Columbus óta e talány már nem titok. Igenis jól lehetett a *tojást hegyére* állítani, de csak úgy, ha *betörtük* ugyancsak a *hegyét*. És óh! hány ily *tojás-hegy* töretett már be, hogy legalább *zúzottan* visszanyerjük a „*természetet*,“ melyet megtörni soha nem kellene. *Államférfiui alkotás* tekinte-

tében épen oly különbség van e két művelet között, mint a „drótos-tót“ műve és a „vas-öntő“ műve között. Végső elemzésben egészen ide megy ki a *centralisatio* és *decentralisatio* nagybani praktikuma. Mert midőn szerző fentebb azt állítja, hogy „a *centralizált kormányhatalom* mindig igyekszik saját *központi hatáskörét kiszélesébbíteni*,“ ez valóban annyit jelent, mintha mondaná: „*igyekszik a tojás hegyét betörni és meglapítani*,“ hogy az, ekkép *valahogyan* mégis csak *fenállhasson*. De minek a piramis csúcsát előbb *betörni*, hogy aztán *igen drága támaszok által* mégis *egyenesen* fentarthassuk; holott *épen, egészségesen, egészen* hagyva a maga természetes egyenes és biztos állásában, sem csinált támaszok, sem vaspereczek, de még csak drótkarika sem volna szükséges hozzá, hogy *céljainkra* használhassuk.

Érdeklől szól szerző J. St. Mill adatai nyomán Amerikáról, hol ha történetesen bármely részben megszűn a kormányzat, egy csoport amerikai értelmes ember *képes* az új kormányzatot azonnal életbeléptetni és minden közügyet ügyesen és biztosan igazgatni. „Ilyennek kellene lenni — ugymond szerző — minden népnek, és amely nép erre képes, az biztos lehet arról, hogy *szabad* marad ugy egyeseknek, mint a *bureaucratiának jármától*.“

„*Centralizált államok alkotmánya nem egyéb — mond szerző — mint a gyakorlati ismereteknek összpontosítása egy fegyelmezett testületben* (a *bureaucratiában*) oly célból, hogy a többieket, kik *önmagukat* kormányozni nem értik, azon testület kormányozza. És minél tökéletesebb aztán az *ily rendszer*, annál teljesebb mindenkinek *szolgasága* is.“

A hivatolt tudósok elméleteiből merített idézetekben szerző nem ismeri félre a *tulzásokat* sem; de önnön meggyőződésül fogadja azoknak szellemét, tiszta magkövét, mondván:

„*Tények igazolják, hogy oly országokban, hol az állam kormánya nem követeli maga számára az összes*

központi igazgatás vezetését és csakis azt tekinti *saját* hatásköréhez tartozónak, ami az állam lakosai „*összeségének*“ érdekét képezi és aminek a hatóságok, testületek és magánosak megfelelni nem képesek: ott *rendezettek a pénzügyek*, ott *chronikus deficit nem létezik*, ott a *közterhek nem emeltetnek*, de sőt, mint Angliában történik, *azok leszállításán* sikeresen dolgoznak. — Az ily nemzetek nem szivattyuztatnak ki túlterhes adók által; képesek is aztán, rendkívüli esetekben, nagyobb háborúk költségeit is *adósságcsinálás nélkül* elviselni, (mint pl. épen Anglia a krími háborúnak 80 millió font sterlingre menő költségét új adósság nélkül viselte. Vagy Amerika a secessionalis harc több ezer millió dollárra felugrott kiadásait minden nagyobb *eggenes*-adóemeléssel nélkül elbirta.)“

„Sőt ily *önkormányzatu* országokban a *kormányzat és igazgatás költségei* az összes államkiadásoknak csak igen kis részét képezik. Angliában pl. csak $\frac{1}{7}$ -ed része az összes *államkiadásnak* fordítatik a *kormányzatra, közigazgatásra és udvartartásra* együttvéve. A többi része pedig az államköltségvetésnek *nemzeti üdvös czélok kielégítésének áll fedezeteül*. Ily arányban érintkezvén ott a tulajdonképeni *állam-gazdászata a nemzet-gazdászattal*.“

Mindezen idézetek és érvelések után jut végre szerző azon tulajdonképeni és közvetlenül magyar kérdésre:

„minő **irányt** kell **nekünk** követnünk?”

Mely kérdésre adott felelete már e kivonatos szakasz elején foglaltatik.

Igen komoly és fontos megjegyzést tesz szerző hazánkra nézve, midőn így szól:

„A *policziális és centralizált* államokat leginkább az jellemzi, hogy az állam *kormányzata minden* hatalmat saját körében összpontosít; és ha ily *centralizált* államok *alkotmányosak*: az összes köztevékenység legfeljebb az egy **„törvényhozásban**“ nyilvánul.

És midőn a **policziális és centralizált** államnak hű képét szerző már 1873. évi január 25-én a magyar

országgyűlésen ekképen vázolta, hozzá tette eme valóban megdöbbentő igaz szavakat is:

„Igenis t. képviselőház! nem tartózkodom kimondani, hogy mi is, habár lassan és nem teljes mérvben, de ezen „lejtő“ felé közeledünk!”

S azért tartá szerző a magyar államháztartási költségvetéseket igen drágáknak és mindinkább terheseknek, mert, ugymond, bennök sok oly tétel foglaltatik, mely az **önkormányzati rendszer elvével meg nem egyeztethető**. Vagyis, mert nálunk is már-már az állam akar tenni *mindent mindenkiért*. — És az ily centralisationalis tendenciának nagy aztán az ára!

Ily praemissák után, adja szerző e szakasz legvégén eme valóban nagy megfontolásra és követésre méltó tanácsot:

„én azt hiszem, hogy az ország jövője és pénzügyeinek rendezése érdekében szükséges: ezen elvet (a de-centralisatiót, vagyis az önkormányzatot) következetesen keresztülvinni, mert elvégre itt az ideje, hogy a nemzet jellemével megegyező állapotokat teremtsünk, hogy hasznos tevékenységben egyesüljön minden életképes elem, nem várva felülről a gondoskodást. Én nem tartanám örvendős állapotnak, ha a közügy iránti minden tevékenység és érdekelttség csupán az országgyűlési terem falai közt (vagyis egyedül a törvényhozási actióban) jutna érvényre.“

Hatodik szakasz.

Most már e szakaszban határozottan felállítja szerző azon gyakorlati érvényű, s az állam- és nemzetgazdasági tudomány által egyiránt helyeselt négy alapelvet, melyek által rendezett költségvetést, illetőleg rendezett államháztartást létesíteni és állandósítani lehet. Ezen négy alapelv lényegileg a következő:

1-ör. *Mindenkor csak a nemzet aránylagos anyagi ereje veendő mérvül az államháztartás megállapításánál.*

2-or. *Az államjövövelmek csakis az állam lakosainak összeségét érdeklő valódi szükségletekre, nem pedig magán- és vidéki érdekek előnyére fordítandók.*

3-or. *Az állami kiadások közt sorrend tartandó: az elkerülhetlenül szükséges, a hasznos és halasztható czélok fedezésében.*

4-er. *Mindennemü kiadásnál azon mód alkalmazandó, mely által a kívánt czél a lehető legcsekélyebb kiadás igénybevételével megvalósítható.*

Sokan mondták már, hogy a *takarékosság* csak tagadólagos (negatív) elv és így nem valami nagy dolog, és hogy nem is áll az *államférfias* eszmék tudomány-magaslatán.

Ki is kételkedett róla, hogy a *takarékosság* elve, kivált addig míg csak *elv* marad, egyedül bizony nem meríti ki az állam- és nemzetgazdászati feladatkörét? Ámde ellenben ki tagadhatja, hogy a *takarékosság* csak *addig* nem valami nagy dolog, míg azt *nem* követjük, vagyis míg azt önmagunk teszszük csupa *negatív*vá? Ha azonban *tevélegesen* követjük, *öntudatos* tervszerűen követjük: akkor igenis forrásává válik ezen elv végtelen sok pozitív és nagy eredményeknek. A *takarékosság* elvének tudománybecse az *alkalmazás okszerűségétől* függ.

És kivált oly nemzeteknél, melyek még öntudatos állam- és nemzetgazdászati actiókhoz nem igen szoktak: a *takarékosság* okvetlenül a legelső gazdászati alaptörvény. Mert már maga azon fontos körülmény, hogy az öntudatos takarékoság *számítást, önlegyőzést* föltételez és *rendszeres* gyakorlatiasságra vezet, már maga ezen fontos körülmény legfőbb hatvánnyá fokozza ezen elvet, s így az, az *államtudománynak is első követelményévé, sőt szabályozójává* válik.

A szigorun követni elhatározott takarékoság elve oly *világító elem*, pénzügyi rendszeres gazdaságot *kezdő* államokra nézve, mely mellett előre megvizsgálva az

államháztartás minden egyes *szándékolt* kiadásait, soha nem tévedhetne a nemzet ön kárára.

Lássuk azonban, mikép hatott be szerző, a jelen szakasz során, a *takarékosság* elvének *alkalmazási* (applicativ) értelmébe is.

Már a szakasz *elején* határozottan oda irányul szerző érvelése, miszerint az államnak jóllétét, szabadságát, függetlenségét nem annyira nagy *adó-fizetéstől*, mint inkább nagy *adó-képességtől* mondja föltételezettnek. És ez, mélyebben gondolkodók előtt mily lényeges különbség, aligha kell bővebben mutogatnunk: szerző ugyanis a nagy *adó-fizetést* inkább csak „*rendkívüli*“ esetekre, pl. háboruk eseteire ohajtja megőrizve tudni a nemzet számára. Mig béke idején: a nagy *adó-képesség* fejlődését épen a „*mérsékelt*“ *adófizetés* által kívánja lehetővé tenni.

Ezért állítja fel aztán *első* logikai, természetes alapelvül, azt, hogy: „a nép aránylagos anyagi ereje vétesék mérvül, *államháztartásának* megállapításánál.“

Mit jelent ez, applicativ értelemben? nem egyebet, mint ha csak így szólana minden nemzetnek: „*quantum potes, tantum aude, quantum non potes, tantum non aude!*“ Azért nyilván mondja, hogy: minden helyes számító ember és nemzet ne azt nézze háztartásának rendezésénél: „mi volna neki *kedves*, de csupán mindig azt: mi *lehetséges*.“

Sőt még behatóbban fogalmazza és magyarázza ezen *első* (takarékosági) elvet azáltal, hogy minden önálló háztartást alapítani kezdő embernek és államnak ezen tanácsát adja: „*helyezze magát mindjárt kezdetben egy lépéssel alább, mint vagyoni állásánál fogva őt a rang illetelné.*“ Mert bármely állam, mely a nálánál gazdagabbakra kacsingatva, azokéhoz méri igényeit: kiadásainak terhét elviselni csakhamar nem leendő képes.“

Szerzővel együtt, valóban csak *nagyravágyásnak* nevezhetjük azon tragico-comikus állapotot, melyben magukat mindazok találják, akik „*sokat akartak, de nem bírtak.*“

És hogy szerző ezen, épen nem „*méltóságteljes*“ sokatalkarás de nembírási-féle államgazdasági situatiót saját hazájától minél távolabb tartani törekedett és törekszik, ez oly cél, melyért a nemzetre is alkalmazott „*nagyravágyás*“ kitételt neki szivesen megbocsáthatjuk.

A második alapelv, hogy t. i.: „*az államjövendele csak is az állam összegének valódi szükségleteire, ne pedig magán és vidéki érdekek előnyére fordíttassék*“ — szintoly okszerű és természetes elv, mint volt az első. Gyakorlati jelentősége ezen elvnek is nem elvont eszméjében rejlik, hanem ismét azon következményekben, melyek belőle logikai rend szerint származnak.

Ebből a második elvből következteti szerző a legfontosabb pestulátumot a „*de-centralisatióra*“, az *önkormányzati intézmények* létesítésére.

Szerző szerint, a lehető legönállóbb *hatósági, testületi* életnek nem abban rejlik fő-fontossága, hogy az állam kiadásait közvetlenül megkevesbiti, hanem sokkal inkább abban, hogy a *vidéki czélokról* sokkal **alkalmasabban** gondoskodhatván a közvetlenül érdekeltek öntevékenysége ekkép közvetve hatnak a *takarékosság* elvének az egész államra való kiáradására.

És határozottan követeli szerző, hogy a *hatósági életre nézve* a törvényhozás csupán a *korlátokat* állapítsa meg, melyek *között* aztán *szabadon* mozoghatson minden önkormányzati organismus. A kormány pedig csupán arra ügyeljen fel ellenkezőleg, hogy az *állami és hatósági tevékenység* között felállított törvényes korlátok át ne hágassanak, sem *felülről*, sem *alólról*. Ekképen mind a *rend* egyrésztől, mind a *szabad-tevékenység* más részről: egymás mellett létezni képes, nem csak, de sőt az államháztartás igen nagy könnyebbségére fognak együtt létezhetni. Mert a jól rendezett szabad önkormányzat varázsa, az ebből eredő polgári jogos ambíció és gyakorlati haszon együtt fognak odahatni, hogy az egyes polgárok és hatósági testületek oly czélokért is szivesen áldozzanak

és fáradozzanak, mely czélokot az *egy centrumu* államban csak maga az állam, illetőleg a fizetett bureaucratia, szokta elintézni.

A *hatósági önkormányzat* legfontosabb előnyének tartja azonban szerző: azon nemes „**versenyt**“, mely a jótékony és hasznos intézmények létrehozásában egyes külön vidékek és magánosok közt támadni szokott, ha azok saját javukra lehető szabadon mozogni jogosultvák; míg ellenben az *államhatalom* centralisált tevékenységét rendszerint a „**közönbösség**“ életzsibbasztó lehelete sorvasztja és törpíti el.

Mi azonban talán még nagyobb fontosságú előnyét a *hatósági tevékenységnek* abban látjuk, amit szerző, tovább, ezen szavakkal fejez ki: „az önkormányzat számos *mun-kaerőt* fejt ki, *képességeket* hoz előtérbe, *öntudatosan-egész-séges* közéletet teremt.“

Igenis, itt rejlik s ebben van szegfejen eltalálva a *municipiumnak*, a *testületi és hatósági organismusnak* legfőbb életjogosultsága: — az „**öntudatos, egészséges közélet fejlesztésben.**“

Teljes meggyőződésünk szerint, valamint a *centralizatió*nak „*achilles-sarka*“, *fő-gyengéje* az, hogy a polgárokat saját hasznos és szép *jogaik* iránt *elfásulni* engedi, sőt lassankint azon jogoknak *tudatától* is megfosztja: ellenben az önkormányzati rendszernek legmegbecsülhetlenebb előnye épen abban áll, hogy: ugyszólván minden egyes polgár a „*gyakorolt*“ jogok ismerete, tudata mellett, azoknak egész *erkölcsi erejét* is elevenen keblében érezi, s ez által úgy a *jog-államnak*, mint a *gazdászati-államnak* sokkal erősebb, megbízhatóbb, buzgóbb és méltóságteljesebb tagjaként működik össze minden concret célra a polgárok mindenike.

És lehetetlen teljes méltánylással nem szólani szerzőnek azon mély gyökerü szabadság- és rend-szeretetétől, valamint alapos és megfontolt államférfiui észjárásáról, melynél fogva: az *államháztartás végleges megállapításának*

lényeges föltételeül az önkormányzat elveinek az előre bocsátott értelembeni mielőbbi megvalósítását tüzi ki.

Szerző ugyanis teljesen át van hatva azon meggyődéstől és ennek, e jelen szakasz folytán, teljes kifejezést is ad, hogy t. i.: „a közélet gyakorlati ismereteit és jogtudalmát maguknak megszerzett egyes polgárok és testületek **önkormányzata** mellett: az összes államigazgatás hasonlíthatatlanul gazdaságosabban, vagyis kevesebb költséggel céljához juthat, mint a centralizált állam célta érni szokott.“

A mi hazai *municipális törvényünkről* néhány sornyi dióhéjban oly *birálatot* szorít ezután szerző, melyet valóban hasznos leendő lényegileg reprodukálnunk.

„Az utóbbi időben — ugymond — a magyar törvényhozás alkotott ugyan *törvényeket, a törvényhatóságok és községek* rendezéséről.“ De csaknem azt mondja szerző róluk, hogy „*nincs köszönet* bennök.“

Mert hiába áll a *megyei törvény* elején a nagy szó, hogy meghagyatik az *autonomia*, és meghagyatik a *főirati jog* stb., ha ugyancsak kimaradt a *födolog*, a *hatósági életképesség első föltétele*: a „saját céljaira szükséges eszközről való *igazán autonomikus gondoskodhatás*.“

Szerző valamint *állam-háztartást* rendeztetni kíván, szintugy *megye- és község-háztartást* is követel, és *enélkül jóformán léleknélküli test (ületnek)* nézi az egész cifra című *hatósági* intézményt vagyis halva született olyan csoda szervezetünk *cui, igazán, lumen est ademptum!* (Mert nincs önnön „*gyertyára valója*.“)

A munka további folyamában, a *municipális önkormányzat* elvére még bővebben is kiterjeszkedik szerző. E szakaszban csak az volt törekvése, hogy kimutassa, mikép a fentebb kitézött *második alapelvnek* a magyar törvényhatósági jelen szervezet egyáltalán meg nem felel. Mert ezen szervezet mellett az *állam* vállairól ugyancsak épen semmi teher el nem háríthatatik, sőt a mai *törvényhatóságok* még mint valóságos malomkövek terhelik

az államköltségvetést. Az állam- és nemzet-gazdászat szempontjaiból egyiránt „lucus a non lucendo“-fajta organismusok.

Szerző egy életképes és élet-jogosult *önkormányzat* föltételeinek megállapítását — mely az államháztartás mérvének megszabására is irányadó lehessen — még csak a jövőtől várja.

A *harmadik alapelv*, miszerint: „az állami kiadások közt *sorrend* tartandó, a szükséges, hasznos és halasztható célok fedezésében“ — ismét tagadhatatlanul igen egyszerű elv. De lássuk ennek is szerző által követelt *alkalmazási értelmét*.

Ezen elv gyakorlati megvilágításaul, kimondja legelőször is szerző, azon hazai közéletünkben valóban nem fölösleges intést: „*ugrás nincs a természetben*“ —, hogy tehát a százados elmaradás és *téllenség* után, *egyszerre* nem lehet fölemelkednünk más mivelte nemzetekkel egy színvonalra, bármennyire *akarnánk* is.

Ezen „*festina lente!*“ jelentésü intésnek gyakorlati szükségét nálunk leginkább a tett legújabb *tapasztalatok* igazolják. Mert semmiben nem követtünk el annyi *hibát*, mint épen a logikai *sorrend* ellen, államszükségleteink kielégítése körül — a *praecipitatio* által.

Ki fog tűnni a munka további szakaszaiból, hogy számos drága elsiertett intézkedések felett — melyekről sokan azt hívék, hogy épen szerzőnek, mint volt kormánytagnak kedvencz eszméi gyanánt lönek megállapitva, — ő maga egyenesen pálczát tör. Ilyen volt pl. a fővárosi sugárut építésének eszméje is. Ebben egy nagyon is *elhalasztható* költséges hiúsági célnak áldoztunk, mig emiatt Budapestnek valóban sokkal halaszthatlanabb, hasznosabb, szükségesebb kellékeit toltuk károsan a háttérbe.

És szerző nemzetgazdászatilag bizonyára alaposan különböztet akkor, midőn a *sorrendet* különösen a „*hasznos*“ fogalmu kiadások között követeli szigoruan megtartani. Mert ez azon *legtágabb* fogalom, melynek körvo-

nalai közé ugyszólván mindenki más és más „beleválókat“ soroz. A „hasznos“-nak igen tág fogalma volt az ok: miért sokszor a „szükséges“ hátramaradt, a „kellemes“ pedig nagyon is előre futott.

És valóban a legexactabb nemzetgazdaságtani felfogásról tesz tanuságot, midőn szerző a tárgyalt harmadik alapelvnek megvilágításául azon szabályt állítja fel követendőnek, hogy „bármily hasznosnak látszó intézkedések is csak akkor vétessenek fel az állam-költségvetésbe, ha az érettök hozandó *áldozatokat* értékben valósággal föléri az *eredmény*.“ — Végre következik

a *negyedik alapelv*, hogy t. i. „mindennemű *kiadásnál mód alkalmaztassék, mely a kívánt célt a lehető legkisebb áldozattal eszközli*. Vagyis: *specifíce* maga a „*takarékosság*.“

No ez már épen annyira *egyszerű* elv, hogy sokan, kivált nagyonis természetes volta miatt, azt egy *államférfitől* mintegy csak *bon mot*-képen vélik acceptálhatni. — Minő csalódás! Mintha a szavaknak csak *egyetlen egy* és örökre *változhatlanul egy ugyanazon jelentésök* volna! Vagy, mintha *minden ember* egy-egy szóhoz mindig csak az „*igazi*“ jelentést kötné! Ugyde korántsem így van.

Az „*élet*“ szónál már csak nincs közönségesebb, mindennapibb szó. Ugyde *fogalma, jelentése* mindig *egy-e? ugyanaz-e?* s minden embernél mindig az *igazi-e?* (Értve: a *természettudomány* és a *hit* emberénél.)

Augustus római császár mit mondott vajjon, a haldokló ágyát körülállókhöz, az „*uralkodás*“ szónak jelentéséről, akkor, midőn ezt kérdé tőlük: „*nos! jól játszottam-e végig szerepemet?*“

Épen, mint ama császárnál az „*uralkodás*“ csak szin-padi „*szerep*“ jelentésével birt, vagyis egészen *ellenkezőjével* ama komoly jelentésnek, mint azt az *összes többi emberiség* vette és veszi: épen úgy vagyunk az „*élet*“ szóval, — és így vagyunk a „*takarékosság*“ szóval is. Egyik a *tudomány* abc-jéhez sorozza annak *egyszerű*

értelmét; másik azt véli, hogy *takarékosság* mellett az állam- és nemzetgazdászatanban más tudomány nem is kell, mert az maga *universalis tudomány-pótlék*. És e két szélsőség között még *hány az árnyalat*, mely a *takarékosságot*, tudná isten, mily mindenféleképp értelmezi.

Nem lehet célunk egy tübingai professornak, azután nemzetgazdasági „*tankönyv*“-*írónak*, stb. modora szerint, még a jelen sürgetősen-realis korban is, az „*igében*“ helyezni a tudományosságnak jobbik „*felét*“. Ezért, ne tovább a *szó-elmélettel*! Vizsgáljuk a *magot*. Miképp fogja fel a szerző, gyakorlati horderejében a *takarékosságot*?

Lényegileg azt mondja: „gazdag népek ám költhetnek arra is, hogy céljaik *eszköze* és kiviteli *alakja* „*tetszetősek*“ is legyenek; de nekünk magyaroknak, kiknél még csekély a *tőke*, a föld jövedelmei pedig még most leginkább csak a *kedvező időjárástól* függenek, különösen: *gondos és a részletekbe ható, lelkiismeretes eljárást kell követelnünk mindazoktól, kik hazánk ügyeinek vitelével foglalkoznak*, miszerint: a legfontosabb tárgytól a legcsekélyebb tárgyig a *legrészletesebb takarékoság* alkalmaztassék.“

Szerző így írja körül gyakorlatilag a specifikus *takarékosság* elvét.

Mibe helyezi tehát a takarékoságra nézve a *fősulyt*? felelet: abba helyezi, hogy a haza ügyeinek *vitelével* foglalkozó minden egyes *tényező*, tehát minden *tisztviselője* és *szolgája* az államnak, az általa kezelt ügyeknek lehető legteljesebb *szakismeretével* birjon s a legkisebb részletekben is gondos lelkiismeretességgel törekedjék *gazdaságosan* eljárni.

Ha végig nézünk összes kormányzatunk, közigazgatásunk szervezetén s aztán az évi költségvetéseken, mint a melyek ezen szervezet fentartására törvényhozásilag megszavaztatni szoktak; ha elkezdve a *ministerektől*, kik közül némelyek 1867 óta oly *könnyedén* rá adták fejüket a kormányzás nagy államférfiai functióira, le az utolsó

birósági *végrehajtóig*, végig vizsgáljuk az államtiszti burocracia 7 éves schematismusát, és ha látjuk, hogy ezen gyönyörűen rang-skálázott burocratiái testületben, fájdalom, a „*kinevezettek*“ között oly kétségbeesetten csekély a „*hivatottak*“, a „*képesek*“ száma: ekkor aztán jobban megértjük szerzőnek fentebbi követelményét a *takarékosság* fogalomkörében.

És csodálatos dolog!, hogy csupa „*qualificatiótól*“ merő „*qualificatio*“ követelésétől rengett még a levegő is néhány év előtt, különösen az *alsó- és középfoku* államtisztviseléség irányában: de a legfelsőbb körökben a „*summi apices*“-eket illetőleg végkép agyonhallgattuk e nagy *qualificatióbeli* zenét, vagyis inkább ott meg sem stimmoltuk hozzá a hurokat. És voltak ennek a nagy „*dispensatió*nak“ következtében igazán „*bátor*“ férfiak, kik midőn ministeri, államtitkári és tanácsnoki fényes hivatalok kegyes „*gráciái*“ mosolyogtak feléjük, mindazt, amit a „*subalternusok*“ irányában oly *nagyon* megköveteltek, *önmagukra* nézve nem-létező föltételül tekintették, és bizony igen számos „*némelyek*“ vakmerőn és merővokon neki mentek annak a nagy „*ismeretlennek*“, amit hivatalnak hívunk.

Ime! *ex hoc fonte derivata clades in patriam, populumque fluxit!*

Éz szülte főleg azt a valódi *inséyes drúgaságot*, melyben *állam-kormányzatunk, közigazgatásunk* gyakorlati kivitele szenved! Iszonyu arczulcsapásaul a „*takarékosságnak*“ ugyis mint *tudománynak*, ugyis mint *házi bölcseségnek*.

Tudunk ily bátor férfit, ki a legpelengéresebb könnyelműséggel tékozlá el egyik örökségét a másik után, és akinek semmi, de éppen semmi alapos szaktudománya soha nem volt, és mégis — hogy az imminens csőd elől fedél alá kerüljön — egy igen magas, majdnem a legmagasabb hivatalt magára vállalni cseppig sem *késett*, amelyből azonban később *kiszabadulni*, dícséretére legyen mondva, *nagyon is sietett*.

„Ügyekeztem — így fejezi be szerző a jelen szakaszt — határozottan körvonalozni: minő *elvek* alkalmazása által lehet az államháztartásban megtakarításokat tenni.“

Mi pedig pillantsunk végig még egyszer röviden ezen alapelveken és kérjük:

1-ör, ha államunkban valósággal mindig csak a *nemzet aránylagos anyagi ereje* vétetett volna mérvül a költségvetések megállapításánál,

2 or, ha a törvényhozás mindig egyedül az állam *összeségét* érdeklő kiadásokat vette volna fel a költségvetésbe.

3-or, ha a szükséges, hasznos és halasztható államintézkedések között *különböztetés* tétetett és egymásutáni *sorrend* tartatott volna,

4-er, ha minden állami egyes cél lehető *legtakarékosabban* vitetett volna keresztül:

ugyan mily egészen más *képe* fejlődött volna országunkban mind a *rendi* és *jogi* intézményeknek, mind a *nemzet-gazdászati* állapotoknak?

Valóban tehát igen nagyon megfontolandó a szó, mielőtt valaki által kimondatik, hogy: „a *takarékosság* elve nem *államtudományi* magaslapon áll.“ — A legmélyebb *természettannak*, *vegy-* és *moztannak* minden elve, minden törvénye, elvégre ép oly *egyszerű* elv és törvény, mint a *takarékosság* elve. Az *applicációtól* függ egész becsük mindezen elveknek. A velők *bánni-tudás* és az általuk kihozott *eredmény*, csak ez a kriterion: tudomány-e, avagy csak *kontárság* schiboletje-e bármi tudományos elv? *Himpeller* kezében a legjelesebb műtő-szerszám is csak játékszer, vagy veszedelmes eszköz. *Értő kézben* viszont a legegyszerűbb tü is tudományos mű-szer.

Hogy mit és mikép lehet elérni a jól felfogott és jól kezelt takarékosági elv által, ezt megmutatta több *hajdankori* állam között, Róma is, míg a *mérséklet* cin-cinnatusi erényét, a polgári erények első sorában dicsőítették. Fokról fokra haladt a nagyság létráján ama *civisek*

állama, míg a rendet, szabadságot *ökonomiával* párosította, *ökonomiával* a szó *takarékossági* értelmében. A *decadence*, ugy az államban, mint a nemzet magánéletében, azon *ellenkező elvnek* lön rákfeneként harapódzó kifolyása, mely elvet, ha alanyítani lehetne: *Lucullus*-nak nevezhetnénk. Nem úgy értjük a dolgot, mintha *Cincinnatus* egyszerű *földművelési ökonomiáját* kizárólag magasztalni, a drága *szobor-faragás és öntés művészetét* pedig netalán kárhoz-tatni akarnánk. Sőt épen úgy értjük a dolgot, hogy: az *ipar, művészet és tudomány* fokozatos továbbfejlődése és az *elérhető tökélyig jutása* lön leginkább meggátolva a *takarékosság elve* elleni egyetemes „*vétség*“ által.

Szerző pedig az *újabb* korból hoz fel példát, *Porsorsország* példáját, arra nézve: ezen elv segítségével hová lehet egy *államnak fölemelkedni*.

És Franklinnak az angol parlament előtt tett nyilatkozata: „*Amerika polgárai addig viselendik a kopott kabátot, míg maguk maguknak ujat készíteni képesek lesznek*“ — vajjon azt jelenti-e, hogy *takarékoskodni* kicsinyes dolog? s ezen elvet a tudomány elvei közé sorozni akarni, talán csak *nyúrszolgárai ész-szinvonal* lenne?!

Szerző, e szakaszban, az eddig mondottak által nem fejezte be ezen elvnek egész horderejét gyakorlatilag elemezni. Annak bővebb megvilágítása s lehető eredményeinek további taglalata keresztül vonuland munkájának következő szakaszain is. Melyekből mindinkább kiderülend: vajjon csak tagadólagos, avagy egyszersmind tevéleges alapelv-e a *takarékosság*?

Hetedik szakasz.

Itt már az *állam-költségvetés* elvi részleteiről, annak *alakjáról* és *tárgyalási módjáról* szólván szerző, először is kiemeli annak czélszerűségét: hogy költségvetésünk ne a *kiadások*, de a *bevételek*, és pedig a *tiszta bevételek* elősorolásával kezdődjék. Mert ekkép látván minden egyes

törvényhozó tag a rendelkezhetésre álló határozott összeget, ösztönszerűleg is arra vezettetik, hogy valósággal megfeleljen a fentebb megállapított *első* közgazdasági elvnek, t. i. hogy valósággal csak a nemzet aránylagos anyagi erejét vegye az állami kiadások megszabásánál zsinórmértékül.

Netto-budgetet kíván tehát felállíttatni szerző, melyben elősoroltassanak ugyan, mellékesen, a tiszta jövedelem *költségei* is; de a dolog derekakint maga a *tiszta* jövedelem tüntessék szem elé, mint azon forrás, melybe aztán a kiadások megszabása végett minden képviselő *mérsékelve* nyuljon s úgy oszssa fel a *valóságos tiszta bevételi összeget*, hogy a kiadások csupán annak mérve szerint szavaztassanak meg.

Egészen természetszerűen várható jó következménynek tartja szerző, hogy, ha a képviselőház legegőbb is a számokban kifejezett tiszta bevételek összegét fogja maga előtt látni, ekkor nem azt vetendi fel első kérdésül: mennyi kiadást **tegyünk**? de mindig azt fogja ekkint legeglször kérdezni: mennyi kiadást **tehetünk**?

Egy államtörvényhozás, mely előbb háztartási *kiadásokat* venne kalkulusba, s azután és aszerint akarná megállapítani a *bevételeket*, nagyban époly figurát mutatna, mint kicsiben mutatott néha oly ember, aki fényűző ebédet rendelvén meg, azután nézett csak zsebébe: vajjon telik-e belőle a szükséges fedezet?

Továbbá, az államköltségvetés *alakját* még közelebbről meghatározólag, azt kívánja szerző: „a tiszta bevételi összegből vonassék le mindenekelőtt a „*változhatlan terhek*“ összege és tüntetessék fel a rendelkezésre álló *egészen tiszta bevételi maradvány*, mely t. i. *saját rendes állami szükségleteinkre* fordítható. — Csak ily alakban szerkesztett költségvetés nyujt igazi hű képet a nemzet valódi *adókéességéről*.“

„És ha ezen egészen tiszta maradvány nem volna talán elegendő, a legmérsékeltebben megszabott rendes

államszükségleteket fedezni, akkor — ugymond szerző — legyen bátorságunk előre, a maga kellő idejében, újabb *áldozatot* kívánni az adózóktól, a szükségletek következtén növekedő **rendes költségvetés magasságáig**. Mert a takarékosság elve nem mehet odáig, hogy az állami lét céljai fedezetlenül hagyassanak.

A költségvetés alakjának *szabatosságát* illetőleg *meghatározatni* kívánja szerző még azt is, mi tartozzék és mi vétessék a *rendes* és *rendkívüli* bevételek és kiadások rovataiba. És hogy a *rendes* kiadások a *rendes* bevételekből, a *rendkívüli* kiadások a *rendkívüli* bevételekből fedeztessenek.

A „*rendkívüli kiadásokra*“ nézve szerző azon elvi szabályt kívánja alkalmaztatni, hogy: „azok, kivált ha tetemesek és emiatt az évi *rendes* jövedelemből még a legrendezettebb pénzügyekkel bíró államokban sem fedezhetők, „**kölcsön**“ útján fedeztessenek, miszerint az ily *rendkívüli* kiadások terhe egyrészen a *későbbi nemzedékre* átháríthatassék. Ez az egyedüli mód, mely *bárhon* is e célra nézve „**lehetséges**.“

Valóban, a *tulajdonjog* elvére fektetett társadalomban a tetemesebb *rendkívüli* szükségleteket *más módon okszerűen* fedezni alig lehetséges, mint a *hitel használata*, vagyis *kölcsönvétel* által. Ez oly themája az elméleti és gyakorlati állam- és nemzetgazdaságtannak, mely felett minden — nem communistikus — nemzetgazdász lényegileg egyetért. S azon *két érv*, mert 1-ör csak így lehet a jövő nemzedéknek **is** (avagy **főleg** annak) **hasznos** állami kiadások terhét ugyanazon *jövő nemzedékre* egyrészen áthárítani, 2-ör mert csak *kölcsön* útján lehet, a jelen nemzedék elviselhetlen terhelhetése *nélkül*, valósággal a szükségelt kiadási *fedezetet* előteremtteni, mondjuk, ezen *két érv* az összes nem communistikus irányu nemzetgazdászok által elfogadott elméleti és gyakorlati szabály.

Hogy az *államhitel* használatára nézve az *alapos számítás*, az *előrelátó gondoskodás* mennyire lényeges kel-

lék aztán a törvényhozónál, az államférfinál, a kormány emberénél, ennek megvilágítása a munka további folyamában bőven előforduland.

De ennek igazolására czéloz már azon kíváнат is, hogy a *rendes* és *rendkívüli* kiadásrovatok az államköltségvetésben határozottan *megkülönböztetve* legyenek s *össze* ne vegyítettessenek. Mert ha a *tervezett rendkívüli kiadások* a *rendes* kiadásoktól tisztán elkülönözött rovatban állanak szem előtt, itt is annál inkább megvizsgálja aztán minden gondos népképviselő, *indokoltak-e* azon tervezett *rendkívüli* kiadások a szükségesség, hasznosság szempontjaiból, annyira, hogy azoknak megszavazásához lélekismeretesen járulhasson, illetőleg, hogy azon rendkívüli kiadások fedezésére *kölcsönvételt* is szavazhasson?

Hogy eddigelé a *rendes* és *rendkívüli* költségvetés-rovatokat és tételeket össze-vissza vegyítő magyar parlamentáris szokás a gondos, lélekismeretes és előrelátó népképviseleti nagy kötelességnek teljesítésében gyakran csak *akadályul* szolgált, ezt még a figyelmes újságolvasó is eléggé számos és káros adatból kiolvashatta.

A szokásos *brutto*-budgeteknél mennyivel czélszerűbb a *netto*-budget, ezt szerző a következő egyszerű érveléssel bizonyítja:

„A *brutto*-budget — ugymond — mindenesetre *szebbenek* mutatkozik, mert sokkal *nagyobb* számokat tüntet fel a bevételekben s így fokozni képes az állam kulforrásainak gazdagságáról a „*képzeletet*,” mi azonban a „*takarékosság*“ előmozdítására nem alkalmas eszköz.“

Ily logikai inductiókból következteti aztán szerző a „*normal-budget*“ felállításának szükségességét és általa történt alapos indítványozását, mint a költségvetés alaki kellékeinek tetőzetét.

„Allapítsuk meg — ugymond — a valóságos *normal-budgetet*, vagyis azon összeget, mely a törvények által megszabott és megszabandó államszervezet szerint minden egyes közigazgatási vagy kezelési ágra a józan pénzügyi

politika alapelvei nyomán fordítható. A dolog természeténél fogva a normal-budgetnek tartalmaznia kellene mindazon kiadásokat, melyek a létező állam-igazgatási szervezet szerint évenként *ugyanazon* összegben fordulnak elő, továbbá a *nem-változó terheket*, mint pl. nálunk a közös költségek, az *államadóssági* évi járulékok és *saját országos adósságunk* terhei stb., azaz szoros értelemben mindazon kiadások, melyek szükségesek arra, hogy az államgépezet fenakadást ne szenvedjen.“

„Az ilykép összeállított *normal-budget*, szerző szerint, még a képviselőház tanácskozási *rendjére* és *teendőire* nézve is nagy előnnyel lenne. Nem csak igen megkönnyíténé, de meg is *rövidíténé* a budget-tárgyalásokat. Ha ugyanis valamely költségvetési tétel törvényhozásilag már megállapított, akkor *összegének* megszavazása többé hosszabb vitatárgyat nem képezhet, s a törvényhozásnak csak az a feladata, hogy megvizsgálja, vajjon megegyez-e az *illető tétel* a kimondott *szabványokkal* és *saját előzményeivel?*“

Azok számára, kik attól tartanak, hogy a normal-budget mellett a képviselőháznak budget-megszavazási joga netalán illusoriussá válhatnék, az angol *Pitt*, a francia *Lafette* és a német *Stein* tekintélyes tanait idézi, miszerint „az elkerülhetlenül szükséges államkiadások meg *nem* szavazása egyes ministeri személyek iránti bizalmatlansághól, ferde és tévesztett alkotmányos rendszabály; az nem volna egyéb, mint bizalmatlansági szavazat egyenesen az „*állam*“ irányában. Holott erre teljességgel nincs szükség az alkotmányos szabadság és a parlamentáris ellenőrzés szempontjából, minthogy normal-budget mellett is bizonyára évenként előfordulnak költségvetési tételek, melyeknél a bizalom kérdését a kormány irányában felállítani lehet.“

Nagy súlyuak a szavak, melyekkel a normal-budget *hiányát* s az ebből származott törvényhozási anomaliákat és *késedelmeket* vázolja szerző, így szólván:

„Az, hogy *nincs* normal-budgetünk, *oka*, hogy minden év kezdetén *indemnitykkel* kellett eddig kormányozni; hogy hónapok voltak szükségesek, míg a *költségvetés* (a pénzügyi bizottság és az egyes ministerek közt folyt alkudozások következtén) csak annyira is elkészült, hogy elvégre *a ház* elé kerülhetett; itt pedig újra hónapokat igénylő tárgyalásokon ment keresztül; és ez volt *oka* annak is, hogy *organikus*, valódi *reform-törvények* hozatalára nem maradt idő.“

De amennyire *rövid* költségvetési tárgyalást kíván szerző a normal-budget behozatala után, ép annyira követeli viszont, hogy „ha bármely körülmény folytán *újabb* összegek megszavazásának, vagy a megállapított *állandó* tételek törlésének kérdése fordul elő, ily indítványok (az angol parlamentáris gyakorlat szerint) csak *önálló*, külön indítványokul legyenek beadhatók s csak szentesített törvények hozatala által keresztülvihetők.“

Általában anomaliának s alkotmányossági tévedésnek tartja szerző az adókat évenként újra és újra minden tételeikben megszavazni. Mintha képzelhető volna *állam, rendszeres közjövödelmek nélkül!*

Kifejti szerző, hogy még absolut hatalommal kormányzott államok is (mint Poroszország a hosszan tartott *első* napoleoni háborúk után; és Austria I. Ferencz császár és király alatt, midőn e monarchia két siralmas bankrotton ment keresztül) szintén főleg „**takarékos normal-budget**“ berendezése által voltak csak képesek nyomorteljes helyzetükből kiemelkedni, szigorun ragaszkodván azon takarékosági elvhez, miszerint az egyszer rendeletileg meghatározott állami normal-kiadásokon *tul* vagy semmi költséget ne tegyenek, vagy csupán a legislegkomolyabb *megfontolás* után. S valóban mindkét államban az ckkép alkalmazott *normal-költségvetési takarékoságot* a legpéldátlanabb *ujjászületés* és *mege erősödés* eredményei koronázták. Ott és akkor a *takarékosságból* még

értettek **tudományt** csinálni. *Normal-budget* volt e tudomány kulcsa.

Nyolczadik szakasz.

Itt már, noha szintén csak nagyobb vonásokban, de mégis közelebb bocsátkozik szerző a *megtakarítások* lehetőségének kimutatásába. Államháztartási megtakarításokat czéloz, még azon esetben is, ha mindjárt „*némely fennálló intézményeket és hozott törvényeket módosítanunk kellene is*. Mert meg van győződve, és ezt itt teljes hangsúlyal mondja ki, hogy viszonyaink közt a takarékoság elvének testet adni csak úgy lehet, ha „**gyökeres**“ orvoslási módokat bátorkodunk alkalmazni államintézményeink összes szervezetében.

Végig megy szerző e szakaszban állami létünk szerveinek minden szakmáin, elkezdve a törvényhozó testületen, a kormányzaton le egész a községi helyhatóságig. S kifejti nézeteit, melyek szerint, *gyökeres módosítások* mellett, igen jelentékeny összegeket lehetnénk képesek ország-kormányzatunkban meggazdálkodni.

Iássuk lényegileg e megtakarítási *reform*-alapokat.

Legelőször is *országgyűlési* kiadásaink összege évenként egy *millió* forintra rug. Itt, szerző nézete szerint, a *gyökeres* reform ugyancsak az oly sokszor példázott angol parlamenti alkotmányból volna leghelyesebben átplántálandó. T. i. el kellene *törölni* nálunk is a képviselői *napi díjakat*. Ámde, a *régi szokás* ezt minálunk meg nem engedi. Azonban, habár csak *palliative* reformálnánk is és napi díjak helyett általány-fizetéseket szabnánk, évenként 5 hónapig számított ülésezési időre, 2000 frtjával minden egyes képviselőnek; és ha a képviselők számát az untig elegendő 300 fejnvi számra alábbszállítanánk, már így is 600,000 frtra szállana lejjebb az egy *millió* teher. És már ezáltal is bebizonyíthatnók, hogy midőn takarékoskodni készülünk, legelőször is *felülről* kezdjük a

műtételt, t. i. azoknál, kik ily módon a többi valamennyi államfunctiók- és functionariusokra is méltányosabb joggal alkalmazhatnák aztán a hasonló eljárást.

„És akkor — mond szerző — ha évi általány-fizetéssel láttatnának el képviselőink, valószínűleg inkább kimélné az országgyűlés az *időt* és mellőztetnék több lábrakapott és a képviselőház tekintélyét épen nem emelő visszaélés is.“

Mindenesetre bizonyosnak mondható, hogy ekkor és ekkép az oly sok mindenféle subjectiv tekintetek által gyengített *népképviselet* felmagasodnék a tárgyilagosság azon színvonalára, melyen több tekintély mellett, több haszoneredmény is volna láttatja munkálkodásának.

Áttér ezután szerző a ministerium, vagyis az összes központi kormányzat szakmáinak általa czélszerűnek tartott módosítására s az ekkép eszközölhető megtakarításokra.

A ministeriumban

1-ör is a tárczák „*teendői*“ chaoticice lévén összevegyítve, azokat természetesebb rokonság szerint javasolja beosztandóknak. Így a *kereskedelmi* és *közlekedési* tárczák, mint egészen természetes rokonságuk, *egybe* lennének olvasztandók. A *földmívelésnek* pedig, mint létünk s jólétünk legfőbb forrásának gondozata egy *külön*, földmívelési ministertárczára volna bizandó. Ehez tartozandván minden állami és alapítványi javak kormányzata, mely eddigelé három más minister-tárczának egészen incompeteus teherosztalékát képezi.

Továbbá a *vallási szakma* a közoktatási ministertől elveendő és a belügyi tárczához volna legczélszerűbben beosztandó, hogy ekkép a közoktatási minister tisztán az oly sokáig elhanyagolt népneveléssel és tanügygyel foglalkodhassék és — távol minden vallásfelekezeti befolyástól — személyileg is bármely valláshoz tartozó egyén által, tisztán a tudomány szempontjából vezethetessék, és hogy az eddig *négy* külön minister alatt álló különféle tanügyi

intézetek természetszerűen az egy közoktatási tárca ressortjába összesíthetessenek.

2-or szerző a ministeri tárczák „számát“ is kevesbitendőnek véleményezi. A király személye melletti, sőt a horvátországi minister teendőit is a minister-elnökségi tárczával egyesítendőnek ajánlja. Minthogy amaz előbbi tárca egészen czéltalan és fölösleges, az utóbbi tárca pedig a horvátországi *bán*, illetőleg a magyar minister-elnök és a többi egyes magyar miniszterek által ugyanazon sikerrel és hatással egészen pótolható.

Az összes központi kormányzat költségeit 3.622,000 forintban vévén fel az 1874. évi budget szerint, ebből a 3 millió *felüli* 622,000 frtot tisztán megtakaríthatónak bizonyítja szerző a *reformok* által.

Nagyobb megtakarításokat vesz azonban kilátásba akkor, ha az államköltségvetésből a nem tisztán *állami*, de csupán *vidéki és hatósági érdekű* czélok és teendők költségei kiválasztatnak és a *testületi önkormányzat* forrásaihoz utasítatnak.

És pedig, hogy a testületi önkormányzatbani reform által minél nagyobb megtakarítások legyenek eszközölhetőek, vagyis hogy a megtakarítások kihassanak ugy magára a központi kormány gazdaságosabb létére, mint a vidékek kiadásaira is, határozottan kívánja szerző, miszerint: „a hatósági tisztviselők a törvények végrehajtásában a felelős kormánynak szintén felelős közegeivé tétessenek.“ Azaz ugy alakíttassék át a törvényhatóságok szervezete, hogy azok magukat is jobban és takarékosabban igazgatni s egyszersmind a kormányt a törvényvégrehajtásban *sükeresen* támogatni képesek legyenek. Ékképen:

„*Számos teendő*, mely most az egyes miniszterek rendelkezése alatt álló *külön* hivatalnokok által végeztetik, teljesíthető lesz a helyhatósági közegek közbejöttével is és ezuton tetemes kiadás, mely most az államköltségvetésben mind nagyobbodó tételeket képez, elenyészik.“

Holott ellenben, ha tovább is minden helyhatósági

functiót a központi igazgatás keretébe lassankint összevonunk; ha a *pénzügyi, belügyi, közlekedésügyi* ressortokba vágó teendőket még a vidéken és a községekben is ministeri *külön* közegek által intéztetünk, akkor nem csak kiszárad minden municipális élet és önkormányzat, de egyszersmind oly *drága* (és mégis rosz és költséges) *centralisatió*nak megyünk elébe, mely — államadóssági terheink mellett — végre kimeríti a nemzet *aránylagos anyagi erejét*, oly czélokért, melyeket sokkal gazdaságosabban és jól elintézhetnénk az *önkormányzat* kellően rendezendő institutiója által.

Figyelemreméltó e szakaszban, hogy szerző a legujabban behozott *virilista-intézményt* a törvényhatóságokban valódi organisationalis élehetlenségnek tünteti elő. Mely mesterkéltszervezet helyett sokkal természetesebb és hivatottabb elemekből lehetett volna, egy életrevalóbb és a nemzetiséget is sokkal jobban védő közigazgatási testületet létesíteni.

Az összes pénzügyi kezelésnél, az adókivetés- és behajtásnál tetemes megtakarítások lehetőségét következő különösen azon föltétel mellett, ha a megyék és községek tulajdon házi adójukat újra maguk előirányozhatván, azt az országos adókkal *együtt*, és ezeknek arányos *pótlékait*, szintén maguk lennének jogosítva behajtani, de akképen, hogy a hatóságok a maguk szükségéire szolgáló hányadrészt csakis azon mérvben tarthatnák meg, amely mérvben már az országos adót is behajtották. Ekkor, ugymond szerző, a megyei és községi közegek egyenesen érdeklődni fognak az adók pontos beszédése iránt, sőt oly adók kivetésénél is, melyek *bevalláson* alapulnak, a törvényhatóságnak is érdeke lenne, az eltagadásokat lehetőképen korlátozni stb.

És már most pillantsa végig az olvasó még egyszer e szakasznak eszme-lánczolatát a *lehető megtakarítási reformokat* illetőleg. Vajjon kételkedhetik-e, hogy összes országkormányzatunk költségeiből valóban számos milliót

megtakaríthattunk s az érdeklött célokat mégis jobban eszközölhattuk volna, ha nem visszük a *centralisatiót* oly annyira tulságig, sőt (a nemzet jellemét tekintve) majdnem a képtelenségig, mint valósággal vittük?

Aki az *önkormányzati eszmének* mélyébe hat, bár mennyire praecoccupált legyen is a „**hatalomegység**“ tündeségétől, lehetetlen, hogy a *takarékosság* elvét, az önkormányzat elvével párosultan, csak *negatív* természetű segédszernek tartsa.

A *takarékosság* tana valóban oly dolog, mely két *föltétellel* jár. 1-ör *valósággal alkalmazni* kell azt. 2-or alkalmazni kell *jól*. Vagyis oly intézményeket, szervezeteket szükség felállítani, *melyekben és melyek által takarékosan jól kormányozni lehetséges*. És az ily szervezetek kombinálását, tervezetét oly tagjaira kell bízni a törvényhozásnak, kik az önkormányzati institutiók iránt *rokon-szenvvel* és másodsor *elméleti és gyakorlati alapos ismerettel* birnak.

Szerző a következő megkülönböztetéssel és osztályozással jeleli meg az önkormányzati *hatáskört* :

1-ső osztályba a **föltetlen kötelezettségü teendőket és kiadásokat** sorozza, melyek t. i. az önálló hatósági élet fentartásának természetes és szükségképeni velejáró teendői és költségei.

2-od osztályba a **föltételes kötelezettségü teendőket és kiadásokat** helyezi. Milyenek pl. a közlekedési eszközök, vízépitési célok, katona-elszállásolás, kaszárnyák, fogházak, népiskolák stb. stb. gondozása.

3-ik osztályba a tisztán **facultatív** célokat és kiadásokat helyezi. Vagyis azokat, melyek csupán a vidék jól felfogott érdekében mutatkoznak hasznosoknak a hatósági tevékenység számára s melyeket tehát azok egészen szabadon létesíthetnek, csupán az *állam* abbéli felügyelete és ellenőrzése mellett, hogy az adózók ereje tul ne terheltessék.

Meg kell még értenünk, amit szerző e szakasz so-

rán ugyancsak a nemzeti önkormányzat pénzügyi tetőzetének érdekében, a **hitelrendszerről** mond. Egyik országgyűlési beszédéből itt visszaidézett szavai e tekintetben a következők :

„egy híres nemzetgazdásznak tökéletesen osztom nézetét az iránt, hogy a nemzetek anyagi felvirágzásának tényezője . . . az *egészséges hitelrendszer*, és természetesen: „önálló“ hitelrendszer, mely semmi más érdeknek és semmi más hatalomnak alávetve nincs.“

Kilenczedik szakasz.

A *belügyi* ministeriumnál a közigazgatási költségek a 874 ki előirányzat szerint, kevés híján 5 millió forintot tesznek. Ha már ezen kiadás, *állami költségvetés* helyett a municipiumok házi terhévé változtatik, az államköltségvetésből természetesen ki fog maradni s ennyivel az állam-budgetben a kiadási rovat kevesbedik. Ez tulajdonképen és közvetlenül tekintve, nem teher-leszállítás, csak *átruházás*. De mihelyest fontolóra vesszük, hogy, kivált a pénzügyministerium igazgatási költségei épen amiatt voltak eddigelé oly tetemesek, mert a municipális hatósági erők az adókivetés és behajtás körül, a jövedelem-bevallások ellenőrzésénél stb. vagy épen semmi, vagy csak igen parányi részben voltak törvényileg együtt-cselekvésre utasítva és kötelezve, — míg egy helyesebb municipális szervezet mellett épen e szakmákban, a törvényhatósági tényezők lennének hivatva a teendők legnagyobb részét elintézni, — mindezt fontolóra véve, már kitűnik, hogy habár a *belügyi* igazgatás 5 milliónyi terhe csupán csak *átruházás* lenne is, de ugyanazon önkormányzati erők, melyek eddig 5 millió forintért oly kétségbeejtően keveset működtek és hatottak, újabb és észszerűbb szervezetükben, a saját házi pénztárukból önmagukra kiadandó 5 millió forintért hasonlíthatlanul több *haszneredményt* fognának előmutatni. S így, a *belügyi* igazga-

tásban eszközzendő reform tulajdonképen a pénzügyi tárcza megtakarítandó kiadásainál válnék kézzelfogható valósággá.

A *pénzügyministeri* tárczánál legelőször a pénzügy-örség, adó- és vám-örség $2\frac{1}{2}$ milliónyi jelenlegi kiadását tartja szerző *lejobb* szállithatónak, föltéve, ha a közvetett adók feletti ellenőrzés, a miveltség nagyon alant-fokán álló eddigi *pénzügyőrök* helyett, hatósági felelős értelmes *tisztviselőkre* bízván: ezen tisztviselők intézkedéseinek a municipális rendőri közegek, szintén felelősség és kártérítés terhe alatt, pontosan megfelelni köteleztetnének. — Továbbá a pénzügyministeri tárcza egyenes kiadásainál nevezetes megtakarítási lehetőséget és módot mutat ki szerző: az állandó *katastert* illető kiadásokban. — Ma, ugymond, egy-évre 800 ezer forintnál több van előíranyozva a katasteri fölmérések céljából, mint országos teher. És ezen teher még évek hosszu során át mindig így terveztetik, avégből, hogy a földadóra nézve igazságos új alap és kulcs állittathassék elő. Ezen terhet absolute is igen súlyosnak nevezi szerző, de relative még súlyosabb- és érzékenyebbé válnék az, ha előrelátólag megfontoljuk, miszerint az egész katasteri mérés pontosságába vetett nagy reménykedésünk inkább csak *illusio*. Valamint ilyennek bizonyult az Francia- és más országokban is. Ezen, a mi szegényes viszonyainkhoz épen nem arányos fényűző katasteri teherviselés helyett tehát, azon, sokkal gyakorlatibb, bizonyosabb sikerű és sokkal olcsóbb módot ajánlja: „követeltessenek be a már eddig a tagosítási rendezés céljából történt országszertei fölmérések térképei és földkönyvei a községekből; a még föl nem mért többi földterületek pedig törvény útján kötelezőleg a birtokosságok által végkép fölmérettetni rendeltetvén, ezeknek térképi adataik vonassanak össze a pénzügyi kormányzat ressortjában. Ekkép igen rövid idő alatt és igen csekély költséggel oda jutunk, a hová a fentebb bírált nagymérvű katasteri tervezet csak még

tán évtizedek múlva és csak számos keserves milliók árán vezetve — akkor is csak illusorie. Ezen gyakorlati és házias művelet utján, évenként 5—800,000 forint megtakarítás okvetlenül bekövetkeznék, és az adó-alap és az adó-kulcs is lehető legigazságosabban reformálva lenne.“ (Szerzőnek ezen javaslata, a már megállapított katasteri törvény által meghaladott álláspontnak *látszik* ugyan; de ki mondhatná meg: vajjon ezen *törvény*, avagy az itt tárgyalt *javaslat* fog-e végre is az *élet* által igazolást nyerni? — A pénzügyministeri tárczánál még a *bányászatot* említi szerző, mint amely nyilvános *deficittel* üzetik hazánkban. Erre nézve azt javasolja, hogy, kivált miután némely bányauzletek és némely egyes bányák: *okai* a deficites államkezelésnek: különösen eme bányákat sokkal czélszerűbb volna, akár egyeseknek, akár magán bányabirtokosokból alakulandó egyesületeknek *eladni*, hogy ekképen a többi *hasznos* bányabirtokok legalább a reájok fordítandó államkiadást aztán be is hozhassák, s ekkép az állam a mellőzhető deperditáktól e részben is szabadulhasson.

Következik a *közlekedési ministerium*. Az ezen tárczánál lehető *megtakarításokat* mindjárt azon elvnek ki-mondása által jelezi szerző, miszerint: „a szükségelt *országos* vasutvonalak elkészültével, mindazon *kő-országot*, mely valamely vasutvonallal párhuzamosan megy, többé valódi *országútnak* nem nevezhető, mert már csakis vidéki érdekeknek áll szolgálatára; ennél fogva a valódi országos kőutvonalok kivételével, valamennyi egyéb kőutak helyhatósági kezelés alá lennének bocsátandók. És pedig részben, tisztán helyi erővel, részben állam-segéderő mellett és az *érdekeltek* hozzájárulásával volnának építendőek s fentartandók. Ekkor az *építészeti* államhivatalok is legnagyobb részben beszüntethetők, a kőutak legnagyobb része pedig helyhatósági utvámok által fentarthatók levén: az eddigi 5,500,000 frtnyi országuti budgetnek nagyrésze az államköltségvetés kiadási rovataiból minden bizonynyal tö-

rölhető volna, és igen tetemes megtakaritást is eredményezne.

A vízi utak és a vízszabályozás kérdését pedig akkép véli szerző megoldandónak, hogy igenis a Duna és Tisza szabályozása, kivált Budapestnél csatorna által összekötve, országos gondozat tárgyává tétessék; ellenben a többi mellék-folyók, a vidéki érdek terhére utasittasának. Fentartva itt is a megyék, községek és közvetlenül érdekeltek ereje mellett, az e célra még *elkerülhetlennék* mutatkozó állami közmunka- vagy pénzbeli segílyt. De ily föltétellel aztán, eme folyók szabályozási költségei az állam-költségvetésből mindenesetre kivonandók lennének.

Áttér most szerző az eddig egyesítve lévő *földmívelés, ipar és kereskedelem* ministeriumánál lehető megtakarításokra. Mindjárt elől a *postát* érinti, mondván: „1873. évben volt a postakezelésnél előirányozva remélhető tiszta jövedelem gyanánt 94,000 forint, 1874-ben pedig 182,600 forint. Elérkezett azonban ideje annak, hogy a *posta* nálunk is nagyobb tiszta jövedelmet hozzon, ami annál inkább lehetséges, minthogy a vasutvonalok kiépittetése folytán a posta-szállitmányok a vasuttársulatok által *díjmentesen* teljesittetnek. A posta-állomások és kiadáságok *célszerűbb rendezése mellett* ezen nagyobb jövedelmet elő lehet állítani.“

Emliti azután szerző ugyanazon ministerium tárczájánál meg az állami *lőtenyésztő intézetek* költségeit és az ezek nagyságához képest utolért valóban elkedvetlenítő csekély eredményt.

Mennyire a nemzet-gazdaszat öntudatos ismerője szól itt egyszersmind *ad res medias*, kitünik azon javaslatból, melylyel szerző az ezen intézeteknél követett gyökeresen hibás eljárását kiigazitandónak véleményezi:

„Tapasztalathból tudom — ugymond —, hogy a földmívelő nép indolentiája folytán oly helyeken is, hol állami ménék vannak felállitva: a falusi kanczák nagyobb

része a természetésre semmikép sem alkalmas, *falusi mén* által fedeztetnek. — Ha tehát a községek *kötelezetenének* alkalmas mének vételére, vagyis, ha a földmivelési minster feljogosíthatná törvény által arra, hogy a községeknek kellő számban adathasson el *állami méneket* olyképen, hogy a községek tartozzanak pl. 4—5 évi törlesztés mellett e mének árát megfizetni; ha különösebben, minden törvényhatóságnál e czélra alakult bizottságok a a ministeriummal ez irányban közreműködnének : ugy nevezetesen kevesebb költséggel rövid idő alatt, nagyobb eredményeket lehetne elérni, mint aminők a jelenlegiek. midőn t. i. : az 1874. évi költségvetés szerint az állami lótenyésztő intézetek rendes fentartása évente — nem tekintve a ménesbirtokok jövedelmezését, — 852,000 forint erejéig még az állam külön segélyét is igénybe veendi.“

(Valóban nem volt csoda, hogy az országos *ellenzék* oly sokszor alkalmat vön, e tárgy fonalán, a *lótenyésztő* intézetek állami költségeit a *népnevelésre* fordított államkiadással gunyos párvonalba állítani. Mert az állam *lovaira* ily fényűzően megadóztatni az állam népét, anélkül, hogy aztán legalább csak a szándéklott cél elérettetnék. ez valóban oly dolog, mely a satyrát ugyszólván önkénytelenül is provocálja.)

A *közoktatási ministerium* tárczájára nézve, szerző vezérelve abban találja kinyomatát, hogy : habár igen szép és hasznos — és a lótenyésztési kiadáshoz képest hasonlithatlanl magasztos — dolog is : 4¹/₂ millió forintot költeni a közoktatási célokra; de, miután mindazt, amire e czélból *szükségünk* van, még kétszerannyi millióval sem érhetné utól az *állam* : tehát itt is, a tulságos *centralisatio* mellőzésével, hatósági, községi és testületi *önkormányzatra* bizni a dolgot *nagy részben*, szerző legczélszerűbbnek javasolja.

Gyöngéd és tapintatos előadásából lehetetlen föl nem ismerni, hogy szerző előtt, *ezen* ministeri tárcza elemzése

közben, igen sok *reverendum* lebegett, amit az irói tollnak is csak pihéjével tanácsos érinteni. A mit azonban Éjszak-Amerika közoktatási és egyházi kormányzatának az államra nézve olcsó és mégis kitünő mivoltáról, mindössze is egy igénytelen csillagjegyzetben összeszorítva elmond: ez bőven elég mindazoknak, kiknél a gondolkodás első szabálya: „*aude sapere!*“ Épen ezen amerikai legszebb és legnagyobb eredmény-példákkal bizonyítván implicite azt is, hogy a tengerentuli önkormányzati eljárás a mi magyar közoktatási tárczánknak szintén nem fogna kárára válni, még pénzügyi szempontból sem.

Jön a fortissimum: az *igazságügyi ministerium*.

Szerzőnek e tárczára vonatkozó egész fejtegetéséből csak az hiányzik, miszerint kimondta volna: „meglátszik igazságügyi költségvetésünkön, hogy oly szomszéd állammal élünk pragmatikai frigyben, melynek fejedelmi palotáján eme jelszó áll vésvé: *justitia est regnorum fundamentum.*“

Mert csak is azon országban lehet az igazságügyi kormányzat oly *hallatlan drága*, amely országnak legalább *szomszédságában* a **justitiára** ily nagyot tartanak.

Kevés híján, 12 millió forint évenként az ára igazságügyi kormányzatunknak!

Valóban megkövetelhetnők, hogy legislegalább ebben az egyben, az „*igazság*“ dolgában volnánk *minta-állam*. Ha már, fájdalom, az igazság árának megfizetésében csakugyan *Musterstaat* lettünk.

Azonban mit értünk el 12 milliomos igazságügyi szervezetünkkel?

Szerző erre legelőször is avval felel, azaz arról panaszkodik, hogy elértünk vele igen-igen sok — *pert!*

Igen nevezetes azon *érv*, melylyel e szomorú eredményt szerző, más tekintélyek szája után, bizonyítja. Ugyanis azt mondja, hogy tekintélyeknek tartott férfiaktól hallotta, miszerint, ha bár sokba kerül is mostani justitiánk, ámde *kifizeti* magát, *mert* (halljuk

csak!) „mióta királyi bíróságaink behozattak: az állam jövedelmei *bélyegből* s *illetékekből* megszaporodtak!“

Szerző higgadt-gondolkodó ember; tehát nem várhatta tőle senki, hogy az *ilyen argumentumot* kedélyesen vegye. De másokat nem tarthat vissza még a legkomolyabb higgadság sem azon véleményről, hogy azon tekintélyes férfiak előadott argumentuma nagyon hasonlít bizonyos gazdag földesur által tisztartójához irt ama diffikultáshoz a gazdasági számadásokra: „miért nincs minden esztendőben *egyenlő szép jövedelem* az (elhullott) *birkabőrökből*?!“

Mig ugyanis *ama* földesur a sok birka-hullának örült, *eme* tekintélyes férfiak podig nem is veszik észre, hogy ők viszont a sok **pernek** örülnek, akkor, midőn a bélyeg-és illeték szaporodásból az állam hasznát vélik bizonyíthatni.

Szerző azonban *sine ira et studio* komolyan mondja: „teremtsünk inkább oly igazságszolgáltatási rendszert, mely a *perek* számát *kevesbítse*.“

„Igy számos milliók fognak, az ügyvédekre és bírákra költeni szokott *keresményből*, a közgazdászati erők emelésére megtakaríthatni, és a magánvagyonnak ezen gyarapodása nagyobb biztosítéka lesz az államháztartásnak, mint a *bélyegből* és *illetékekből* előálló (igenis a birkahullákhoz hasonlítható) *bevételi többlet*.“

„Hogy ezen czélt elérjük -- mond szerző tovább -- szükséges 1-ör a polgári *törvénykönyv* elkészítése, hogy a kétes jogi esetek száma (vagyis a *perek* anyaga) minél csekélyebb legyen; 2-or a *közjegyzői* intézmény behozatala, hogy a szerződések alakilag helyesen készíttessenek és hitellel bírjanak.“

Ime! ismét a nagy dolognak *egyszerű* megoldása. *Jó törvénykönyv* és biztos *igazságvezetés*.

Am tehetünk akármit, tehetünk mindent, de mig jó és nemzeti viszonyainkhoz s jellemünkhöz idomított teljes polgári *törvénykönyvünk* nem lesz, s mig a törvény-

tudatlanokat a *közjegyzői* intézmény biztosan nem vezérli ügyleteik megkötésében és megoldásában, addig igen drága *mankón* fog sántikálni igazságszolgáltatásunk árva ügye.

Ki fogja egészíteni továbbá igazságszolgáltatásunk rendjét — szerző szerint — a *békebiróságok* behozatala, ha t. i. ezek élébe jövend legelőször minden peres ügy, főleg az alsóbb néposztályok peres kérdései. Ahol is a felek maguk jelenhessenek meg (nagyobb ügyvédi költségek kikerülése végett) nyilvános és szóbeli tárgyalásokra.

Kevesbiteni fogja még, szerző nézete szerint, a perek számát, azok költségeit és az igazságügyi államköltségvetést: „ha a királyi törvényszékek helyett, legalább nagy részben, jól megválasztott és jól díjazott „*egyes*“ bírák rendszerére térünk.“ Szerző kijelenti, hogy ő azon amerikai jogtudóssal tart, ki azt mondá: „a nyilvánosság előtt ítélő *egyes* bíróban több a biztosíték, mint a *társas* bíróságban; mert emennél *megoszlik* a felelősség; és a megosztott felelősség nem valódi felelősség.“

A *felelősség* eseteit szintén korlátoztatni kívánja. Szóbeli eljárás mellett *egyszeri* felelősséget elegendőnek tart, holott most némely mezei rendőrségi esetekben is 7 forum is ítél. A felelősségi bíróságok az ország különböző helyein legyenek felállítva a pénzügyek könnyebbségére, a felek kényelmére és maguk a bírák gazdaságosabb létezésére végett is a vidéki nagyobb városokban.

Ezek után ekkép szól még szerző: „nem lehet szándokom e tárgyban bővebb részletekbe bocsátkozni, csak a nézetem szerint helyes *irányt* kívántam megjelölni és rámutatni arra, hogy *12 millióra menő igazságügyi budgetet Magyarország meg nem bír. Elég volna ennek a fele is.*“

Mennyire lehetne tehát legalább is számítani az az igazságügyi tárczánál az országos költség-megtakarítást, ezt ime tudjuk e szavakból: „*a 12 milliónak fele is elég.*“

És ha még a *börtönügy* is ugy rendeztetik, hogy vagyonnal bíró minden fegyencztől a rabtartási költségek

a községek által felelősség terhe alatt beszédetnek ; — és ha a fogházakban a *dolgozó rendszer* általános behozatala folytán a rabok munkája czélszerűbben értékesíttetnék, ekkor, szerző szerint, a *felényire* leszállított igazságügyi budgethez a fedezeti bevétel is *növelhető* lenne.

A *honvédelmi ministeriumnál* a megtakarítások lehetőségeinek lajstroma *e szakaszban* befejeztetik. Szerző tulajdonképen *ezen* ministeriumnál nem annyira *számokat* érint, mint inkább *gondolkozásra, megfontolásra* ébreszt. Számokban csak annyit mond, hogy Magyarországnak a *közös* hadseregre és honvédségre *összesen* több mint 30 milliót kell évenként költenie, míg a monarchia másik, és pedig tehetősebb, fele majd csak nem fél annyival szervezte saját honvédségét, mint mi a magunkét. Szerző itt azon *hitnek* ad kifejezést, hogy az ország és a monarchia *védképességére* nézve nem csak a nagy számú jól szervezett hadsereg és honvédség szükséges, hanem mindenkefelett az, hogy a monarchia *anyagilag is gyarapodjék* és vész idején ne csak vér-, de pénzbeli áldozatot is hozhasson és kifejthesse azon *erélyt*, melyet egy *megelégedett* nemzet saját tüzhelye és szeretve tisztelt fejedelme védelmére kifejteni szokott.

Ime, az ország-kormányzat összes tárczáinál eszközölhető *megtakarítások* forrásai a gondolkodó fő számára meg vannak nyitva. Egy higgadt, gyakorlati észjárásu államférfi adja kezünkre a *lehetőségek* szám- és eszme-alapjait, hogy kiszámíthassuk magunk is a bizton remélhető összeget, melyet egy bölcs, szabadelvű, *de-centralizált* kormányrendszer, a jelenvaló *túl-centralizált* rendszertelenség ellenében, minden életgyengítő érvágás nélkül, csupán az *állam- és nemzet-gazdászathoz* avatottan beható természetes intézkedések útján meggazdálkodni igenis *képes lehet*.

A nélkül, hogy egy végső szám-összetben *sommáznak* a jelzett lehetőségek szerinti megtakarításokat, ami szerzőnek célja nem is lehetett oly munkában, mely az

eszméket úgy, mint a számokat tulajdonképen további **észlelés** végett tartalmazza, — azon kérdéssel fejezzük be ezen szakasznak lényeg-vázlatát: kétkedhetik-e komolyan bárki is, hogy 10, sőt 15 millió forintnyi *kevesebb évi kiadással* bár, a *kormányhatalom-megosztás* czélszerűen keresztülvitt rendszere mellett, okvetlenül erősebb sarkakon is állhatna létünk és jóllétünk, mintsem az a jelen situatóban valósággal áll?

És valamint ezelőtt 3 évtizeddel államférfiaink legnagyobbika, Széchenyi, bizonyos alkalomból azt kérdezé: „az az ugynevezett (volt) *német-római szent birodalom* ugyan miben volt **szent** és miben volt **római**?” Mi is azt kérdezzük most szemben a *centralisatio* föltétlen híveivel: „miben volt *jobb* akár a *rend és szabadság*, akár a *jóllét megvalósítására* nézve, az *egy centrumba központosított államrendszer*, mint hasonló *kiadások* mellett lehetett és lett volna is, a *több centrumu önkormányzati rendszer*?” Ha a kor követelményeinek meg *nem* felelően, azaz *roszul* van szervezve a két rendszer bármelyike, akkor *rosz mind a kettő*. De ha a lét és jóllét korszerű követelményei szerint *jól* van szervezve mindkettő: ki tagadhatná ekkor is, hogy az *ökonomiai* előny, a *takarékosság* jellege örökké emez utóbbi, az *önkormányzati*, államrendszer *előnye* marad?

Tizedik szakasz.

Az állam *kiadásai*ban takarékoskodni nem elég. Az állam *bevételeinek* emelése együtt kell hogy járjon a kiadásbeli megtakarításokkal.

E szakaszban tehát a *bevételek emelésének* lehetőségeit adja elő szerző.

Az *egyenes* adók fölemelését nem tanácsolja. Mert ezek már különben is annyira fel vannak csigázva országunkban, mint a civilizált világon másutt sehol sem. Tökéletesen elegendő ennek bizonyosságaul tudnunk, misze-

rint 1874-re szóló netto-budgetünknek — t. i. 130 millió forintnyi tiszta bevételnek — csaknem hajszálig való fele része, azaz 64.858,000 forint tisztán az *egyenes* adónemekre van kivetve.

Szerző elősorolja (mellékletben), Törökországot kivéve, minden nagyobb és fontosabb európai államnak, valamint tengeren túl Éjszakamerikának, legujabb államköltségvetéseit és kitűnik, hogy pl. azon ország, melynek mindennemű viszonyaira mi mint utánzandó tükörrre valódi előszeretettel szoktunk hivatkozni, t. i. Anglia, csak 13, mond *tizenhárom* százalékkal járul *egyenes* adóban összes egyéb állami bevételeihez. Svájc pedig, szerző szerint, *egyenes* adót bevételei közt épen nem ismer.

Szerző tehát nálunk is *nem az egyenes* adóknál javasolja a bevételek emelését. Az *egyenes* adóknál csupán ezeknek *reformja*, igazságosabb, arányosabb kivetése és beszédése, a földadónál különösen ennek csupán igazságos *kiegyenlítése* által kíván nagyobb állambevételt elérni.

És kimondja, hogy az *egyenes* adónemek közt főleg a *jövedelmi és személyes kereset-adó reformja* van hivatva növelni az államjövendelmet.

A *közvetett* adók, különösen *fogyasztási, fényüzési adók*, az *államjóságot* és mindenekfelett a *dohány-monopolium* bevételeinek emelése azon források, melyekből szerző javaslata szerint az állam az eddigi jövedelmeknél még sokkal többet igenis meríthet, az adózók önkényszerű terhelése nélkül.

Utal itt szerző részletes jegyzékben különösen Franciaország legujabb példájára a porosz háboru után, mely szerint csupán *közvetett* s nagyrészt fényüzési adópótlékokból 780 millió franknyi jövedelem-többletet tudott beszerezni. *Névszerint* ezen források következők: lovak, kocsik, társas-körök, billiárdok, bélyeg- és beírási díjak, kávé, cacao, thea, cukor, szeszes italok, vasuti jegyek, dohány, lőpor, kártya, kártyázási engedélyek, gyufa, czi-kória, papiros, ásványos olajok, postaszállítmányok, hajó-

díjak, vám-statistika, ingóságok, arany- és ezüst-árak jelzése, magán-telegrammok, szállító-jegyek *közvetett megadóztatása.*"

Részletesebben indokolva szól szerző hazánkban a dohány-egyedárúság jövedelmeinek emeléséről, főleg a csempészeti törvények szigorubb végrehajtása utján.

Összehasonlítja országunk ebbeli jövedelmét Austria e czim alatti jövedelmével s így nyilatkozik: „hacsak oly mennyiségben fogyasztatnék is a dohány Lajtán tul, mint minálunk, még ekkor is *ittthon* a jövedelemnek a jelenleginél 5.100,000 forinttal kellene *többet* tennie. Ott ugyanis 20 millió lakos mellett esik egy főre a dohánymonopoliumból 1 forint $33\frac{1}{3}$ krajczár. Minálunk esik 15 millió lakos mellett egy főre 99.8 krajczár. Vagyis Austriában jövedelmez a dohány-egyedárúság netto 28.251,000 forintot, Magyarorszáiban pedig netto 15.467,000 forintot, tehát 5.100,000 forinttal *kevesebbet*, mintsem a két állam lakosság-arányában nálunk jövedelmeznie kellene.

Egy más módot is jelez szerző a dohány-jövedelem emelésére. Ha t. i. az osztrák árakat szednők mi is egyegy font közönséges dohányért (41 kr. helyett) 50 krjával. Szerző csak 220,000 mázsát vesz számításba eme *nagyobb* áron; ez is közel 2.000,000 forint jövedelmi többletet adna.

Az összes *államjóságok* és *államerdők* jövedelme az 1874. évi előirányzat szerint tesz netto csupán 7,816,000 forintot! Ki kételkedhetik az iránt, hogy több mint 3 millió hold állami birtokunk tiszta jövedelmét még szintén *növelni* lehet, ha csak kissé okszerűbb gazdálkodási rendszer követtetnék is, mint az eddigi.

S vajjon ily okszerűbb gazdálkodást nagy mérvben szervezni és berendezni, ha netalán hazánkban hiányoznék is a megkívánt organisátori tehetség: lehetetlen volna-e ezen segíteni a külföld értelmiségének nagyobb forrásaiból?

Avagy annyira tehetetlenek vagyunk-e, hogy a *közvetlen jobb művelés*, a *bérendszer* és a *nyereséges örök eladás* három alap-lehetőségének egyikét sem értenők *bölcsen és hasznosan érvényesíteni*? S azon *valóságos fátumot* csakugyan nem bíránk értelemmel legyőzni, miszerint 3 milliót felülhaladó hol!-számanyi államjóságaink egyremásra 2 forintnál alig hogy jövedelmeznek többet holdankint? Ezen árva 2 forintot legalább megkétszerezni *lehetetlenség*? — Volna csak e tekintetben egy I. napoleoni észjárásu emberünk, bizony azt mondaná: „no épen, mert *lehetetlennek* mondjátok, azért is *meg kell lenni*.” És bizonyára meg is lenne. Mert ebben, sem abszolút *relatív lehetetlenség* nincs.

Országunk szorult helyzetét szerző, műve írásakor legalább, nem látta még oly fekete színben, államháztartási tekintetből, miszerint a só árának felemelését indokoltnak tartotta volna. Erre a cizkire tehát a *közvetett adó-pótlékot* sem javasolta alkalmazandónak.

Észerint a két fő forrás, melyekből az *államjövedelem emelését* nagyobb mérvben lehetőnek tartja: az *egyenes adók reformja, kiegyenlítése*, és a *közvetett adók emelése* egész azon határig, mely még a termékenyítő nemzeti *fogyasztás „csökkenését“* maga után nem vonandja. Egy szóval csak oly *állam-bevételeket* czéloz, melyek a *nemzetgazdasátnak* kárára nem válnak. Ez által bizonyítván legpraegnansabban azt, hogy az *állam- és nemzetgazdaság* lényeges fogalom-megkülönböztetését főleg a gyakorlatban is érvényesíteni ohajtja. Épen ugy, valamint a jól szervezett *önkormányzati rendszer* által is: a *nemzetgazdasági erők élénkítését és hatványozását* törekszik megvalósítani.

Az államjövedelem és bevétel *emelése* céljából, szerző még egy következő szakaszban is kiterjeszti figyelmét, a *közgazdasági erőknek* egyéb lehető módok általi gyarapítására is.

Tizenegyedik szakasz.

E szakaszban megrongált állami pénzügyeinknek okait és a módokat adja elő szerző, melyekkel az *egyen-súlyt* államháztartásunkban helyreállíthatjuk.

Fő okául pénzügyeink és hitelünk romlásának a *rendkívüli* költségvetéseket és kiadásokat állítja, melyeket évek óta nemcsak crónkőn felül, de még hozzá minden előrelátó számítás és rendszer követése nélkül, az okszerű „*egymásután*“-nak teljes mellőzésével tettünk volt, csupán nagysági vágyaink rögtönzött kielégítése céljából.

Nem *rendes* kiadásaink rontották meg hitelünket. Bármily helytelenül, szilárd, rendszeres elvek vezérlete nélkül, jártunk légyen el *rendes* költségvetéseink dolgában is: ez csupán saját házi bajunk maradt volna és a külvilág előtt nem tartoznánk érte erkölcsi számadással.

Hogy hallatlan drága *igazságszolgáltatást* szerveztünk; hogy igen drága közoktatásügyi tárczánk mellett a nemzet összes 7 évi szellemi haladása felettébb aránytalan; hogy 5 milliomos országutaink rosabbak, mint azelőtt, stb. mindez csak benső betegségünket s különösen tán csak azt jelentené, hogy az absolutismus korszaka alatt még hajdani *törvényhozási rutin*ünk is megcsökkent.

De hogy az oly sokszor, és mind nagyobb és nagyobb kamatra, sőt végre államjóságaink elzálogolásával is nyakra-főre kötött *kölcsöneink* által, bel-bajunk és gyengeségünk a külföld előtt is — egyszerűen kimondva — *hitelcsztéssé* fajult: ez csakis *rendkívüli kiadásaink budget-kezelésének* szomorú okozata.

Nem mintha absolute véve, ma szegényebbek volnánk, mint 1867 előtt voltunk, nem ez a baj. Mert az számbizonyossággal is áll, hogy méreg-drága és rendszer-telen *beruházásaink* mégis csakugyan nemzetgazdászati *értéket* teremtettek, melyek azelőtt itt nem voltak, s így nemzeti erőink egészben véve csökkenést nem szenvedtek,

de sőt tetemesen gyarapodtak. Hanem az a főbaj, hogy a kül világ előtt *ma* már *hitelünk*, közel jövőnkre nézve, *kinos csorbát* szenvedett. Hogy *nemzeti hitelünk* jutott igen komoly *deficitbe*, ez a baj.

És e baj, szerző szerint onnan eredt, mert nem tudánk elég bölcsek és „**magunkon eléggé uralkodók**“ lenni : *rendkívüli* kiadásaink előrelátó, tervszerű *kiszámolásában*, *mérséklésében* és az elkerülhetlen fedezeti összegeknek *jó előre való gondos kölcsönvevésében*.

Az országos pénzügyi bizottság parlamenti kimutatásai szerinti *számok* igazolják, hogy a *hasznos befektetésekre fordított* összegek *többet* tesznek ugyan, mint a felvett *kölcsönök* összege. Ámde mi vigasztalás ez a jelen nemzedéknek, midőn a folyó kamat-terhet ezen felvett és beruházott kölcsönök *nem fedezik* s így a jelen nemzedék : a jövő nemzedék javára eső beruházások terhét is ma már viselni tartozik, épen azért, mert megromlott *hitelünk* miatt, *önmagán* nem segíthet ?!

Nagyravágásunknak és kedvencz eszméinknek már az újabb alkotmányos államháztartás *kezdetén* is hoztunk számos oly áldozatokat, melyeknél szerzőnek nemzetgazdasági vezérelvei, t. i. a nemzet *aránylagos anyagi ereje*, és a kivitelnél a specifikus *takarékosság* egészen szem elől tévesztettek. Ilyen áldozat volt capitaliter, Fiume összekötése a fővárossal, oly *darabolt* vasutak által, melyeknek egy része az állam, más része a déli vaspálya-társulat kezében és hatalmában lévén : egyöntetű igazgatás, vezetés és árszabályzat hiányában, a heiyett, hogy vérmes reményeinknek teljesültét eredményezné, alig hogy az üzlet költségeit fedezi. Szerző határozottan állítja, hogy a magyar tengerpartnak valódi nemzeti kegyelettel állított ezen összeköttetése az ország központjával, a roppant kiadások helyett (40—50 millio) ezek $\frac{1}{3}$ -dával is előálitható lett volna, ha az általa tervezett mont-cenisi vasut-rendszer szerint építették vala.

Méltán teszi a panaszt szerző, hogy nem fontolta meg a törvényhozás előre — midőn a tengereni szállítás nemzeti nagy céljának ily bőkezűleg áldozott, — azon körülményt, hogy ime: a déli vaspálya-társulat saját vasutain fog versenyezni nemzeti tengerészetünkkel. Amint ez valósággal meg is történt, épen a legnagyobb kivitelű években, midőn ama társulat a trieszti kikötő mellett szállítá Marseillenek a magyar nyers terményeket.

A fővárosi sugárut kiépítésére igényelt nagy áldozatokat is időelőttieknek mondja szerző. A főváros érdekében különben elég olcsón (5%-kal) kölcsönvett milliókat, ugymond, inkább Budapest szilárd kereskedelmi érdekeinek előmozdítására, közraktárak, stb. építésére kellett volna fordítanunk. A *szépítést* pedig a majdan előbb anyagilag meggazdagulandott jövő nemzedékre háritanunk.

Államháztartásunk egyensúlyának s ezzel együtt megromlott hitelünknek helyreállítása céljából, szerző im e *három* pontban adja elő irány-eszméit.

1-ör. Az összes *elhatározott* állami építkezéseket s általán a *rendkívüli* költségvetés minden tételét szorosán vizsgáljuk meg ujonan; a nélkülözhetőt töröljük, a nem sürgős kiadást halaszszuk, a nem halasztható hasznos célokat pedig lehető *legtakarékosabban* eszközöljük.

2-or. A *tervben lévő* új vasutvonalaknak kamatbiztosítás melletti kiépítésétől egy időre tartózkodjunk, kivéve azon kapcsolatokat, melyekkel a már megkezdett vonalak a határszélig kiegészítettnek. (Pl. az első erdélyi pályának a románia vasutakkal; a keleti pályának a fekete tengerrel; és a most zsákutczában végződő éjszakkéleti pályának az európai vasuthálózattal való *kiegészítő* összekapcsolásait.)

3-or. Általában meg kell *könnyíteni* az eddig vállalt *állami terhek* viselhetését is. Mindenekfelett, a közgyakorlatba jött *vasut-kamatbiztosítási* terhekét.

Ezen utóbbi teherkönnyítés eszközölhetésére, szerző külön pontozott javaslatot tesz, a következőkben:

a) kisebb és nem rendszeres irányú vasutvonalak (hogy kevesebb kiadással nagyobb tiszta jövedelmet hozhassanak) az országos vasut-hálózattal *egyesítendők* s nagy üzleti igazgatóságokra bizandók volnának. Az egyöntetű vasutüzlet s a kevesebb igazgatási kiadások folytán támadandó nagyobb forgalmi bevétel eredményezni fogja a kisebb mérvű kamatbiztosítási közteherviselést. — Szerző nem tartja könnyűnek ezen vasutvonal-egyesítési terv kivitelét. Mert, ugymond, szembe kellend szállani számos magánérdekekkel. De a törvényhozás tekintélyes hatalmas egyrészről, s maguk a vasuttársulatok jól felfogott érdeke (a nagyobb jövedelem kilátása mellett) más részről: e nagy gyakorlati *czélt* mégis keresztül viheti.

b) megkönnyítendő az állami kamatbiztosítás teherviselése az által is, hogy szigoru rend hozassék be törvényleg: a vasut-építés, kezelés és árszabály-megállapítás *ellenőrzése* iránt. Mert az államnak szerző föltétlen jogot vindikál. Sőt felhatalmazás is adható a törvényhozás által a kormánynak, hogy ha másként az indokoltan várható takarékoság el nem érhetnék: a pazar kezelésű vasutüzleteket gazdaságosabban kezelni — képes *vállalkozóknak ki is bérelhesse.*

c) hasonló felhatalmazás volna adandó a kormánynak: a kamatbiztosított pályák *árszabását*, nagyobb jövedelem céljából, időközönkint, eszélyesen *felebb emelhetni.*

Főleg, a legnagyobb áldozatba került fümei vasutvonalakat, a fővárostól a tengerpartig, (hogy az itt főként előforduló, s a déli vaspálya általi többszörös megszakításból eredő anomaliák megszüntetnessenek, és a jövedelmezőség lehetőleg előállíthatassék) önálló külön kezelés alá adadni javasolja. Vagyis: a *forgalmi és igazgatási egységet* itt leginkább helyreállítandónak vélemezni.

1872. év őszén — így szól szerző — ezen utóbbi tervnek szerződési egyesség útján való kivitelére *magá* a déli vaspálya-társulat hajlandó lett volna; miáltal a tár-

sulat és az állam kezében levő külön vonalrészek *egy* érdek körébe, egységes kezelés alá vonattathatván, az ország központjától a tengerig terjedő szakadatlan vonal nagyobb és biztosabb bevételnek leendett volna forrásává. Vagy bár egy más idegen társulat is akadt volna akkor, mely a déli pályának a *vételárt*, az államnak pedig a befektetett számu milliokat legalább is *részvényekben* megtérítve, egy új *magyar* déli pályatársulattá alakult és épen 1873. évben az olyanynira tornyosodó pénzügyi terhes felhőket fejünk felől elhárítani segített volna. Szerző akkor, a kormány élén, határozottan e nézetet nyilvánítja és méltán sajnálja, hogy a körülmények folytán s az általa el nem háríthatott akadályok miatt ezen terv kivitele nem sikerült.

A nyert tapasztalatok értékesítésével jövőre tehát d) „*öntudatosabb*“ és „*ovatosabb*“ rendszert ajánl szerző az új terheletések elvállalásánál. Másrészt azonban figyelmeztet, hogy amennyire csak *lehetséges*, kamatbiztosítás *nélkül* törekedjünk építtetni vasutakat. Adjunk inkább törvényesen meghatározott *előnyöket* a kamatbiztosítást nem kívánó vállalkozóknak, a kormány pedig adjon meg minden lehető *könnyítést*, hogy az ekként vállalkozó társulatok minél *gazdaságosabban* állithassák ki a felvállalt vonalakat.

Hibául jelezi szerző, hogy kivált a zimony-buda-bécsi vonalnak, valamint más vonalaknak is kamatbiztosíték nélküli kiépítésére tett ajánlatok — a ministeriumokban gyakorlott *hosszadalmas*, sőt *akadályozó* (!) eljárás miatt — sikerre nem vezethettek!

e) Szükségesnek mondja egyszersmind a kamatbiztosításból előálló fizetési kötelezettségek *fedezetéről* rendszeresen *előre* gondoskodni, nehogy minden évben apró kölcsönvételek által mindinkább egy-egy új dőfést adjunk állami hitelünknek. Minthogy a helyes pénzügyi politikának kerülni kell a meglepetéseket s a megszorult helyzetbeni kölcsönkötéseknél előállni szokott terhes feltételeket,

már 1868-ban gondoskodott volt szerző egy külön *kamatbiztosítási alap* felállításáról és pontosan elsorolja e czélra mindazon pénzügyi műveleteket, melyek, ha tervezése szerint keresztül vitettek volna, már az azóta elhatározott országos beruházások után is, idegen tőkék kölcsönvételét mellőzhetővé tették volna. — Ily pénzügyi műveletet a tiszai vaspálya-társulattal 1868-ban már tetteleg keresztül is vitt szerző, nyervén az állam ezen társulattól az annak adott előlegek visszatérítésénél 5.309,000 frt névértékű részvényeket, melyek csakhamar 6.291,000 frt *valóságos* értékre emelkedtek. Ezen visszafizetett előleg és idővel a jövedelmezőbb forgalomra emelkedő más pályáktól is visszatérítendő előlegek szintugy a kamatbiztosítási *alapba* tartoztak volna. Nemkülönböztetve mindazon jövedelmi adók is, melyeket a kamatbiztosítást már nem igénylő pályák és más egyéb szállítási üzlet-társulatok fizetni tartoznak, hasonlóképen ezen tervezett alapba lettek volna beveendők. Továbbá a monarchia másik felével függőben volt leszámolás folytán kifizetendő *activ* összegek, valamint az 1867 előtt megkötött dománialis kölcsönből Magyarországot illetően befolyt több mint 5 millió forintnyi *készlet*. Ugy szintén ezen alapba jöhettek volna a régebbi vasutépítések folytán *már visszatérült*, Magyarországot illető előlegek mintegy 9 millió forinttal stb. — Ha mindezen értékek és értékjegyek a szerző által tervezett kamatbiztosítási alapba összpontosíttatnak vala: akkor három rendű *biztosíték* feküdt volna abban, az állam által szükség szerint kibocsátható kötelezvények *fedezeteül*, ugymint 1-ör magának az államnak jóállása, 2-or a vasutársulatok visszafizetési kötelezettsége, 3-or maga az alap *értéke*. — Szerző tehát alaposan állítja, hogy ha egyébként az állam minden *rendes* kiadásait (a fent vázolt közigazdászati vezérelvek követése mellett) ugyancsak *rendes bevételeiből* fedezni képes leendett volna s csupán a kamatbiztosítási előlegek adhatása végett fordulnak vala a *hitelhez*: ugy az említett kamatbiztosítási

alap kötvényeinek *árkelete* okvetlenül kedvezőbb lett volna, mint az utóbbi évekb n, kivált a *rendes* kiadásokbani deficittek fedezésére fölvett kölcsönöké vala. És, miután ezen kamatbiztosítéki alapnak kibocsátandott kötvényei ugyancsak az alapan levő valóságos értékek *kamatai* által már egy részben fedezve lettek volna: az adózók csupán azon differentialis kamatok terhét leendettek volna viselni kénytelenek amelyek az alap-készletek kamataiban és jövedelmeiben *teljes* fedezetet nem találtak volna. — Miután 90 év multán különben is minden kamatbiztosított vasut tehermentesen az *állam tulajdonává* lesz, természetes, hogy ezen körülmény is *növelte* volna mindazon pénzügyi műveletek hitelét, melyek egy ily biztos virtualitású államtulajdonnak érdekében végrehajtatni czéloztattak volna. — Ha cme lett még sikerül az államilag elrendelt minden beruházásokat oly módon keresztülvinni, mint szerző a fiumei vasutra s más építkezésekre nézve is javasolta, hogy t. i. a vállalkozó társulak terhére eszközöltessenek, s mely mód mellett az állam nem lett volna kénytelen *saját terhelésével* már most harmadizben kölcsönt kötni, azon esetre valóban alapos lehetőség fogott volna előállani, a *rendes* állami bevételekből (melyek ugyanis évenkint szaporodnak) minden egyéb *rendes* kiadásokat fedezhetni.

Mintegy összefoglalva e szakaszban nézeteit, szerző igen nevezetes nyilatkozatot tesz a következőben: „azon meggyőződésben vagyok — ugymond — hogy, ha a kamatbiztosítási alap ilyképen megalapított volna; ha a költséges államépítmények egy e végre alakult részvénytársulatra *átruháztatnak*; ha a már biztosított vasutaknál jobb kezelés hozatik be, emellett pedig a többi *rendes* államkiadások a saját bevételek által fedeztetnek, a már elhatározott beruházások után is újabb kölcsönök fölvételére szükség bizonynyal nem leendett volna. És mindinkább megszilárdulván hitelünk, a kamatbiztosítások fejében adott előlegek erejéig kibocsátott kötvények jó

árkelet melletti elhelyezése nem lett volna nehéz feladat. *Ha így járunk el, senki nem vádolható volna bennünket gondatlan pénzügyi kezeléssel.*“

„Vannak bizonyos jelszavak — mond szerző ezután — melyek minduntalan ismételtetvén, dönthetetlen igazságok gyanánt fogadtatnak el. Ily jelszó az is, hogy pénzügyi zavarainknak fő oka a *kamatbiztosítással ellátott sok vasut.*“ Miután azonban a *vasuti közlekedésből támadt nagy lendületét országos forgalmunknak*, miután különösen a vasutvonalak mellett fekvő összes birtokok több száz millióra tehető *érték-emelkedését*, miután azon körülményt is, hogy a kamatbiztosítási kiadások végre nem csak mind visszatérülendnek, de a jövő nemzedék egy egész országos vasuthálózatnak *kész birtokát öröklendi stb. stb.*, miután szerző mindezeket ama jelszó *czáfolatául* elmondta, még ezt teszi czáfolata végére: *„Kedvező lenne akkor pénzügyünk állapota, ha csak az évenként előállott kamatbiztosítási előlegek beszerzéséről kellene gondoskodnunk. Ezen célpontig azonban el kell jutnunk, bármily áldozatokba s nélkülözésekbe kerüljön is.*“

A kamatbiztosítási fizetéseket oly természetűeknek tartja szerző, hogy (a különben már helyreállítandó államháztartási egyensúly mellett) még azt is hajlandó volna megengedtetni, hogy ezen határozottan meguevezett célra *kamat nélküli pénztári utalványok* bocsáttassanak ki s a kamatbiztosítási alap kamatozó kötvényei s a pénztári utalványok közt oly *viszony* állapotassék meg, minő (a monarchia másik felében) a *Salinenschekinok* és az *államjegyek* közt létezik. — Világosan ki kellene jelenteni törvény által, hogy ezen rövid lejáratu kötvények és a pénztári utalványok egy hosszas idejű kölcsön által consolidáltassanak, akkor, midőn a *valuta* szabályoztatni fog és a *bankkérdés* véglegesen megoldatik. — A pénztári jegyekre nézve a forgalom maximumát is célszerűnek tartaná szerző pl. 30 millióban megállapítani.

E szakaszt avval rekeszti be, miszerint *a rendes és fizetésciben soha föl nem akadó pénzügyi kezelés* elérése céljából, az állami javakra (mig t. i. el nem zálogosítottak volna a 153 milliomos kölcsön alkalmából) 30—50 millió forint erejéig, a legjobb hitelű földhitel-intézettől záloglevelekben *kölcsön vehetésére* a pénzügyministert felhatalmaztatni javasolná, nem azon okból, ugymond, hogy ezen zálogleveleket directe értékesitse, hanem azért, hogy szükség esetében rövid idő alatt bizonyos összegeket, a *záloglevelek lombardirozása* útján folyóvá tehessen. Az ily kölcsön terheltetéssel nem igen járna, kivált ha oly intézettől vétetnék, mely nem nyereszkezik és csak annyi kamatot kíván, amennyi a záloglevelekért fizettetni szokott; ekkép az állam e kölcsön kamatait a záloglevelek *szelvényeivel* teljesíthetné s legfeljebb a törlesztési és a csekély kezelési járulék terhelné az államot.

Az ezen szakaszra vonatkozó V. számú „*mellékletben*“ fontos jegyzetek állanak az iránt, hogy a nem-alkotmányos korszakból örökölt kamatbiztosítási terhes és célszerűtlen rendszert miképen ohajtá és javaslá szerző már 1867-ben hazánk szükségcihez képest megváltoztatni és egészséges alapokra fektetni.

E célra javaslá 1867-ben magát az *első vasuti kölcsönt* is avégből, hogy az államnak szabadabb keze legyen a vasuti vállalkozók netalán tulságos kamatbiztosítási követeléseivel szemben. — E célra javaslá továbbá, hogy határozott elveket állapítson meg a törvényhozás jövőre a kamatbiztosítási rendszer módozatai iránt, valamint hogy az állam csupán csak a főbb országos vonalokat építtesse vagy építse *maga*, a vidéki vasutak építésére nézve pedig szintén törvényhozásilag zsinórmérvül szolgáló eljárási szabályokat állapítson. — Különösen e célból kívánta megállapíttatni, hogy jövőre a mértföldenkint biztosítandó kamat összeg szorosan csak a valószággal építésbe fektetett készpénzbeli kiadásig, s ennek a vonal megnyitásaig számítandó törvényes kamatai erejéig

terjedhet. Hogy a vállalkozó csakis azon tőke biztosítását kérhesse, megnevezvén világosan a kamatot és tisztességesen-méltányos nyereséget, melyet vállalatáért követel. Ez, a közlekedési ministerium ellenőrzésén és vizsgálatán menvén keresztül, a nyereség tulságossá nem válhatott volna. A pénzbeszerzést elvállaló pénzügyintézet is számíthatott volna, a kamaton felül, *mérsékelt* provisionális nyereséget, de kellő ellenőrzés mellett ez sem lehetett volna oly nagy, hogy ezáltal a vállalat léte kockáztatva, vagy a részvények aláírói: tőkeveszteség veszélyének kitéve lehettek volna.

Megállapíttatni kívánta azt is, hogy a mértföldenkint befektetett tőkeösszeg után a *brutto*-jövedelem biztosítások, miszerint a társulatok saját érdekekben szabadabban mozoghatva, az állam is a terhes munka-ellenőrzéstől fölmentve, mégis azon főczél elérettessék, hogy: a vállalkozók, a részvényeseknek nyújtható minél nagyobb tiszta jövedelem érdekében, mind az *alaplunkákat*, mind a *föl-szerelést* és *üzletet* **minél gazdaságosabban** eszközöljék.

Ily *törvényes előrendszabályok* megállapítása mellett, csakis oly vasutak keletkeztek volna, melyek valóban *jövedelmezők*, vagyis épen azon legszükségesebb vonalak, melyek az egész ország nyilvános érdekében és javára lettek volna.

Javasolja szerző azt is, hogy a vasuti *engedélyezések* a biztosítandó kamatokon felül, még csekély százaléknyi *törlesztési díj* mellett adassanak, hogy így nem 90, de 50—60 év eltelte után is már az állam tulajdonává válhassanak.

Kifejtette szerző annak szükségét is, hogy előlegesen törvényjavaslatok készíttessenek: az *érdeklettek hajlamait*, vidéki vasutépítések iránt, fölbreszteni és megállapítani: mily *előnyökben*, vagy mily mérvű országos *segélyben* részesítse az állam az ily magán-vállalatokat?

Mindezen előrelátó gondoskodás és előzetes rendszabályok mellett, oly **öntudatos** és *takarékos* rendszerrel

fogtak volna építtetni vasutaink, hogy az ellenkező rendszertelenség és pazarlás következményei semmi esetre be nem állandottak volna.

Azonban, mindezen *előintézkedések* meg nem történtek, akkor, midőn 1867-ben szerző, mint pénzügyminister nézeteit és javaslatait e tekintetben úgy a minister-tanácsban, mint az országgyűlésen is előterjeszté s midőn még könnyű lett volna, a vidéki érdekekből támadt igények kielégítése iránt is határozott állást foglalni, stb.

Okait fejtegetni e *mulasztásnak*, szerző, jelen műve keretébe tartozónak nem véli.

De, hogy mindezen észrevételeit s valósággal az ország színe előtt tett minden nézeteit és javaslatait, im! e *nyilvános munkájában* most újra ily határozottan kifejzi és elősorolja: ez, a multa nézve bizonyára hasznos *emlékeztetésül*, a jövőre nézve pedig még hasznosabb *intelmekül* szolgálhat. És talán arra nézve sem fog kárba veszni, hogy a közvélemény organumai, mindezen emlékeztető és óva-intő észrevételeket szerző tulajdon munkájából olvasva: ezentul a *subjectiv ítélethozás* terén semmit el ne hamarkodjanak, mindig egyedül csak az alapos igazság és közjó hátrányára.

Tizenkettedik szakasz.

Szerző itt még némely *tényezőkről* szól, melyek, az állam terheltetése nélkül, a *közigazgatási erőket és az adóképességet emelni* képesek.

E szakasz első pontjában különösen azon igazságot vezet mindnyájunk figyelmébe, hogy: az *állam-hitel* és *magán-hitel* között mindig szoros egymásra ható kölcsönös viszony létezik. Ha az *állam*, rossz pénzügyi politika miatt, évről-évre nagyobb és nagyobb kamatok mellett pénzt kölcsönöz: általában megdrágítja a *hitelt* az ország egyes lakosaira nézve is. S miután a magán hitel drágulása károsan hat a nemzeti összes termelésre, vagyis

a földmivelési, ipar- és kereskedelmi szakmákra, tehát ekkép: az *állam* hibájából megdrágult hitel csökkenti egy-szersmind az összes *nemzet-gazdászati erőket* is.

Egyik fő tényezőnek tartván szerző a közgazdászati erők emelésére a *közlekedési jó* rendszert, kívánja és szükségesnek tarja ennél fogva: a *közlekedési eszközök tökéletesítése* és a *közmunka* iránt kellő törvényt alkotni, mely a hatóságoknak és egyeseknek is szabad tért engedjen, hogy az állam által nagy áldozattal létesített közlekedési eszközök további művét most már *ők* is fo'ytassák. E célra különösen a törvényhatóságoknak az *utvám-szedhetése* jogát véli megadandónak. Valamint szabályozandónak tartja azon kérdést is: a *vicinális-vasutak* az érdekeltek által, mily mérvű állami hozzájárulás mellett, legyenek építendőek?

Másik alkalmas tényezőnek tartja szerző a közgazdászati erők emelésére nézve: a *hitelintézmények előmozdítását* s e célra a *valutarendezését*, a *jegybank-kérdés megoldását*. Leghathatós tényező ugyan pénzgazdászati tekintetben a *jegybank*. De szerző nézete szerint nem kevésbé igényelnek *állami gondozást*: a *letéti és leszámítoló bankok*. S ezek közé tartoznak különösbbe: a *takarékpénztárak*. Nálunk, mint földmivelő országnál fő-fő fontosságú azonban a *jelzálogi hitel intézménye*. És mind ezeknek kellő hatása és sikeressége tekintetéből, nélkülözhetetlen a hitelt biztosító *jó igazságszolgáltatás*, névszerint a *hereskedelmi törvénykönyv és törvénykezés*.

„A kormány ez irányban, szerző határozott nyilatkozata szerint is, nálunk sok mulasztást, sok tévedést és rendszertelenséget tanusított intézkedéseiben. *Öntudatos eljárás nélkül*, mértéken túl szabad tért nyitott, engedélyezései által az alapítási vágnak. Pedig egy részről a törvényhozás feladata: gondoskodni, hogy a részvénytársulatok *miképen* alapittatnak. A kormánynak más részről feladata: az evégből hozott törvények *megtartása* felett, felügyelve — ellenörködni.“

Helyesli szerző, hogy a *takarékpénztárak*, kezdetben, midőn még hivatásuk főleg abban állott, hogy a szegényebb néposztályok meggazdálkodott kisebb tőkéit egyesítsék és kamatoztassák: *adómentesek* voltak és általán élvezték mindazon *könnyítéseket*, melyek *jótekonny intézeteknek* szabadalomként méltán adathatnak.

Később, midőn takarékpénztáraink, a kisebb skót bankok irányát követve, hatáskörüket kiszélesítették s a vidéki kis bankok szerepét vették fel, minthogy bizalommal bíró hazafiak által ekkor is sikerrel vezéreltettek s nagyobb hatáskörüket is jótékonyan betöltötték, — ugymond szerző -- bebizonyult, hogy igenis létezik hazánkban **hajlam az öntevékenységre** és *képesség az e téren való sikeres működésre*. -- A takarékpénztárak hitele, ezokból, még a legutóbbi nagy pénzkrízis alkalmával sem lőn *meginqatva* egyikét eset kivételével.

Azonban épen ezen meg nem ingatott hitelt a takarékpénztáraknál továbbra is megőrizni, az által javasolja szerző, hogy 1-ör a *jelzálogi kölcsönök*, vagyis a hosszabb idejű hitelezések (mint a *betéti* bankok természetével össze nem hangzó műveletek) takarékpénztárainknál beszüntetessenek. 2-or, hogy a nyilvánossági ellenőrzés föltételének még inkább elég tétethessék: ne csak évenkint, de legalább havonkint tartozzanak közzétenni kimutatásaikat. 3-or törvényi határozmányok hozandók az iránt is, hogy a hitelintézetek igazgatóságai mily mérvben legyenek személyesen felelősek, az alapszabályok pontos megtartásáért.

A *jelzálogi hitel* ügyét azonban szerző fő fontosságúnak tartván, valamint kiemeli, hogy még az alkotmányellenes kormány is megadta a nagy küzdéssel alapított magyar földhitelintézet tartalékalapja számára, 1848. 14. tcz. rendelete alapján, a törvényben kijelelt összeget és a földhitel megalapítására szükséges törvénykezési előnyöket: ugy másrészt fájdalmasan jegyzi meg, hogy az *alkotmányos* uj korszak beállta óta mi egyéb sem történt

ez érdekekben, minthogy ezen törvénykezési előnyök törvénybe iktattattak; de emellett a magyar kormány több újabban keletkezett (és a földbirtoki hitel természetével nem mindenben megegyező alapszabályokkal ellátott, sőt különféle üzletágakat folytató) intézetnek is a *záloglevelek* kibocsátását megengedte, figyelem nélkül arra, mennyire szükséges, a zálogiránti bizalmat; az összes magyarországi vagyon legnagyobb részét bíró földbirtokos osztálynak *fenntartani*.

Am engedélyeztessenek nyereszkesedésre alapított földhitelintézetek is. De a záloglevelek hitelének fenntartását oly fontosságúnak tartja szerző, hogy: a még más, *nyereszkesedő*, üzleteket is folytató hitelintézeteket „záloglevelek kibocsátására“ felhatalmazhatóknak nem véleményezheti.

„Mit szóljak — ugymond — oly engedélyről, mely egy csekély tőkével ellátott *biztosító* társulatnak adatott volt, nemcsak tűz-, jég-, tengeri szállítás- és életbiztosításra (tehát oly üzletekre, melyek, ha czélszerűen nem vezettetnek, tapasztalat szerint a társ-tőkét rövid időn fölemészthetik); de amely engedély, ezeken kívül, még jelzálogi hiteladás jogával és záloglevél-kibocsátás szabálmával is felruházta az illető társaságot?!“

Szerző a *földhitel emelésére* legczélszerűbbnek tartja: a *solidaritás* alapján alakult és minden nyereszkesedést kizáró olyan földhitel-egyesületet, milyen a *magyar földhitelintézet*, mely az évenként *meggazdálkodott* összeget *nem osztja ki*, hanem a tartalék-alaphoz csatolja. — Ily *közös jóállás* alapján alakult Poroszország első földhitelintézete egy század előtt, s ennek példájára Németország több részeiben s másutt is hasonló intézetek ily alapon alakultak. És azóta soha, semmiféle válságos viszonyok közt, meg nem ingott azoknak hitele. Sőt midőn minden más, még állam-értékek is alászállottak: a tőkepenzesek *amaz* intézetek 4%, sőt csekélyebb % mellett is egy század óta roppant sok tőkével segítették fel a porosz, német és más országok földmívelési hanyatló érdekeit, a csekély

törlesztési járulékok által megkönnyítvén adósaiknak a tőketartozások letisztázását. — Mily áldás volna hazánkra, ha 4%-os kamat és egyébkint is hasonló kedvező feltételek mellett nyerhető tőkék állanának rendelkezésünkre!

Ily hatalmas közgazdasági tényezőt teremteni — ugymond szerző — semmi anyagi áldozatba nem kerül. *Czélszerű törvényes intézkedés és kellő felügyelet, ezt maga képes biztosítani.*

A közgazdasági erőket emelni képes *tényezők* közt szól még a szerző a „*biztosító társulatokról.*“ S főleg az „*életbiztosítókról,*“ indokolván, miszerint ilyes intézetek engedélyezése és avatott gondozása szintén nagyon megérdemlené a magyar törvényhozás tevőleges figyelmét. A praktikus Angliában 150 ily intézetnél több mint 2000 millió forintig megy a biztosított érték. Az állam könnyítései odáig terjednek, hogy még a *postahivatalok* is vehetnek fel, *állami jótállás* mellett, biztosítványokat. Elvül kívánná szerző nálunk kitűzetni, hogy a törvényhozás *mozdítsa elő* az ily társulatok keletkezhetését, szabja meg nekik az *irányt*; és korlátokat csak oly társulati intézkedésekre nézve állítson, hol e nélkül veszély- és kártól lehetne tartani. A kormány pedig itt is ügyeljen fel, a törvény pontos végrehajtására.

Ugyancsak a *közgazdasági erők emelésére* szolgáló tényezők közt egyik legfőbb még a *közművelődés*, általában: a „*hasznos ismeretek*“ terjesztése. Ezen nagy fontosságú tárgyról bővebben szerző csak azért nem szól, mert e *tényező* iránt az országban máris „*élénk érzék*“ uralkodik, sőt az „*irány is*, melyben e cél felé törtetünk csak *czélszerűnek* mondható. Noha itt is, a *merev centralisatió*nak szerző épen nem barátja, hanem főleg az *akadályok elhárításában* keresi az *állam* feladatát. A legfőbb *akadály* pedig a „*képzett tanítók*“ *hiányában* mutatkozik, szerinte, s így leginkább ezen kíván *államilag* segítettetni; minthogy e nagy cél valóban az *állam összeségét* érdekli.

És tisztán *hatósági* erőttől annak kellő mérvbeni megvalósítása ki nem telik.

Az *előadott tényezőkön* kívül, szerző nézete szerint, sok irányban számtalan intézkedések volnának még lehetségesek: a *magán-tevékenységet a közgazdasági erők emelésére serkenteni és istápolni*. Műve keretének a sürgető idő által kimért szüke miatt — csupán még néhány ily tényezőt említ.

A Tisza völgye, 2.766,000 hold területen, Széchenyi István által immár alapilag szabályozva lón. De a termékeny föld még mindig *bel-vizek* által szenved és lesz igen gyakran használhatlanná, sőt nemzetgazdasági tetemes károk kutfejvé. Itt tehát a célnak betetőzését, vagyis inkább a föld *mélyére* való lehatást, a bel vizek ártalmatlanítását sürgeti, *magán társulatoknak állami segítségével* útján!

Továbbá pusztuló *erdőinket* érinti, panaszolván, hogy még mindig nincsenek erdő-törvényeink.

Ezután a *bánya- és kereskedelmi-törvényjavaslatokra* nézve megjegyzi, hogy azok, műve irásakor még alig voltak *tul* az előleges tanácskozmányok stadiumán. — Az utóbbi években, ugymond, 40—50 millió áru *vas* hozatott be Ausztriából és külföldről, holott az csak egy Hunyad megye legjobb minőségű vasércz-telepei századokig ki nem merithető bányáinkul szolgálhatnának. És ezek épen a kincstár kezében vannak.

Végre — nem folytatva tovább a részletezést — általában így szól: „a nemzet közgazdasági élete nagy és széles tér; hazánk nagy kincseket bir, melyek nagyrészt parlagon hevernek. Mikor fog már eljönni az idő, midőn felhagyva a theoretikus vitákkal, az *elvi* harczokkal, az élénk és keserű párt-tusákkal: *egyesült* akarattal, erélylyel, kitartással és „*öntudatos*“ következetességgel fogunk hozzá a nemzet regeneratiójának, a hasznos tevékenység kifejtésének *nagy munkájához?*“

Befejezi pedig ezen szakaszt a következő sorokkal:

„Én pénzügyi helyzetünket komolynak tartom; de őszinte együttműködés, öntudatos, erélyes intézkedés: egy biztos és jobb jövőt mihamarább képes alapítani —, ha

1-ör *normal-budgetünk* lesz, a netto bevételek alapján;

2-or, ha a *rendes* és *rendkívüli* költségvetéseknél egyiránt *takarékosság* fog uralkodni, a nemzet aránylagos anyagi erejének mindeukori szemmeltartásával;

3-or, ha *évről-évre kölcsönt kötni*, rendezettebb államháztartás folytán, *nem kénytelenítettünk*;

4-er, ha *minden irányban fejlesztjük a közgazdasági erőket*.

Végszó gyanánt, még a legutóbbi — 153 milliós államkölcsönre tesz szerző reflexiókat.

Meglepte őt, ugymond, ezen nagy összegű *kölcsön* 1874-re, miután 1873-ban, szintén a *deficit* fedezéseül, már 54 milliónyi kölcsön köttetett, s hogy már most ily nagy terheltetés mellett majdnem kétkednie kellene: lehet-e még az elvesztett állam-hitelt visszaszerezni?

Habár nem esik is kétségbe, még e nagy teher fölvétele után sem; de most már, azoknak, miket pénzügyünk rendezése céljából javaslott, nagy része a kivihtelenek sorába jut, és csupán *minden adóknak emelése, a takaréknak pedig egész az utolsó vonalig fokozandó alkalmazása válik szükségessé*, míg *rendes egyensúlyhoz* visszaérünk.

Legterhesb, ugymond, ezen kölcsönnél ama körülmény, hogy 84 forint után 5 év múlva teljes 100 frtot és annak évenkénti 6% kamatait kellend fizetnünk, és hogy az állam összes birtokait eladva is, azok árát épen csak „ezen“ drága kölcsön törlesztésére volnánk kénytelenek, a kölcsön-szerződés szerint, fordítani, avval tehát más kedvezőbb pénzügyi műveletet tennünk nem lehet, mig csak a 153 milliót vissza nem fizetendettük!

Szerző előre látta és kimondta, hogy (miután a leg-

nagyobb adó-emelés és a legnagyobb takarékoság mellett is 5 év alatt 153 millió forintot meg nem gazdálkodhatunk) ha az összeget visszafizetni akarjuk, 5 év eltelte után természetesen megint új kölcsönt fog kelleni kötnünk. És pedig, ha a hitelviszonyok addiglan javulnának is, és az új kölcsönt akkor nem többé 4 frt. után 16, de csupán pl. 10 frt. tulfizetéssel kellene is felvennünk: mégis a 153 milliomos kölcsönnek minden 84 frtja, ekkép, 5 év múlva már 110 frtba kerülne, a 6% kamaton kívül. — Ha pedig a hitelviszonyok netalán még kedvezőtlenebbek lennének 5 év multával: ugy a 84 frtos kibocsátvány ismét legalább 16 forintba kerülne.

Roszalja tehát szerző különösen, hogy ily nagyon rövid időre köttetett ily terhű kölcsön. Holott, ha hosszú időre, vagy épen rente-adósságra veszünk vala kölcsönt: hosszabb idő alatt a teher kevésbé érezhetően lett volna a jövő nemzedékre is egyrészen áthárítható.

Ha a kölcsön valóban *kikerülhetlen* volt, akkor persze *kényszer-helyzetbe* jutottunk. S ekkor szerző is azt mondja, hogy nem volt mást mit tenni, mint fölvenni és fizetni; mert az állam *fizetés-képessége* mindenekfelett való.

Nem csodálja, hogy az európai pénzhatalmak oly felcsigázott kölcsönt adtak *most*, az egész világ pénzváltóságos idején. De nem helyeselheti, hogy a már 1873-ik évnék *elején* mutatkozott többenü előjeleket, a deficitre nézve, a ministerium *akkor már* olcsóbb kölcsön vételére föl nem használta.

Hogy mégis az ily terhes föltételű kölcsönt *egészen* ne kelljen viselnünk, szerző azt javasolta: „miután, ugymond, e kölcsön, vasutak, csatornák és kikötő építésére és kamatbiztosításra fordítandó, a törvény 1. §-sa szerint: a tervezett építésekől halaszszunk minden halaszthatót azon jobb időre, midőn kedvezőbb hitelviszonyok mellett, kedvezőbb kölcsönt is vehetünk és az egész 153 millióból csak annyit vegyünk fel valósággal, amennyi elkerülhetlen. Addig pedig rendezzük be államháztartásun-

kat *ugy*, hogy olcsóbb hitelre való *érdemességünk* a pénzvillág előtt evidens legyen.“

Hogy a ministerium nem volt *absolute* kénytelen, ezen terhes kölcsönt kötni, de gazdaságosabban is pénzhez juthatott volna, azt szerző a következő combinatióval mutatja ki:

„Midőn, ugymond, a bankakta felfüggesztetett, akkor a bécsi nemzeti bank kihirdette, hogy: *kész* a magyar földhitelintézet zálogleveleinek árkelete után 70%-ot készpénzben előlegezni. A földhitelintézet pedig még 1873. év nyarán *magának a pénzügyministernek* késztségét nyilvánítá, az állam érdekében a félévi kamatoknak *előre* való fizetését *nem* kívánni. A 300 négysz. mértföldnyi magyar *állami* jószágokra könnyen kibocsáthatott volna a hitelintézet 50—60, sőt több milliónyi értékű záloglevelet is, melyeknek alapján aztán előleget adni, a bankakta felfüggesztési ideje alatt a bécsi bank meg nem tagadhatta volna. Eszerint az állam ezen ideiglenes kölcsönért nem fizetett volna többet 6%-nál, t. i. amennyit a bank a lombardirozásért venni szokott. Míg a földhitelintézetnek az állam ugyancsak a záloglevelek *szelvényeivel* fizette volna *utólagosan* fél-fél év után a 6% kamatot.

Ha ezalatt másrészt a *takarékosság* elvei megvalósíttatnak, a beruházások lehető mérvben elhalasztatnak, vagy átruháztatnak, némely adónemek emeltetnek, és eképp az elhatározott nemzeti akarat az egyensúlyt helyreállítani nyilvánvalóvá lett volna; ha még különösen az adóbeli *hátralekók*, (melyek jelzálogilag biztosítvák) az azokkal tartozókra nézve *törlesztési kölcsönné* átváltoztatott volna s az állam az adóval tartozó birtokosok zálogleveleit fizetésképen elfogadja: — akkor egyszerre számos millió az állam rendelkezésére állhatott volna. Ha mindezek így megtörténnek, akkor daczára a pénzválságnak, sokkal kedvezőbb föltételek mellett lehetett volna kölcsönt kapni. Ez esetben ugyanis, vagy egyszerűen vissza lehetett volna adni a zálogleveleket; vagy az államjavak

egy részének *eladása* által az állam terheit megkevesbiteni lehetett volna.

E tervet szerző, a maga munkájában még 1873. évi novemberben, tehát akkor fejezte ki, illetőleg hozta közjavaslatba, midőn a 153 milliós kölcsön még meg nem köttetett, törvényesítve nem volt, midőn tehát még jóhiszeműleg gondolhatta, hogy ezen javaslat érvényesíthetik. Azonban a 153 milliós kölcsön, a nemzet legpéldátlanabb áldozatával szomorú valósággá lőn!

E ponttal szerző műve „Közügyeinkről“ tulajdonképen be van fejezve.

Még csak a külön „melléletek“-ből közöljük a lényegét.

Az I. szám alatti mellékletben:

Pénzügy-történeti számadatokkal bizonyítja szerző, hogy *Anglia* (mely nekünk oly igen sok dologban választott példányképünk) legutóbbi időkben ugyancsak a „gyakorlati“ pénzügyi politikát követi, mely a *nép terhein könnyíteni kíván* a felesleges *állami* kiadások korlátozása által, és hogy éppen ezért ott a nép anyagilag gyarapodván, az előírányzott adók összege folyvást nem *deficitet*, de igenis *bevételi többleteket* mutat, mely többlet aztán ismét a terhesebb adónemek, különösen pedig az állam-adósság *leszállítására, törlesztésére* fordítatik. Angliában öntudatos közvéleménynyé vált azon hit, hogy „a kormány, bármily sok kiadások tétele által, soha nem képes a népért jobban gazdálkodni, mint a nép egyesei önmagukért gazdálkodnak.“ Vagyis, hogy Angliában igen jól értik a *centralisatió és de-centralisatió* két ellentétes elvének ropant gyakorlati horderejü különbségét. Mig nálunk igenis vannak, kik jól látják, hogy a nemzet egy tisztultabb és jobb szervezetü *önkormányzatot* óhajt: **de csak azért is „centralisatiót“** kiáltanak.

A magyar törvényhozás jellemző vonásakint felhossa szerző, hogy mig Angliában *Lowe*, a *Gladstone*-ministe-

rium tagja, az 1870. évi költségvetésben egyetlen egy adó-emelés gyanánt a *vadászati fegyver-engedélyeknek* 1 font sterlinggel való megadóztatását indítványozván, ezt az alsóház minden akadékoskodás nélkül *azonnal* elfogadta, addig Magyarországon a ministerium ugyancsak a vadászati törvény egyik pontjában hasonló vadászfegyver-engedélyi adót javasolván, itt a törvényjavaslat épen csakis ezen pontban szenvedett hajótörést!

Schiller mondá egykor: „*schwer ist das Mensch zu sein.*“ Hozzá tehetjük: „*schwerer noch Engländer zu sein.*“

A II. szám alatti mellékletben :

Azok tanulságára is, kik a *municipális életet* ugynevezett „*nagy politika*“ üzelme nélkül igen kicsinylendő hatáskörnek vélik, összeállítva találjuk Francia-, Angol-, Németország és Belgium gyakorlati példái nyomán azon hatáskörbeili részleteket, melyek ezen országok departementális, grófsági, kerületi, vagyis egy szóval *municipális* institutióinak részint *kötelezett*, részint *facultatív teendőit* képezik, s melyekre azok saját *házi költségvetést* is készíthetnek, akképen, hogy rendszerint a törvényhozás szabja meg a *maximumot*, a kormány pedig a maximum határáig engedélyezni szokta a praeliminátiókat.

Ezen *municipális* teendők és kiadások fajai a következők: hatósági utak és épületek, viczinális utak, népiskolai kiadások, a föld-kataszter kiigazítása, a rabok szállítási ügye és költségei, a bíróságok (fizetésen felüli) költségei, lelenczházak, rendőri kaszárnyák, püspöki épületek, templomok, egészségügy, lótenyésztés, kereskedelmi kamarák ellátása, (Angliában a szegénység-adót is a községek viselik), kikötők, világító tornyok gondozata, költségei, igazságügyi birságok szedése, hidak, kórházak, constablerek fentartása, (Poroszországban a kerületek kötelessége az oly családok segélyezése, melyeknek kereső tagjai honvédi kötelesség-teljesítésre behivattak, valamint

élelmi szerek szállítása hadi czélokra, állami megtérítés mellett). Mindezen municipális kiadások vagy részben, vagy egészben államsegély mellett történnek és sok helyen az állami költségvetéssel együtt kerülnek számvizsgálat alá, többnyire pedig mindenütt az állam ügyel fel, hogy a hatóságok ezen teendőkben és kiadásokban rendet tartsanak.

Ha ezekhez még igen sok állam- és nemzetgazdászati teendőt, melyet a hatóságok helyesen elintézhetnek, hozzáadunk: vajjon nem lehet-e akkor egy felettébb üdvös *önkormányzati* rendszert nagyobb hatáskörrel is kikerekítve szervezni, amelyben sokkal több jogos ambíció is kielégítő, és sokkal több közhasznú cél is előmozdító *municipális élet* fejlődhetnék és megszilárdulhatna, min. minő az nálunk a mai napság? — Hogy erős államtesz: mint *egész*: csak erős állami *részekből* consolidálódhatik, ez oly elvitathatlan örök *norma*, melyet az ideig-óráig fényleni képes hatalom-összpontiság múló tüneményei soha meg nem dönthetnek. Épen úgy, valamint a „*család*“ életeszmenyét soha semmi más elméleti *ideál* egészen kipótolni képes nem leend. Különben már a *communismus tana* rég, rég nagyobb diadalutal tett volna világszerte. Erős *családi*, erős *községi*, és erős *köz-hatósági* élet, a nagy állami és nemzeti létnek oly *természetes* szükségességű *csomózatai*, *rész-centrumai*, melyek nélkül az emberiségi élet — ismételjük — igen nagyon közelednék és hasonlítana a *nád- sőt kákanövény* gyenge és rövid életű organismusaihoz.

A *municipiumok* tehát azon örökké nélkülözhetetlen természetes *közegek*, vagyis *középletek* az államtársadalmi életben, melyeknek közszükségét, okszerű szervezetbeni fentartását akik tagadják, ám lehetnek egy ephemer hatású *fél bölcseségnek*, mától holnapig még ki is tapsolt lobogó vivői; de *államtudományi zászlónak* fölirata, *állandó* hatású fölirata, hogy a merev *centralisatio* valóban nem lehet, ezt a legszabadabb, legboldogabb és legbölcsőbb

népek állam-történelme, mult és jelen korban, egyképen hirdeti. Kár tehát épen a legnagyobb *igazság* dolgában az *okult* emberiség *nagy többsége* ellen a *kisebbséghez tartozást* „*elite-bölcsességnek*,” „*tudománybeli quintessentiának*“ szenelegni! Mert ez csak annyit tesz, mint ütni minduntalan **Anglia** számára a *dicsőség* nagy dobját, és *követni* — — — **Párist**, akár a commune-ig.

A III. szám alatti mellékletben:

Szerző egy igen egyszerűsített és világos képletben állítja fel azon országos *költségvetési* mintát, mely a nettó-budget elveire fektetve, a rendes *bevételek* és *kiadások* csoportosítását foglalja magában. Alapul vévén erre az 1873. évi költségvetést.

Valamint tanulságos ezen költségvetési mintakép arra nézve, miként óhajtja szerző az általa tervezett *normal-budgetet* alakilag egybeállítani, úgy másrésről igen nevezetes azon anyagi végeredmény, mely ezen 1873. évi költségvetés mintázott képéből kitűnik, t. i. az, hogy — levonva rendes brutto-bevételeinkből minden oly kiadást, melyet részint változatlan *államterheink* fejében, részint a tiszta jövedelem előállithatásának *költségeként* viselünk — végre *összes* saját kormányzati szükségleteink fedezésére nem marad fenn több mint 34.000,000 frt. És ha tovább ebből az összegből megkezdjük csak a honvédelmi ministerium költségét 6 $\frac{1}{2}$ millióval, az igazságügyi ministeriumét 11 $\frac{1}{2}$ millióval leszámítani, a többi valamennyi ministerium közigazgatási céljaira 16 millió frtnyi csekélységig olvad le az összes *rendes* bevételi netto-maradvány. Ebből kell kitelni földmivelés-, ipar- és kereskedelmi, közlekedési, népnevelés- és közoktatási országos saját szükségleteink fedezetének!

A IV. szám alatti mellékletben:

Annak kimutatásaul, mily aránytalanul magas és terhes minálunk az „*egyenes*“ adó, az összes államjöveldemekhez képest, illetőleg más államok „*egyenes*“ adójához képest is, számadatokat idéz szerző a következő államokból:

Angliában 1872-ben az összes államjövedelem 74 millió 708,000 font sterling volt. És ebből csak 13⁰/₀-kot tett az *egyenes* adó.

Franciaországban 1873-ban az összes állambevételnek 2.406.000,000 franknyi összegében az *egyenes* adó tett 336 millió francot, circa 14⁰/₀-kot.

Éjszakamerikának 1871-ben összes állambevétele 532.000,000 dollár volt. S mig e jövedelem legnagyobb részét, 206 millió dollárig, a *vámok* képezték, addig az *egyenes* adók csak mintegy 31 millióval szerepelnek.

Belgiumban 1870-ben tett az összes bevétel 169 millió frankot; az *egyenes* adó 36 milliót = 21⁰/₀-ot.

Hollandiában 80.377,000 hollandi frt összes állambevételhez az *egyenes* adók 21.677,000 forinttal állanak, közel 21⁰/₀.

Svédország összes bevételei 1873-ban 47 millió Reichsthaler. Ennek legnagyobb része az államvagyon-, államvasutak-, vámok-, posta-, bélyeg- és szeszből kerül ki, tehát jóformán csak indirect adókból.

Norvégia összes bevétele 5.234,000 species-tallér. Forrásai ezen bevételhez hasoulók Svédországiéhoz.

Oroszország rendes bevételei 1872-ben 470.000,000 rubel. *Egyenes* adók 108 millió. Tehát mintegy 24⁰/₀.

Az olasz királyság 1872-ki összes bevétele 1135 millió lira. *Egyenes* adók ez összegből 436 millió, circa 35⁰/₀.

Svájc összes bevétele 27.513,000 frank. Ebből 26 millió: *közvetett* adókból és regálékból kerül. *Egyenes* adó nem található költségvetésében.

Poroszország 1872-ki össz-bevétele 187.000,000 tal-
lér *Egyenes* adó 44 millió. Tehát 23%.

Austria jövedelme 1872-ben tett 333.000,000 frtot.
Egyenes adók 84.158,000 frt. Közel 23%.

Végre pedig, ezek ellenében, *Magyarország* összes *netto*-bevétele, 1874-ki előirányzat szerint, 130.000,000 forintra, — az *egyenes* adók összege pedig kerek számu 70 millióra tétetik. Tehát állana az *egyenes* adó az ösz-
szes adóbeli tiszta bevételhez, mint áll 70 : 130-hoz. Ha
ebből leszámítjuk is az *egyenes* adók *hátralékából* prae-
liminált 2.500,000 frtot, továbbá adóbehajtási illetekek
és késedelmi öamatok czime alatt 1½ milliót, s végre a
behajtás *normalis* költségeit 367 ezer frttal : az **egyenes**
adók így is 64.858,000 forinttal szerepelnek 130.000,000
frt ellenében. Tehát majd csaknem 50% *egyenes* adóterhet
viselünk.

Vagyis 37%-kal *több egyenes* adót fizetünk mint An-
glia ; — 36%-kal többet, mint Franciaország ; — 29%-
kal többet, mint Belgium és Holland ; 26%-kal többet,
mint Muszkaország ; 15%-kal többet, mint Olaszország ;
27%-kal többet, mint állam-házastársunk : *Austria*.

Unicum vagyunk tehát, az **egyenes** adófizetés te-
kintetéből, mind az öt világrészben, vagyis az egész
földtekén !

Erre talán azt fogják némelyek mondani : „de aztán
annál kevesebbet adózunk *indirect* adókban, más orszá-
gokhoz képest.“

Ugye hiszen *indirect*, vagyis *fogyasztási* adókban
megint csakis azért fizetünk *kevesebbet*, mert *kevesebbet*
fogyasztunk is, mint akármely más *civilisált* ország. Tehát
ami azoknak e tekintetbeni nagyobb terhét képezni lát-
szik, viszont sokkal nagyobb *élvezményeik* által bőven ki-
pótolta:ik. Ugy hogy nekünk, az *egyenes* adóbeli *példát-*
lan nagy teher, semmi arányos viszonyban levő jótékony-
ság által vissza nem háritva, *absolut*-terhünkül marad.

És miután az *egyenes* adónak nem *föld*-adóból kerülő egyéb részeit, az eme *másfajú egyenes adók* viselői: szintén legnagyobb részben a *föld*-adót fizetőkre hárítják, nyilván való, hogy Magyarorszában a *föld*: azon csodás *bőség-szarú*, melyből ki kell kerülni, törik vagy szakad, annak az 50%-nyi *egyenes* adófizetés legnagyobb részének!

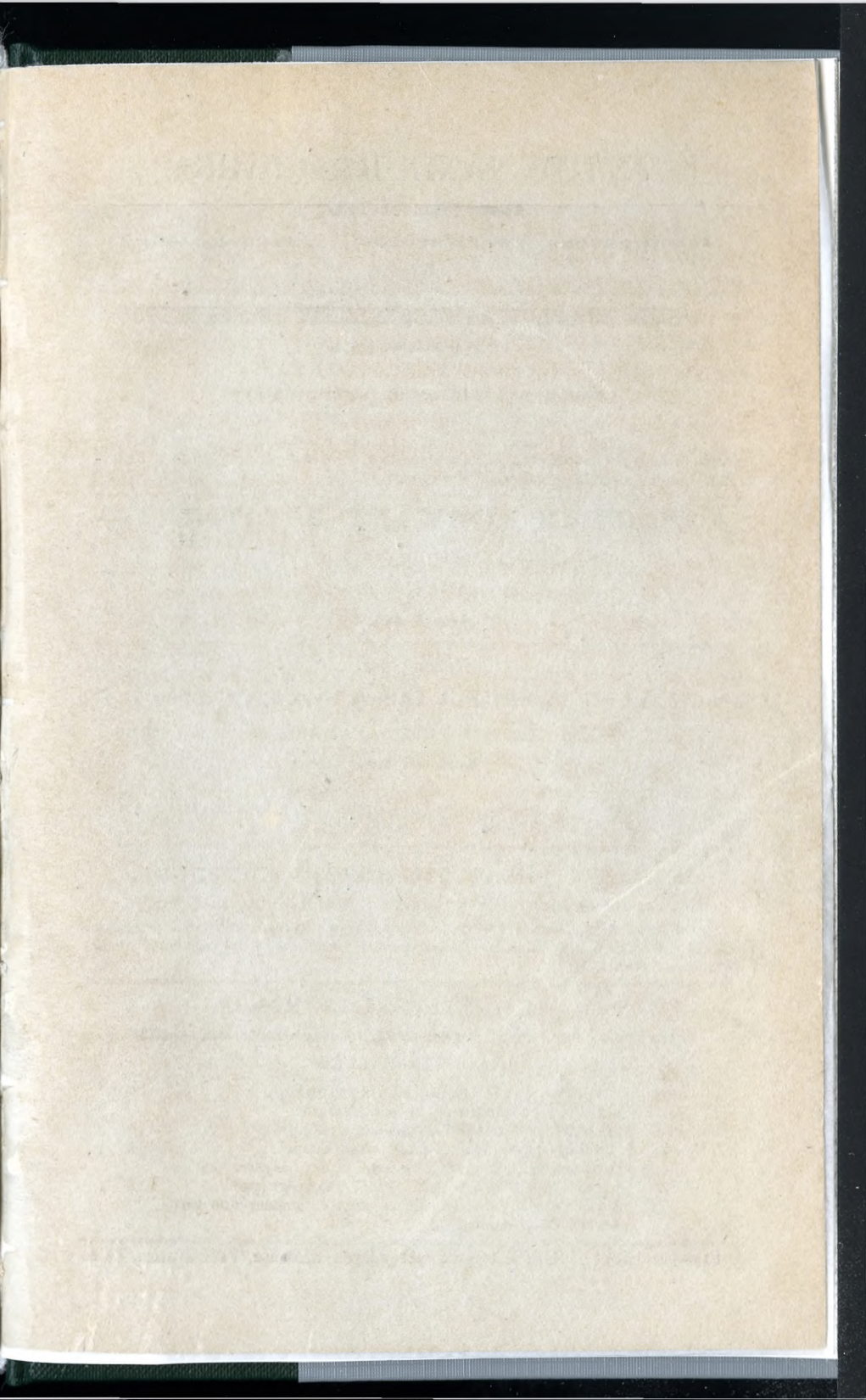
Oh! valóban háromszor áldott magyar **föld!!!**

És mégis akad hazai publicista, a ki váltig erősíti, hogy „nem kell külön *földmivvelés-ügyi minister* Magyarországnak!”

Vajjon mi kell hát *inkább*: a falat *mindennapi kenyér-e*, vagy pedig egy oly *organum*, aki legfőbb vonalban a *kenyéréről* (kormányozva) gondoskodik? Vagyis, aki ily nagyon tulterhelt földészetünk érdekeit, *ben* az országban és *kün* a külföldön, nagyobb erélylyel és eszélylyel mint eddig, a maga útján *képviseltetni, támogatni és előmozdítani tudja is, akarja is?* Mert hát *ki* legyen, ha nem a földmivvelési külön minister, hivatva arra, hogy még a *külségi kormányzatot* is minden *alkalommal* ama legislegfontosabb ország-érdek gyámolítására felhívja, a gyámolításnak módjait, javaslatait kezére szolgáltatassa? Avagy nem ezt követeli-e a józan logika és a számítás? Valóban a logikák logikája és a számítások számítása? Vagyis: a dolgoknak fenekéig látó *valódi* publicistika?

Az V. szám alatti utolsó „mellékletből“:

Azért nem adunk lényeg-vázlatot *itt*, mert ezen számú melléklet tartalmát az illető *tizennegyedik szakasz-nál* már a *szövegben* közöltük volt.

TETTEY NÁNDOR és TÁRSA

könyvkereskedésében

Budapesten, (váci-utca a „vastuskó -hoz)

megjelent:

A KÜL- ÉS BELVILÁG ÉRZÉKELHETŐ ÉS ÉREZHETŐ létejelenségei.

Irta dr WEISZ JÓZSEF.

szövegbe nyomott nyolcz fametszvényvel.

Diszes 8 réti kiadás. Ára 2 frt 80 kr.

Ezen egészen önálló és eredeti vizsgálat nyomán készült munka, egyaránt érdekelheti nem csak az anthropologot, philosophot, orvos és physicult, hanem általán a művelt közönséget.

A MAGYAR KORMÁNY POLITIKÁJA és Magyarország érdekei.

Irta A R E O P A G.

Ára 1 frt.

Néhány szó

A MAGYAR TÁRSADALOMRÓL.

IRTA LIPCSEY TAMÁS.

Ára 60 kr.

Tartalma : Bevezetés — A társadalomról általában. — Milyen a mi társadalmunk? — Átmentek-e társadalmunkba a demokratia elvei? A társadalom szervezéséről és más sürgős teendőinkről

Id. Zeyk Miklós hátrahagyott irományai.

Összeszedte és kiadja Zeyk Ádám. — Két kötet. Ára 6 forint.

Figyelemre méltó nevezetes munka, mely egy rendkívüli férfinak észleleteit, gondolatait foglalja magában, tele mély é ethölcsélettel, nagy és nemes eszínéssel.

A SZÉKELYFÖLD LEIRÁSA

történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeri szempontból.

Irta ORBÁN BALÁZS.

I. kötet :	Udvarhelyszék. 7 önálló és 73 szöveggéppel	4 frt.
II.	Csik-szék. 4 önálló és 56 szöveggéppel	3 "
III.	Háromszék. 3 önálló és 53 szöveggéppel	4 "
IV.	Maros-szék. 4 önálló és 57 szöveggéppel	4 "
V.	Aranyosszék, Radnóth, Maros-Ujvár, Gyéres és Toroczkó vidékével. 6 önálló és 33 szöveggéppel	4 "
VI.	Bardoczszerék, Felső-Fehérvármegye szomszédos területével és a Barczaság	5 "

Budapest, 1874. A „Hunyadi Mátyás“ intézet nyomása. Zöldfa-utca 39. sz.

